

ЈОХАН ХАЈНРИХ ШВИКЕР

**ИСТОРИЈА
УНИЈАЋЕЊА
СРБА У
ВОЈНОЈ КРАЈИНИ**

Превео и предговор написао

НИКОЛА ЖИВКОВИЋ

Предговор другом издању

Прво издање „Историје унијаћења Срба у Жумберку” Јохана Хајнриха Швикера објављено је на српском језику 1991 године, са мојим предговором и преводом, у издању „Каленић” из Крагујевца. Сада, почетком јануара 1995, пишем, ево, предговор за друго издање. Да једна овако „уска” и стручна студија доживи за мање од четири године два издања јесте феномен по себи. У питању је историјски рад, који се бави догађајима који су се одиграли у Жумберку и то у 17. и 18. веку. Реч је, дакле, о једном релативно малом географском простору који се, поред Српских Моравица, убраја међу најмање и најзападније српске енклаве. Предговор за прво издање Швикерове књиге довршио сам на Велику Госпојину 1990 године, у мом родном селу Драгошевцима. Није протекло ни пет година од тада, а ја нисам сигуран да ли могу да посетим моје родно село, које се налази у западном Жумберку, удаљено око десет километара од Метлике. Онда, на Велику Госпојину 1990 постојала је још Југославија, а данас је мој, западни Жумберак јабука раздора између две новостворене и међународно признате државе. Свега три жумберачка села припала су Словенији, а остало - Хрватској.

Поред исправљених, углавном ортографских и штампарских грешака, друго издање пружиће и географску карту Жумберка. Многи једноставно не знају, где се Жумберак налази!

Одазив на прво издање Швикерове књиге премашио је сва моја очекивања. Јављали су се многи Жумберчани, нудећи ми своје „архиве и документе” на ту тему. Пошто они у највећем броју живе у Хрватској, њихова имена, из разумљивих разлога, не могу да споменем. Писали су ми и неки из дијаспоре, као Никола Степановић. Он је рођен 1928. у Сједињеним Државама, а родитељи су му рођени у Жумберку, отац у селу Висоће, а мајка у Релићима. Епископ шумадијски господин др Сава причао ми је, да је за време његовог службовања у Америци тај Жумберчанин био један од најбољих верника у његовој епархији.

Интерес нису показали само Жумберчани. Из далеке Аустралије, из града Перта јавио ми се Ангел Тренески, који је иначе рођен у Охриду. Свим тим знаним и незнатим људима овом приликом најтоплије захваљујем.

Берлин, па Јовањдан 1995
НИКОЛА ЖИВКОВИЋ

ПРЕДГОВОР

¹ Јохан Хајнрих Швикер (Johann Heinrich Schwicker), историчар, педагог и публициста, родио се у Neu-Bessenova, близу Темишвара, 28. априла 1839. Почео је као публициста од 1862 и то као сарадник »Temesvárer Zeitung«, да би убрзо прешао у бечки »Presse« као њихов политички дописник за Угарску. Касније је писао и за »Pesther Lloyd«, а 1871 постао је стални члан редакције политичких дневних новина »Ungarischer Lloyd«. Писао је о проблемима школства, цркве и националним сукобима. Од 1868 до 1872 био је уредник »Ungarischen Schulboten«, а од 1875 уређивао је »Tanügyi Híradó«, (Школски вјесник), школски лист на мађарском. Његови школски уџбеници били су веома популарни, нпр., »Deutsche Sprachlehre«, до 1875 доживио је у Бечу и треће издање. »Bilder aus der Geschichte Ungarns« је у Будимпешти изашао 1874 на оба језика, њемачком и мађарском. У вези реформе угарског школства, Швикерово дјеловање и допринос били су најважнији. Његов први историјски рад објављен је 1861, »Geschichte des Temeser Banats«. 1867 изашла му је велика историјска студија под насловом »Cardinal Martinuzzi und die Reformation in Ungarn und Siebenbürgen«. Исте године појавила се и његова расправа »Die neusten Ansichten über den Ursprung der Magyaren« (Најновији погледи у вези поријекла Мађара). »Die Katholiken - Autonomie in Ungarn« изашла је из штампе 1870 у Будимпешти и то у другом издању. И коначно, књига која је пред нама, »Zur Geschichte der kirchlichen Union in der croatischen Militärgränze«, појавила се 1875 у 52. свесци »Archiv für österr. Geschichte«, а издавач је Kaiserliche Akademie из Беча, а 1874 као сепарат. Године 1880 штампана је у Будимпешти »Polnische Geschichte der Serben in Ungarn. Nach archivalischen Quellen dargestellt« (Политичка историја Срба у Угарској. Описана на основу архивских извора).

1

Биографски лексикон Аустријске Царевине, од др Константа фон Вурцбаха, XXXII део, Дворска и државна штампарија, Беч 1876.

Већ по објављивању, овај рад привукао је пажњу јавности, а посебно историчара који се баве проблемом унијаћења и Војне крајине. У прилог томе најбоље говори чињеница, да нема ни једне озбиљније студије са тог подручја, а да није уважила и цитирала ово Швикерово дело.

Довољно је да споменем књигу Gunther E. Rotenberga, *The Military Border in Croatia 1740 - 1881*, Chicago - London 1966. Ова студија важи међу историчарима као стандардно дело кад је у питању Војна крајина. Говорећи о унијаћењу, служи се прије свега Швикеровом књигом, хвалећи је да је снабђевена »with important documents on attempts to force the Grenzer into the Uniat rites« са важним документима у вези покушаја, да се крајишници насилно поунијате; (стр. 204, прев. Н. Ж.).

Ту је и Јакоб Амштат (Jakob Amstadt) и његова докторска дисертација »Die k. k. Militärgränze 1522 - 1881«, Würzburg 1969. И Амштат се увелико позива на Швикера, кад је у питању »die mehr oder minder gewaltsamen Unierungsversuche der Maria - Theresianischen Zeit« - (више или мање насилни покушаји унијаћења за вријеме Марије Терезије; стр. 326, прев. Н. Ж.).

Ова два рада значајна су нам и због тога, јер нам пружају готово целокупну литературу која је релевантна за прошлост Војне крајине, а тиме и за проблематику којом се бавио и Швикер. Пошто је он прије свега писао о унијаћењу Срба у Жумберку, то је био и разлог да његову књигу тако и преведем, а не како у оригиналу и стоји: „Историја црквене уније у Хрватској Војној крајини“. Још ме је једна ствар навела да књизи у преводу дам управо такав наслов. Чињеница је, наиме, да су неки публицисти и новинари покушали и данас настоје да прикажу - ради се углавном о присталицама уније² како се ту заправо радило о добровољном преласку из православља у унију.

² Сви се они позивају на радове Јанка Шимрака, унијатског бискупа и историјског писца. У својој студији „Павао Зорчић, марчански владика“, Загреб 1933, Шимрак, пишући о посјети Павла Зорчића Жумберку у јесен 1680 (стр. 114), закључује на основу Зорчићевог извјештаја, да у Жумберку „међу народом није било противника уније“. Мeђутим, на стр. 87 Шимрак цитира Зорчићево писмо од 9. марта 1672, у којем описује свој неуспјешан покушај да придобије калуђере из манастира Марча за ствар уније. „Друго ништа нису хтјели говорити нити слушати него ово: Ми ћемо прије дати своје главе и своје животе, него што ћемо дозволити, да нам римски папа буде пастир... Калуђери су пролазили селима и бунили Ускоке против Зорчића. На коњу писма каже: „Доиста се сваки дан бојим за свој живот“. Укратко, ако су сви Жумберчани били за унију, поставља се питање, како је онда калуђерима и „бунтовницима пошло за руком да придобију“ народ против уније, односно ако је истина, да су „Жумберчани уз Павла Зорчића“ (стр. 105), онда нам је потпуно неразумљив његов страх. Поред потпуне некритичности на питање уније, Шимракова студија врви од таквих и сличних противрјечности. Интересантно, да ни Ротенбург, а ни Амштат нити једном речју не спомињу Шимрака, кад говоре о унијаћењу у Жумберку. Његове радове нису уврстили ни у помоћну литературу.

Неки,³ пак, иду чак тако далеко, да тврде како о унијаћењу не може бити ни говора, пошто су досељени Жумберчани припадали унијатској цркви. Такво умовање спада у подручје фантастике, или може да послужи на разини дневнополитичких свађа, али не може да нађе потврду у релевантној и озбиљној светској историографији.

Како, стварно, стоји са питањем уније, односно, са унијатима? У „Рјечнику страних ријечи” од Братољуба Клаића, Загреб 1987, стоји да су Унијати „припадници гркокатоличке цркве, тј. некадашњи православци који су се под политичким притиском „сјединили” с римокатоличком црквом, признавши неке њезине догме, а задржавши своје обреде и организације; унијатити, - им, - преводити православне на гркокатолицизам”. Нешто слично пише и у „Лексикону страних речи и израза” од Милана Вујаклије, Просвета, Београд 1972., да су унијати поглавито „православни (у Ист. Галицији, Хрватској и Војводини) који су се, под политичким притиском „поново сјединили” са римокатоличком црквом тиме што су признали папину власт и догму „Филиокве”, а задржали своје раније црквено устројство, црквени језик и причешћивање у оба вида (и хлебом и вином), гркокатолици”. Ако погледамо „Енциклопедију Југославије”, тамо се о унијатској (гркокатоличкој) цркви каже, да је то „вјерска организација која признаје јединство с римокатоличком црквом и папу за свога врховног црквеног поглавара. До стварања те цркве, као посебне организације дошло је послије црквеног сабора у Фиренци 1439., на којем је решавано питање кршћанског јединства, али веће ску-

³ „Занимљива је и стара забиљешка, да су ти први знани нам ускоци дошли у Жумберак с далског југа, с подручја око Цетине, а можда и још јужније. Зна се, наиме, да је у тим јужним крајевима домовине одприје живјело пучанство источног обреда у црквеном заједништву с Петровом Столицом које би обновљено и потврђено на општем црквеном сабору у Фиренци године 1438. Повјесничари утемељују мисао, да главнина жумберачких ускока долази из старог завичаја као католици, односно гркокатолици”. („Жумберачки кријес”, Календар 1990, Главни и одговорни уредник: Миле Вранешкић, Издају: Жумберачки викаријат и Кршћанска садашњост, стр. 5). Нешто слично могло се наћи у интервјуу, кога је за „Вјесник” од 8. јула 1990 дао Живко Кустуић, гдје говори о сеоби првих ускока у Жумберак, који су „очито дошли с јужног приморја, испод Пељешца... Зашто то истичем? Зна се, да је тамо, у 15. столећу дјеловао један митрополит који је сачувао Унију, тако да су они овамо дошли већ сједињени. То је важно истакнути, јер је покрет унијаћења, о којем наш загребачки православни митрополит воли говорити, као о католичком насиљу...” Говори се да „се зна”, да „повјесничари утемељују мисао”, а да се не каже, шта се то зна, односно, да се не именују „повјесничари”, који тако мисле. А што се тиче оног „наш загребачки православни митрополит”, очито је да се ради о бесмислици која је у служби садашњег политичког тренутка, јер она сугерише, да је мисао о унијаћењу као католичком насиљу потекла тек од данашњег „нашег загребачког православног митрополита”. Колико је та тврдња апсурдна, довољно је да цитирамо, из споменуте Шимракове студије о Зорчићу, штампане у Загребу 1933, на страни 105 стоји: „Противници јединства се знаду и данас разбаивати на прегршти измишљеним тврдњама, да су Жумберчани још за Марије Терезије (1740-1780) пристали на унију и да их је то нагнала граничарска сабља”. Да ли и Шимрак циља на „нашег митрополиту”?

пине њених припадника организоване су тек после Брест-Литовске уније 1596., и то међу западним Украјинцима (Русинима) и ердељским Румунима... У Карловачком генералату јачег отпора унијаћења није било дотле, док су трајали ратови с Турцима, јер су православни вјерски поглавари на Балкану привремено одржавали везе с папом и католичким Западом у нади да ће им оданде доћи ослобођење од Турака. Први гркокатолички владика у Хрватској био је архимандрит Симеон, потврђен 1609 од пећког патријарха Јована... Под утицајем загребачког бискупа Петра Домитровића, Симеон је сазвао 26. марта 1611 у Марчи састанак представника својих вјерника. На том састанку он се, заједно с тим представницима, изјаснио за јединство с римокатоличком црквом. Симеонов наследник Максим Предојевић (1630-1642), кога је за бискупа именовоа краљ Фердинанд II, положио је исповест вјере пред бечким нунцијем, а од пећког патријарха се посветио за бискупа, што су му у Риму замјерили. После њега Фердинанд III, именовоа је Гаврила Предојевића (1642-1644) за бискупа. Иако је Гаврилу у Бечу било наложено да посвећење за бискупа прими у Риму, - он се посветио у Пећи, одакле је на повратку довео више монаха у Марчу... Павао Зорчић (1671-1685) је од краља Леополда именован свидничким бискупом, а посвећење је примио у Риму. Он се одрекао пећког патријархата. Но муке су му задавали калуђери који су са турских страна долазили међу ускоке у Хрватску и иступали против унијаћења... Православни владика Атанасије Љубовић настанио се, уз пристанак владара и бана, у Комоговини код Костајнице, те оданде протјерао калуђере унијате. Године 1735 противници гркокатоличке цркве силом узимају манастир Марчу, а кад је требало да га врате, спаљују га (28. јуна 1739). Тако је гркокатолика нестало и с подручја Вараждинског генералата. Унијати су остали једино у Жумберку. Овако ослабљена, римокатоличка бискупија у Хрватској почиње да се ослања на украјинске гркокатолике под Карпатима. Тако да је већ владика Гаврило Палковић (умро 1759) био је родом Украјинац... Крижевачкој бискупији (49 жупа) припадају данас сви гркокатолици на подручју СФРЈ. Као компактна цјелина настањени су једино у Жумберку и по народности су Хрвати..." (Енциклопедија Југославије, Загреб 1971 и 1986). За сваког оног, који је упознат са овим проблематиком, остаје загонетка, како је могуће, да се један тако лош текст могао наћи у „Енциклопедији”. Писан је збркано и некритички, прилог врви од нетачности и бесмислица, као што је случај кад се спомиње унијатски бискуп

Симеон, који је 26. марта 1611 у Марчи сазвао састанак представника својих вјерника, на коме су се изјаснили „за јединство с римокатоличком црквом”. У истом нам даху каже, да су се он и његова три насљедника посветила за владу од пећког патријарха. Аутор се није ни мало потрудио да нам објасни, како је могуће да се буде унијатски бискуп, што по себи укључује признавање папе као врховног поглавара и одрицање од пећког патријарха, и да се истовремено иде у Пећ, да би се посветили од српског патријарха! Да ли су они били невјерни пећком патријарху или римском папи? Потом се каже да се тек унијатски бискуп Гаврило Мијакић „одрекао пећког патријарха”. Читалац остаје прикраћен да сазна, како је дошло до овог преокрета, односно, шта је навело Мијакића и његове насљеднике, да више не одлазе у Пећ, да их патријарх посвети. И тако даље. На крају текста сазнајемо да су Жумберчани „по народности Хрвати”. А моје село, Драгошевици и сва остала села у западном Жумберку су српска. Тако то иде. Прво нас „Енциклопедија Југославије” прогласи за Хрвате, затим се на њу, као нашу „особну карту” позову правовјерни и дежурни „редари”, који имају задатак да среде неколико „смутљиваца”, који ремете мир, сумњајући у ауторитет „Енциклопедије,,, која је успут говорећи, за тај свој потпуно промашени подухват, награђена највишим државним одликовањем. Да иронија буде потпуна, највише новаца за ту установу давала је Србија. Она је дакле, финансирала књигу, у којој се негира постојање Срба, који живе у Жумберку. И на крају, да завршим са текстом из „Енциклопедије Југославије”, гдје се даје преглед литературе која обрађује унијатску проблематику. То су књиге Марковић-Перковић и Нежица, писане на латинском, а објављене у Риму 1940. Обе су писане са стајалишта уније. Препоручују се и три књиге Јанка Шимрака, гркокатоличког бискупа. И то је све! „Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка”, Ст. Станојевића, Библиографски завод, Загреб 1929, у четири свеске, говори о Жумберчанима, да се „зову ускоци, јер су ускочили испред турске власти из Далмације, Босне и Србије. Испрва вјере православне, касније су прешли (у 17. вијеку) у унију (вјеру грко-католичку), па су данас вјерници гркокатоличког бискупа крижевачкога, насљедника марчанско-свидничких владика. У Жумберак је 1530 дошла скупина православних Срба од Унца и Гламоча, запосјели су (1533 и касније) у више махова жумберачку територију (40.598 јутара, 1781 хектара) као и Мариндол с Бојанцима, који су остали православци до данас. Литература: Радослав Лопашевић, Жумберак, Вијенац 12, 1880 Н. Бадовинац, Жумберак и Мариндол, 1896;

Н. Жупанић, Жумберчани и Мириндолци, 1912; Алекса Ивић, Из прошлости Срба Жумберчана, Споменик 49, 1923". „Лексикон Минерва”, Минерва накладна књижара, Загреб 1936, објашњава нам, да „Жумберачка унија из 1760 је присилно одвајање око 4000 источно православних Срба од горњокарловачке и припајање марчанској епископији”. У историји народа Југославије”, Школска књига, Загреб 1960, (поглавље XIV, Војна крајина и Жумберак, које је обрадио Федор Моачанин), каже се, да су проблеме „вјерске организације православних крајишника и стим ускоро повезано питање уније обрађивали: Радослав Лопашевић, Споменици хрватске крајине 'III, Загреб, 1884-1889; и Алекса Ивић, Марчанска епископија, Братство XVII-XX, 1923-1926. Осим ове двојице, то питање су нарочито обрађивали: с православног стајалишта Владимир Красић, Манастир Лепавина, Нови Сад 1889, Летопис МС; Манојло Грбић, Карловачко владичанство III, Карловац 1891-1893; Димитрије Витковић, Дабробосански митрополит Гаврило Аврамовић и Гомирско или Жумберачко владичанство, Сремски Карловци 1912; Радослав Грујић, Пакрачка епархија, Нови Сад 1930. С римокатоличког стајалишта Јанко Шимрак, Марчански крајишници од 1530 у знатнијим групама прелазе на хабсбуршки териториј... Будући да су ти пресељеници већином били Срби православне вјере, неки извори употребљавају влашко име и као синоним за Србина односно православца.. Фердинанд је 1535 дао повластице тим пресељеницима из „Босне” и населио их у „Жумберку”. Занимљиво је напоменути, да у „Историји народа Југославије”, у вези питања уније, нема ни ријечи о Швикеру, кад се представља литература која је обрађивала ту тему. Ову неправду према Швикеру исправила је „Историја српског народа”, Београд 1986, четврта књига, на 226 страници се каже, да оно „што се није постигло у односу на Србе у Хрватској као целину, остварено је бар према једном делу тог народа, према Србима у Жумберку, који се под најјачим притиском и применом свих језуитских метода, били приморани да прихвате унију. Пуне две деценије, почев од 1750 године, на покрштавању те удаљене оазе српског народа сложено су радили генерали у Карловцу, Шерцер и злогласни Петаци, са унијатским владикама Палковићем и Божичковићем. Горњокарловачком православном владици Данилу Јакшићу био је забрањен обилазак верника у Жумберку, сви они свештеници, калуђери и граничари који су одбијали унију, годинама су били тешко малтретирани, све док нису ставили своје крстове на подметнуте им изјаве о признавању унијатских епископа. Народне тужбе, молбе епископа Јакшића и интервен-

ције митрополита Ненадовића на двору, остале су без резултата, јер су и царица и њена околина интимно желели да „шизматичи“ буду преведени у „јединоспасавајућу“ веру католичку”. У прилог ове тврдње цитира се Ј.Х. Швикер и његова књига »Zur Geschichte der kirchl. Union in der croat. Militärgränze«. Готово идентично мишљење о том питању има и Gunther E. Rotenberg, *The Military Border in Croatia 1740-1881*, USA, 1966 by The University of Chicago, гдје се на 29 страници говори о »the attitude of the Habsburgs, always closely allied with the Catholic Church, toward their Orthodox subjects was thoroughly opportunistic, and concessions granted to the »non-Uniat Greek rite«, as it was officially called, were determined solely by reasons of state. As long as the services of the Orthodox Grenzer were needed, their religion was respected; but when the need had passed, the throne did nothing to restrain the efforts of the Catholic hierarchy, which, with the zealous collaboration of the military, attempted forcibly to convert the Orthodox or at least to coerce them to accept the Uniat rites«. На страници 33 даље се каже, да »in Croatia developments centered on the Sichelburg (Žumberak) district in the Karlstadt Generalcy and the Orthodox monastery at Marcsa (Severin) in the Warasdin Generalcy. The Sichelburg district was surrounded on the north, west and southwest by Carniola and the southwest by civil Croatia, forming a small military enclave in civil territory with a total population of only six thousand. Here pressure against the Orthodox Church could be brought with relative impunity, and in 1750 Baron Scherzer began a systematic campaign to oust the Orthodox clergy and to establish in their a Uniat bishopric. Although this was a flagrant violation of ancient privileges, Maria Theresa permitted the military to proceed. Under severe pressure the Sichelburger Grenzer had by the mid 1760 s largely accepted the Uniat rite. Only the weakness and the isolation of the district made this conversion possible; attempts to spread the rite in the remainder of the Karlstadt Generalcy failed completely...« („Став Хабсбурговаца, који су увек били уско повезани с католичком црквом, према својим православним поданицима био је потпуно опортунистички и уступци који су били давани „непоунијаћенима грчког обреда“, како се то службено звало, били су условљени искључиво државним интересима. Тако дуго док су им услуге православних крајишника биле потребне, њихову су религију поштовали; али, чим их је више нису требали, круна није учинила ништа да се обуздају напори католичке хијерархије, која је, уз ревносну помоћ војске, покушала насилно да преобрати и покатоличи православце, или да их барем примора да прихвате унијатс-

ки обред... У Хрватској су се догађаји концентрисали на жумберачки дистрикт, из Карловачког генералата и на православни манастир код Марче (Северин), у Вараждинском генералату. Жумберачки дистрикт био је окружен са сјеверне, западне и југозападне стране од стране Крањске, а на југоистоку граничио се са хрватском, обухватајући малу војну енклаву у цивилној територији, бројећи само шест хиљада душа. Овдје се притисак против православне цркве могао вршити релативно некажњено и 1750 барон Шерцер (Leopold Freiherr von Scherzer) одпочео је систематску кампању са циљем, да се протјера православно свештенство и да се на њихово мјесто оснује унијатска бискупија. Премда је то било флагрантно кршење старих привилегија. Марија Терезија дозволила је војсци да ту акцију настави. Под силним притиском жумберачки крајишници су углавном до средине 1760-их година прихватили унијатски обред. Само малобројност и изолација омогућили су да унијаћење у жумберачком дистрикту успије; сви покушаји који су били усмјерени на даљње ширење унијатских обреда у осталом дјелу карловачког генералата потпуно су пропали." превео Н. З.). За овако изнесен став Ротенберг је нашао потврду не само у Швикеровој, студији, већ је навео и радове Бартенштајна, (Johann Chr. von Bartenstein), Фридриха Валтера, Франца Ваничека, Карл фон Чернига (Karl von Czernig), Таде Смичикласа и Франца Ј. Фраса. „Преглед повјести хрватске цркве” од Јосипа Солда, Загреб-Франкфурт 1976, овако нам приказује унијатски покрет: „Загребачки бискуп Петар Домитровић настојао је од 1611, да се приближи православној владици Симеону. И збиља, Симеон је у Марчи скупио Крајишнике, који су пристали на унију, Крајишницима је било главно, да не постану кметови хрватских свештеника и великаша. Њихово зазирање од католичког свештенства због кметских обавеза, подржавали су њемачки официри, не само због политичких разлога, него што су многи од њих били протестанти или калвини. Бечки двор је желео мир на граници и пристајао је, иако вјеран католицизму, да православнима буде онај епископ кога народ хоће... Године 1739 противници уније запалили су унијатски манастир у Марчи. Унијати гркокатолици сачували су се код нас у Жумберку до данас.”

Књига која користи скоро сву познату литературу о нашој проблематици, дакле о унијаћењу у Жумберку, написао је Душан Кашић: „Отпор марчанској унији”, Београд 1986, гдје стоји да је до Павла Зорчића „народ сам себи бирао епископа из круга својих калуђера. Међутим, Зорчић није биран, него је постављен царским декретом од 28. фебруара 1671.,” (стр. 18). Када је Зорчић, ва-

спитан у језуитским школама у Загребу и Болоњи, 8. априла 1671 пред загребачким бискупом и Каптолом положио заклетву, у којој признаје папу за главу цркве, он је изјавио да „се одриче не само православља и пећког патријарха, него и народа.. Због свега тога народ се под вођством лепавинских калуђера побунио и 6. маја 1671 онемогућио његову свечану инсталацију.” (стр. 19). а на 93 страници се каже, да је „Данило Љуботина (1713-1739) рукоположио оба последња жумберачка православна свештеника, браћу Марка и Теодора Прушћевића, а епископ Павле Ненадовић (1744-1749) заћаконио је њиховог синовца Јанка, који ће доцније бити мученик за православну веру.” Затим се спомиње попис парохије епархије „Карлштатске” из 1755 и да код протопопије будачке има примедба: „Во овом слунском регименту јешче изостајет цјели диштрикт Жумберачки, гдје обрјетајетсја наших 25 црквеј и домов 500, које унијати силоју притисли јесу.” Кашић се у својој студији користио радовима Швикера, Ваничека, Шимрака и Ткалчића, Ивића и Лопашевића. Посебно је вриједно споменти, да је Кашић радио на рукописним изворима и то у Митрополитско-патријаршском архиву у Сремским Карловцима, у Надбискупском архиву у Загребу, у Државном архиву у Загребу, у Архиву Југословенске академије знаности и умјетности у Загребу и у Збирци „Ријеткости” у Свеучилишту књижевности у Загребу. Посебно су била драгоцјена истраживања Радослава Грујића, „Марчанска унија и унија у Жумберку”, Сремски Карловци 1938.

Кад се постави питање, шта свијет о овом или оном каже, у тражењу одговора обично се посегне за »The Encyclopedia Britannica«. Дакле, у славном »Eleventh Edition« (једанаестом издању), свезак XXIII, под »Roman Catholic Church« стоји, да »ever since the schism of East and West, however, it has been an ambition of the papacy to submit the Oriental Churches to its jurisdiction.« У преводу: „Након раскола на Источну и Западну цркву, амбиција папства је одувјек била, да се источне цркве подреде папској јурисдикцији.” Прево Н.Ж.). И даље. »The Serb bishopric of Kreutz in Croatia, under the Latin archbishop of Agram, may be also grouped with the Ruthenian Church, since the rite is identical. Its adherents number from 15.000 to 20.000.« (у преводу: „Српски бискуп из Крижевца, под латинским надбискупом из Загреба, може се такође уврстити с русинском црквом, јер је обред идентичан. Број вјерника износи од 15.000 до 20.000.” Прево Н. Ж.).

И за крај, не могу се отети утиску, да се Швикеровој књизи у хрватској историографији није поклањала потребна пажња, или, што би било јасније речено и што произилази из мојих истраж-

ивања, да се његов рад готово у потпуности игнорисао. Једноставно га не спомињу. Завјера шутње. Кад читамо Aldous Huxleyev »Foreword« (Предговор) из 1946, за његову књигу »Brave New World«, чини нам се да се његове ријечи односе и на нашег Швикера, односно, »The greatest triumphs of propaganda have been accomplished, not, by doing something, but by refraining from doing. Great is truth, but still greater, from a practical point of view, is silence about truth. By simply not mentioning certain subjects, totalitarian propagandists have influenced opinion much more effectively than they could have done by the most eloquent denunciations, the most compelling of logical rebuttals.« У преводу: „Највећи тријумфи пропаганде постигнути су не онда када се нешто радило, већ кад су се суздржавали да нешто раде. Велика је истина, али је још већа, са гледишта практичне стране, шутња око истине. Тиме што се једноставно не спомињу одређене ствари, тоталитарни пропагандисти утицали су далеко ефикасније на мишљење, него што би то могли да су се послужили најречитијим денунцијацијама, односно, да су се машили за најјача логичка побијања.“ Превео Н. Ж.).

Што се превода тиче, Жумберчани се (а то важи и за остале православне граничаре) појављују у многобројним латинским документима и њемачким списима под различитим именима. Цар Фердинанд I, издао је 5. септембра 1538 повељу досељеницима из Босне да се могу населити у Жумберку. Ту се они називају »Serviani seu Rasciani«, односно, „Срби или Рашани“. Угарски извори Србина називају »Rácz«, а Нијемци су често писали »Ratze«, »Raitze«, »Sif« i »Serb«. У талијанском документу из 1734 појављује се назив »Morlacchi o Serviani di Dalmazia«, односно, Морлаци се идентификују са Србима. Руси су нас одувјек називали само „Серби“ или „Славјано Срби“. Име „Рац“ служи као поспрдно име, којим се Нијемци и Мађари ругају Србима. У Хрватској и Босни погрдно име за Србина је „Влах“. У латинским списима појављују се као »Rasciani sive Serviani atque Valachi« и то као назив за досељенике у Жумберку у новембру 1538. У њемачкој литератури појављује се наш народ и под именом »Suffen« i »Walachen«. Ја сам свугдје, осим ако се није радило о цитату, преводио све те различите називе само са именом „Србин“. То сам учинио не само зато, јер су се наши преци само тако називали, већ и зато јер су други називи непрецизни, па и увредљиви за српски народ; или, како рече Радослав Грујић у својој „Апологији српског народа у Хрватској и Славонији“ (Просвета, Београд 1989), на 44 страници, да је „требало из свести српског наро-

да потиснути славно национално име, које га сећа славне и државне самосталности, и наметнути му туђе, да се тако и национално и верски лакше одроди". То се једнако односи и на име за вјерску припадност Срба. Називају их „шизматичима", „расколницима", а њихову цркву »die griechisch-nichtunierte Kirche« ili »die griechisch-orientalische Kirche«, „Јерусалимска или источна црква". Назив „шизматик" и „онај, који се још није сјединио с римском црквом" не само што је увредљив по Србе, него одише нетолеранцијом и јасно говори о ставу онога, који то уоптребљава, односно, да је она друга страна крива за раскол, да су против јединства (а јединство је за њих покораванје Риму) и да ремете мир. Једном речју, што се имена мога народа тиче, преводио сам га онако, како се он одувијек сам називао, дакле Срби. Што се вјере тиче, преводио сам, овисно о тексту, са „православна", „српско-православна" и просто „српска".

Никола Живковић.
Драгошевци, Жумберак, на Велику Госпојину 1990).

ИСТОРИЈА УНИЈАЋЕЊА СРБА У ЖУМБЕРКУ

Упади Турака у подручју с ове стране Купе и Саве, у данашњу Цивилну и Војну Хрватску, те у Славонију у и пограничне земље Крањску, Корушку и Штајерску, проузрочили су од године 1463., кад је забиљежен први продор, постепено потпуно померање и промену како политичког, тако и етнографског и црквеног стања. Пре свега, остајала су као последица тих упада - а они су били праћени разбојништвом, палежом, уморством и одвођењем у ропство - опустошена, настањена подручја, од којих се грофовије „Лика” и „Крбава”, опустошене 1514., појављују као „desertum primum”,⁴ а каснији Карловачки Генералат као “desertum secundum”.⁵

Као последица тих упада и пустошења број становника се знатно смањено. Много је људи побијено од турских акинџија, други дио одведен је у заробљеништво, док је трећи дио побјегао у суседна подручја, па тако из оног доба потјечу словеначка и српскохрватска језична острва северно од Драве, која су се спорадично протезала све до Карпата и Доње Аустрије.⁶

Опустошена подручја уз границу запосјели су од тада пребјези с друге стране Купе, из дијелова раније Хрватске и Старе Србије. То се нарочито односи од када су мађарска погранична подручја потпала под аустријску власт. Ове пребјеге или бегунце из турских пограничних провинција означавало се као „ускоке” тј. „бјегунце” и такви су се ускоци појављивали у свим јужним аустријским пограничним подручјима.

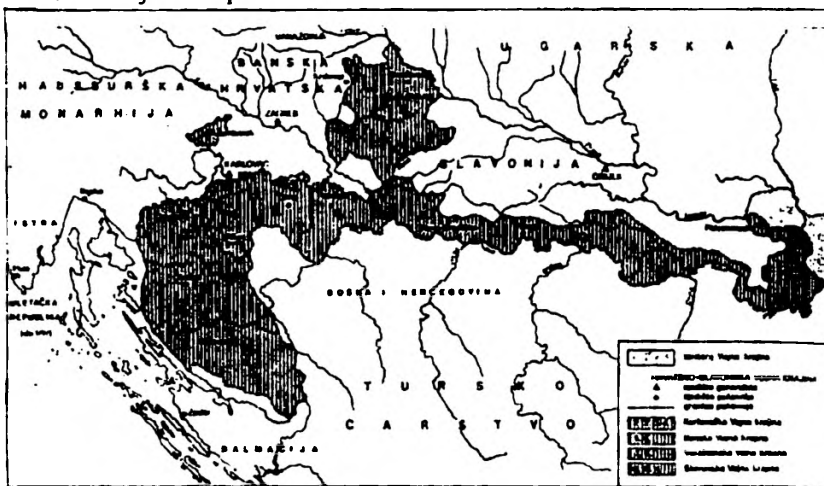
У вријеме, кад је гроф Еразмо Турн (Erasmus Graf von Thurn) био капетан бихаћки и командујући у Хрватској итд. (1530-1541),

⁴ Черниг, Етнографија Аустријске Монархије, II 163. О упадима Турака говори се у годинама: 1463, 1467, 1469, 1478, 1484, 1493, 1512, 1514, 1527, 1528. итд. исто.

⁵ Бартенштајнов кратки извештај о особинама распрострањење и бројне илирске нације у Царско-краљевским наследним земљама, стр. 11. Хишингер, у Статистици Војне границе, књига I, стр. 15-16., опустошене грофовије Лику и Крбаву назива „desertum primum et secundum”. Код Бартенштајна и Чапловића у Славонији и делом Хрватској, II, 19 под „desertum primum” се подразумева касније Вараждински Генералат.

⁶ Упореди: Черниг, навед., 163-164.

избјегло је из Србије и Босне 3000 турских поданика грчке вјере на Горијанце и у сусједство Метлике, Жумберка и Кашта. По њима добила је та гора име Ускочка Планина.⁷

Ова се гора, према Валвазоровом⁸ приказу, простире по четири јаке њемачке миље у дужини и по двије у ширини и сеже до ријека Купе и Брегане. На њој је лежао на знатној извисини дворца Жумберак (Sichelberg, зван и Sichelburg, Schumberg, Xumberg, Жумберак), и то је брдо заједно с дворцем по Валвазору, издалека изгледало врло привлачно, готово као ластавичје гнијездо. Овај дворца био је у 17. вијеку предграђе надкапетаније, у 18. вијеку војног округа, а раније дио средње Крањске те је прво припадао грофовији Пазин (Mitterburg, Pisino); Војном јурисдикцијом командујућих генерала из Карловца, постало је то окружје касније саставни дио хрватске Војне крајине и припада још данас као војна енклава у Крању, слуњској крајишкој пуковнији. Исто је подручје окружено са сјевера, запада и југозапада војводством Крањ, а с истока и југоистока Хрватском.

Што се тиче становништва тог жумберачког подручја придошли су првонасељеним ускоцима, у години 1617., и још и накнадни досељеници,⁹ сродни по племену, будући да је надвојвода Фердинанд I., на темељу једног посебно уговора с Венецијом, морао одстранити сењске ускоке, којих су се бојали као гусара, те их

⁷ Упореди „Саопштења историјског друштва Крањ”, 1868, 56.

⁸ Валвазор, Топографско-историјски опис високославног војводства Крањ, 4. део, 75.

⁹ Цар Фердинанд I доделио је ускоцима око Жумберка и Махна имања и декретом од 7. марта 1547. Упореди: Черниг, навед. II 361 и даље.

преселили у унутрашњост земље. Тада су ускоци стигли и у Карловац као и у Крањску гдје су најприје војнички били организовани у жумберачком округу. Они су добили право да се населе у подручјима Костањевице и Плетерја (Пресек), а њихово утврђено средиште био је дворач Жумберак; такођер и код Подбрежја (Praulenthurn),¹⁰ Чрномља, Метлике, Винице итд, били су ускоци насељавани.

Терен је оvdје углавном суров и каменит, неплодан и неподесан за ратарство. Главни извори за прехрану становништва били су у прошлим вијековима сточарство и пљачка. Жумберачке ускоке назива Валвазор додуше добрим војницима, али као варварске народе нешто грубим и дивљим, те их се може припитомити само гвозденим дисциплином; они воле туђу имовину, те „не могу дуго живјети без пљачке и убијања”, па због тога предузимају често потајне пљачкашке походе у Турску. Та они су многошто попримили од обичаја и навика од својих турских прогонитеља и угњетача. Још крајем прошлог века говорило се о њима да су „веома привржени дивљима обичајима”. Један државни спис из године 1769., приписује биједу, која влада и која нема сумње тишти тамошње све бројније погранично становништво, да је она узрок томе, што се тамо налазе људи најнижег кова.

Упркос неплодном земљишту, набројено је године 1686., у жумберачком округу преко 900 „старих кућа” и уз то „још и много нових”. Због брдовитог терена налазиле су се оне ипак усамљене, често међусобно веома удаљене, те се нису могле сјединити у села. Будући да су ускоци српског поријекла (serbischer Abstammung), то је и код њих био уведен систем задруга, а Валвазор нас увјерава, да „и у најмањој кући ових ускока станује по три, четири до пет ожењених особа и да у њима борави читав један род”. то је подручје бројило у години 1752., око 5 до 6000 душа (Види прил. VIII) а у години 1835., према Фрасу,¹¹ 6965 становника, међу којима се налазило 4440 ускока.

Главна сврха, који је аустријска влада жељела постићи с тим насељима, састојала се у томе да добије способне и храбре бранитеље на угроженим граничним подручјима и „била је то сигурно велика заслуга аустријске владавине, да од тих разбојника створи храбре и вјерне граничаре. Она је користила националну мржњу против Турака, али их је настојала постепено подврћи војничкој дисциплини”.

¹⁰ Черниг, навед., II 267. - Валвазор, навед. IV, 75. Народ сам себе назива „Премурзи” у сенању на своја ранија места становања. Види: Енгел, Историја Угарске, II, 304.

¹¹ Топографија Карловачке границе, 379

Осим тога „покушавало се и благим средствима” и давале су им се привилегије, које су им требале њихову нову отаџбину чинити вриједном и привлачном. Тако је настала на тлу жумберачког дистрикта прва Војна крајина.¹²

Слободе и привилегије ускока (или „влага”) ¹³ односиле су се дјелом на то, да су ти граничари били „ослобађани свих пореза, даћа и тлака, које су иначе дужни давати поданици и сељаци, који станују у Крањском војводству”,¹⁴ они су за узврат, били дужни бранити свој крај и били обавезни на сталну ратну службу; истовремено била је српским пребјезима гарантована царском заданом ријечи и дозвола слободног исповиједања њихове православне вјероисповијести, док је српским владикама у манастиру Марча осигуравала годишње 300 форинти и тзв. [Brücker-Libell« (слободе), из године 1578., поновљени царски декрети потврђивали су и проширивали те привилегије,¹⁵ такво вријеме толеранције у вјерским стварима трајало је до средине 17. вијека. Тада је у политици аустријског двора наступио значајни преокрет уз далекосежне посљедице по присталице „грчко-непоунијађене или грчко-источне цркве”.

Тек што су свечано биле признате заслуге које је Фердинанд I признао православним граничарима за дјело протуреформације у Штајерској и Аустрији, те били награђени обновљеним привилегијама из 1627, 1630, 1642, и 1659, ускоро су, - као посљедице прелаза православног владике Павла Зорчића из Марче у унију с католичком црквом, - започела 1678. године страдања, угњетавања и прогони против православаца, јер су остали вјерни својој цркви, а при томе су одиграли главну улогу очеви Дружбе Исусове.¹⁶ Разумије се, да је и на страни православних било покушаја одбране против унијађења, која је често била насилна; због тога је долазило до озбиљних крвавих сукоба, посебно од године 1690., када је, након сеобе више хиљада српских фамилија под вођством њиховог патријарха Арсенија Чарнојевића, број припадника православне цркве знатно порастао, православни живаљ у црквеном поглавару и подређеном му свештенству уједно добио вође и бранитеље грчког обреда.

¹² Черниг, исто, II, 166, 167.

¹³ Називи (име) „ускок” и „влах” у оно време немају уствари никакав етнографско значење, већ су само говорили о српском народу који носи бројна имена: Босанци, Срби, Рашани итд., али увек „грчке религије”. Черниг, исто II, 168, 6.

¹⁴ Валвазор, исто IV, 74.

¹⁵ Черниг, исто II, 167. и III прил. стр. 65-66. и Чапловић I и II 19-20.

¹⁶ Упореди: Фидлер; „Унија припадника грчке вере који живе у Угарској, између Дунава и Драве”. Академија у Бечу, том 37, 284. и даље и Фидлер. „Прилози о унији Влага у Славонији и Срему”... (Сепарат, штампан 1867. - види и Чапловић, I ц. II 21 и даље.

Било је закључено, према савјетима тадашњих државника, грофа Улриха Кинског, (Ulrich Graf von Kinsky), Краљевског чешког врховног канцелара и грофа Страдмана (Stradmann), Дворског и аустријског канцелара на царском двору, да се савјетује становништву, поготово у провинцијама које граниче с Угарском и које су раније биле обухваћене у тој краљевини, а надаље и осталом хришћанском становништву под турском влашћу, помоћу добро састављених писмених позива, који су били издати 6-тог априла 1690. године и објављени јавним прогласом - нека се прихвате оружја против највећег непријатеља хришћанског имена и нека се на такав начин ослободе његове страховладе, нека пријећу на ову страну и сједине се с царском војском.¹⁷

У том позиву свим народима читаве Албаније, Србије, Мизије, Бугарске, Силистрије, Илирије, Македоније и Рашке, обећава им цар Леополд I., ако се одазову његовом позиву прије свега вјерску слободу и слободан избор својих војвода, задржавање привилегија и права, и ослобађање од свију јавних намета и пореза (осим оних које су већ били навикли плаћати краљевима и велепосједницима прије турских провала); само у вријеме ратова требали би за своје властито добро и властиту заштиту придоносити сразмјерно својим снагама за издржавање војске. Али након протјеривања Турака имало би се све вратити у стање, према жељи и на задовољство народа. Цар при томе поново обећава слободу вјероисповјести, слободан избор војвода и заштиту привилегија.¹⁸

Срамотни исход војног похода из године 1690., је познат: не само да царска војска није даље освајала него је изгубила и оно што је до тада било освојено, као нпр. важне пограничне утврде Смедерево и Београд. У таквим околностима нису ни царски позиви постизали код источних народа жељени успјех. Додуше многи „грчко-источни“ хришћани су се придружили, нпр. Срби с њиховим патријархом, царској војсци, но ово појачање аустријске војне моћи није могло зауставити побједнички ток турског оружја што га је водио способан Велики везир Мустафа Ћуприлић. Како су Турци поступали с оним својим хришћанским поданицима, који су се прикључили царској војсци, то су Срби могли видјети по судбини, која је снашла години 1689., оне Албанце који су пали у турско заробљеништво. Заробљеним Њемцима и Ма-

¹⁷ Бартнештајн, I. ц.п. 14-15.

¹⁸ Упореди текст позива код Чернига III. Прилози, стр. 69-70. ту (стр.68) налази се и посебно царско писмо српском Патријарху у Пећи, Арсенију Черновићу. Упореди и Стојаковића: О државно правним односима (статусу) Срба у Војводини, Темишвар 1860, 18. и даље.

ћарима Турци су дозволили да слободно оду, а Албанце су као невјерне поданике, поклали.¹⁹

Паметном далековидошћу Срби су већ раније послали своје жене и дјецу и неспособне за борбу, заједно са својом покретном имовином, под вођством патријарха Чарнојевића на угарску границу. Убрзо након одласка великог везира из Цариграда (18-тог маја 1690), састали су се српски бегунци у Београду, гдје су 18-тог јуна одржали скупштину да би владику из Јенопоља (Vogos-Jepö у Арадској жупанији) Исаију Ђаковића, послали с молбом „општине грчких Раца” Цару Леополду. У тој молби тражили су Срби, протјерани из своје отаџбине, у првом реду да слободно исповједају вјеру, да употребљавају стари календар, да духовни и свјетовни сталежи и надаље слободно бирају митрополита, да митрополит слободно располаже са свим црквама грчког обреда, и на крају, уз остала црквена права молили су, да ни духовне ни свјетовне власти не би спречавале митрополита и владике приликом њихових каноничких обилазака.²⁰

Цар Леополд I, који је хтио наградити Србе за приврженост царској ствари и одржати своје задано обећање да ће их штитити, подјелио им је 21-ог августа 1690., свечани привилегиј, којим је дозволио све тачке од 18-тог јуна и те је дозволе два дана касније наглашено поновио у једном писму српским племићима Павлу, Антону и Јакову Бранковићу. При том је било посебно наглашено, да митрополит има слободно располагати са свим црквама „грчког” обреда и да може бирати и смењивати свештенике, градити цркве, у српским мјестима постављати владике, и уопште треба имати право располагања у цјелој Грчкој, Рашкој, Бугарској, Далмацији, Босни, Јенопољу и Херцеговини, као и у Угарској и Хрватској, гдје они (Срби) стварно живе.²¹

Ова царска писма, међутим нису стигла до Срба, јер су сљедили порази царске војске: 8-ог септембра 1690. пао је Ниш, иза тога Смедерево, а 27-ог септембра осванула је турска војска у опсади Београда. Тада су се српске избјеглице од око 36000 породица преселиле у Угарску, те су за прво вријеме биле насељене дјеломично у пограничним подручјима, дјеломично у унутрашњости земље, у утврђењима или у околици градова. Тако су се населили Срби у Арад, Сегедин, Печуј, Мохач, Столни Биоград, Будим, Сент Андреју, Јегар, Велики Варадин, Острогон, Коморан, Ђур и остала мјеста.²²

¹⁹ Хамер, Историја Османске царевине, том III, 839.

²⁰ Черниг, III Прилози, 93. (Регеста за Историју Срба).

²¹ Черниг, л.е. 93-94

²² Упореди „Századok” („Столећа”), орган Угарског историјског друштва, 1868, 537.

Њихове привилегије потврдио им је цар Леополд I, путем Угарске дворске канцеларије 11-тог децембра 1690. и обећао им је тиме чување, заштиту и одбрану, допуштена им слобода и права.²³

А пошто градске власти и општине у Угарској нису са симпатијама гледале на привилегије које су биле дане Србима, то је цар ове привилегије, по патријарховом тражењу, обновио 11-тог априла 1691. те их је 20-тог августа исте године поново потврдио путем мађарске дворске канцеларије.

Поред тога што се у њима Срби ослобађају да нису подређени правосућу Угарских грађанских власти и велепоседника и да нису обавезни давати десетина католичкој цркви, нарочито се наглашава вјерска слобода, затим слобода вршења митрополитске власти, неограничено служење грчког обреда, изградња цркви, постављање свештеника по општинама.

„Ваш митрополит” - каже се у томе „нека има слободно право располагања са свим црквама грчко-источног обреда; право рукоположења владика, упућивања свештеника у манастире, да може дати градити, гдје зато има средстава, цркве по властитој вољи, располагати свештеницима у градовима и селима, како то одговара „српској” цркви и њеним вјерницима, и то: право властитог црквеног ауторитета, у складу с привилегијама које су вам додијелили наши благопокојни преци, ранији угарски краљеви, у читавој Грчкој, Рашки, Далмацији, Босни, Јенопољу и Херцеговини, као и у Мађарској, у Хрватској и Мизији и Илирији, гдје их доиста има како би се они радовали тим правима тако дуго до год нам они буду остали вјерни у цјелини и појединачно.”²⁴

Али ни након тога нису престајала непријатељства свјетовних власти и католичког свештенства против српских придошлица, и католичка црква захтијевала је од придошлице, противно њиховим привилегијама, плаћање десетине, а свјетовне власти су их хтјеле подврћи својем правосућу. Патријарх - Велики владика, због тога је писао небројене жалбе Двору, па је, цар Леополд I, нашао за потребно, да 4-тим мартом и у јуну 1695. поновно одговори патријарху Чарнојевићу и опет потврди Србима њихове сл-

²³ Упореди: Салаи, Правни односи (статуси) српских насеља, 31-33

²⁴ Упореди текст Привилегија код Чапловића, II, 30 и даље.

ободе а нарочито да су ослобођени пореза и да могу неограничено исповједати своју вјероисповјест.²⁵

И поједина подручја, у којима су настањени Срби, добила су посебне протекционе декрете.²⁶

Као што је видљиво из тих привилегија, нарочито је призната и потврђена слобода исповједања религије и вршења духовног правосуђа српском народу и његовом свештенству, а посебно митрополиту, за сва подручја угарске круне, изузев Ердеља, затим за провинције које су раније биле подређене угарској круни као вазалске земље с оне стране Дунава, Саве и Купе, а које су сада узели Турци, и коначно за „Илирију” која је граничила са Хрватском, а тиме се неодређеним појмом жели означити погранично подручје Војводине, Крањске и Приморја које настањују Србо-Хрвати („Ускоци”).

Али када су Двор и подређене државне му власти додјелили Србима ове привилегије, и потврде, тада је штетном аустријском црквеном политиком - као посљедицом непријатељства католичког клера, као и због одбојности угарског племства против привилегија „грчко-источним” Србима, - остварен план који је по својим посљедицама жаљења вриједан, а исто толико и неправедан, те супротан принципима вјере и љубави. Аустрија је најалост пречесто стављала, од времена Фердинанда II., своју моћ у службу Рима, и није било ријетко, да су јаче утицали на одлуке и поступке аустријских владара и њихових слугу, интереси папине курије него интереси властите земље.

Осим те политике, која је дјеломично вукла корјене из искреног религиозног увјерења аустријских владара, долазила је до изражаја увјерење и забринутост због тога што православци не могу бити потпуно вјерни поданици католичких владара те се морају осјећати привржени, због своје „грчке” вјере, главним заштитницима тог обреда, руским владарима. Ова становишта водила су аустријске државнике при вођењу црквене политике унијаћења, која је у Угарској била на снази прије Хабсбуршке влада-

²⁵ Ту пише „... ut Archi-Episcope... (текст на латинском...) Чапловић, 37-38.

... да архиепископу древно достојанство и епископу да могу узносити власт свога закона у целини да остане и постављеном преко њега епископу у дозначеном им дистрикту у којем је, чини се, надлежан, српски или рашки народ... породице, које по вољи нашег Дворског ратног савета настанише се и населише се, духовна своја правила и дужности несметано могу да обављају, кривце да исправљају и по делу кажњавају, порез и црквене приходе себи по закону надлежне да примају и по свом чину (но осим икакве пресуде наших прелата и римокатоличке цркве) могу се управљати и народ се сав уопште у свим градовима у војним границама и покрајинама нашим слободан у спровођењу свога закона и службе без икаквог страха, опасности од губитка тела или имања може наслађивати.

²⁶ Тако нпр. Срби у жупанији Пешт-Пилиш (11. јула 1695), Срби у Будиму (16. јуна 1698), Срби у Граници (1. јули 1698), Срби у жупанији Срем (2. јуна 1699). Упореди: Черниг III, Прилози 95-96.

вине и која је за вријеме Хабсбуршке епохе попримила далеко шире размјере.

Црквено унијаћење започело је наприје међу Рутенима.²⁷ Након тога су услиједили покушаји унијаћења код Срба између Дунава и Драве, затим у Срему и Славонији потом унијаћење код ердељских Румуна, којима су отели њихове старе епархије прије готово сто година, након тога свјedoци смо били сличним догађајима у Вараждинском генералату и у жумберачком подручју Карловачког генералата. Посвуда су тенденције исте, свагдје фактори исти.

Но, најјаснију слику у вези те политике пружа нам историја унијаћења у Жумберку и због тога, што постоје богати изворни материјали у списима Угарске Дворске канцеларије, који омогућује јасну представу у читав тај процес. Као што смо горе навели, жумберачко подручје заузели су, досељавањем православни ускоци. Наравно да су те ускоке пратили свештеници њиховог обреда, као што им је свечано било признато и потврђено слободно исповедање њиховог култа, те оснивање цркава и манастира. Дјеломично су се за црквене потребе Жумберчана бринули властити свештеници, а дјеломично и монаси из оближњег манастира Гомирје, који су у ту сврху били добили посебне дозволе у виду декрета од тадашњих карловачких заповједника.²⁸ Тиме је црквено стање остало у миру дуги низ година, неометано у том дијелу пограничног подручја. Али тада је дао средином 18-тог вијека Карловачки заповједајући генерал, Леополд барун Шерцер (Leopold Freiherr von Sherzer), објавити по свом жумберачком заповједнику, пуковнику Јохану Пенцингеру (Johann von Penzinger), у жумберачком подручју писмом од 24-тог новембра 1750.²⁹ (од куће до куће да се „од данашњег дана па до даљњег да ни један официр нити подређени војник или граничар, и под пријетњом најтеже одговорности и казне не смије усудити да би крио и једног монаха („калуђера“) ма било одкуда тај дошао, у својој кући а поготово да нипошто не дозволи да би такав вршио било какву духовну функцију ни међу народом ни код жумберачког батаљона, него, ако би тако неки дошао у овај крај да га мора одмах дању или ноћу спровести, па чак и кад би имао и дозволу декретом Високог госп. едина генерала Шерцера, или неки други документ, да се на то не базиру, него га треба задржати и одмах га послати к мени“).

²⁷ Са овим упоредити: Фидлер, Прилози за историју уније Рутена у северној Угарској, Академија Беч, том 39, 1862, 483. и даље.

²⁸ Упореди: Прилози III, IV

²⁹ Прилог V

Ова забрана, односно заповјед, у вези исправа очито је била у супротности са даним привилегијама православним Ускоцима, након што су несметано готово двије стотине година уживали ове црквене слободе; сам Шерцеров декрет дозвољава калуђерима манастира Гомирје још 16-тог августа 1747. године, дакле, још прије свега три године - приступ у Жумберак уз давање дозволе, у којем је он заповједио да се од сада и убудуће мирно пусти монахе путовати, уз милостињу коју сакупе у истом крају, а да их се ни најмање не узнемирује тражењем било каквих давања.³⁰

Неће бити забуне, ако се промјена мишљења баруна Шерцера према српским монасима припише утицају оних гледишта, која су превладала код власти у Хрватској и Славонији и која је без сумње још и појачавао својим савјетима поунијаћени бискуп прибички Гаврило Палковић; но, да би се у довољној мјери могао оцјенити тај утицај, потребно је поближе размотрити историју унијатске бискупије у Прибићу, која је била основана путем силе. Већ смо споменули бискупа Зорчића из манастира Марче, који се је дао поунијатити. Тај манастир спада међу најранија насеља српског народа у поновно освојеној Славонији. Наиме под царем Максимилијаном II., дошло је године 1572. неколико монаха из манастира Рмња³¹, у Босни са нешто Срба преко Саве, те су се населили са дозволом у запуштеном ранијем подручју Вараждинског генералата покрај горе Калник; прије тога протјерали су Турке и Татаре из тог краја, као и из подручја „Цениза“, те заузели „Железна врата“ (кланац између Крижеваца према Вараждину).

Цар Максимилијан II., и његов наследник Рудолф II., (1582) подјелили су им значајне привилегије, на основу којих је године 1600., под вођством Вуковића и Пијасонића (такођер „Беашиновић“) много хиљада Срба прешло овамо из Босне и Македоније: међу њима налазио се и митрополит Гаврило заједно са већим бројем (Чапловић их цијени на 70) монаха (калуђера).

Неке од тих фамилија населиле су се с ове и оне стране велике мочваре, коју прави ријека Глоговница, близу манастира Марче, а исто тако и на више властелинства загребачког бискупа и грофа Зринског, да би ту били од помоћи у случају нових турских провала. У датим им привилегијама не само да им се земљиште поклања и даје у својину, које су освојили од Турака, него им се, уз слободно испољавање њихове вјере, признаје и год-

³⁰ Прилог VI

³¹ Звана и „Чермља“ и „Жернал“, а налази се на реци Зрмањи код Бихаћа, у Босни.

ишња дотација од 300 форинти за одржавање њиховог манастира у Марчи.³²

Митрополит Гаврило дао је, уз царску дозволу, поново подигнути цркву и манастир из рушевина Марче, те се он заједно са насљедницима тамо настанио. По први пут може се међу владикама у Марчи доказати континуитет „грчко-источних” владика српске националности с ове стране Саве; Марча је све до доласка патријарха Чарнојевића 1690., представљала црквено средиште непоунијаћених Срба. С тог разлога обратили су и противници православља своју пажњу углавном овој епархији. Коначно им се посрећило да је истргну из крила српске православне цркве. Осми владика у Марчи³³ Павао Зорчић прихватио је унију због личне користи. Био је именован „свидничким” бискупом и викаром загребачке бискупије и добио је као награду фискалну курију Зрињских-Прибић, по чему ови поунијаћени бискупи кадкада носе и ту титулу. Српском су народу лажно посвједочили да је Зорчић био посвећен као православни у Москви. Кад је српски народ дознао истину, протјерао је бискупа оружјем. Његов насљедник Исаија Поповић морао се изјаснити пред народом, да није поунијаћен; патријарх Чарнојевић испитао његову православну исправност и потврдио га за владику. Исто тако ни слиједећи владика марчански није пристао уз унију. Међутим, Григорије Југовић отворено је заговарао унијаћење. Он се дао посветити у Риму и изазвао је својом горљивом проватиканском политиком устанак у години 1718. Није био мање вредан у својој наклоности према унијаћењу ни бискуп Рафаило Марковић, изабран године 1727., он је и себе прогласио и свој народ, приликом свог именовања за бискупа, за унијате, те се је послужио и силом, не би ли и остале свештенике натерао да слиједе његов пут. Тада је отворено избило народно незадовољство. Дворски ратни савјет подузео је путем генерала Галера (... von Galler) да се преброје присталице уније, а при томе се показало, да у читавом (Варајдинском) генералату нема ни једног поунијаћеног вјерника.³⁴

Нимало се није презало од тога, да се унија шири насилно; православни свештеници били су прогањани и злостављани, те су их по налогу бискупа који су прихватили унију окивали у гвожђе и бацали у тамнице; гдје је највећи дио њих изгубио жи-

³² Чапловић II 19; Хитцингер л.ц. I; Черниг л.ц. II. 169.

³³ Чапловић, исто, 21-26.

³⁴ Чапловић, ц. 34. Била је то потпуно иста прича као и у Ердељу и у епархији Велики Варајин, о чему и Бартенштајн, ц. стр. 21-22, 64-65, даје храбра и вредна саопштења. Упореди и „Les Serbes de Hongrie” (Срби у Угарској), Праг 1873, 87.

вот од глади и туге. Уз језуите, показали су се главним поборницима уније и поједини аустријски генерали. Међу њима се нарочито истиче генерал Бенвенуто гроф Петаци (Benvenuto Petazzi). Потпаца је из старе тршћанске племићке фамилије, која од године 1632. носи титулу грофова.³⁵ Петаци је био ватрени присталица католичке цркве³⁶ и услед тога је уживао велики углед код католичког клера а исто тако и код оних државника, који су дјелили његове погледе (као нпр. тајни дворски секретар Марије Терезије, барон Кох). Барон Бартенштајн (Bartenstein) убраја га међу оне „опасне људе који су у стању да злоупотребе силу, против свих правила”. Назива га човјеком, који се „није дао одвратити од тога да српском народу учини неправду, те да је на крају дао објавити такав проглас, који је по садржају неспојив с привилегијама”, који се је сваки пута оглушио на толерантне законе, кад год би они били повољни за православне. Петаци је често досађивао двору настојећи одстранити утјецај поштених царских чиновника, који се нису слагали с његовим поступцима и који су штавише доказали да су његови наводи лажни и протурјечни.³⁷ А такво мишљење о опасној нарави грофа Петација, изнио је и Бартенштајн не само у свом писму упућеном престолонаследнику Јозефу; то своје мишљење поновио је и својим писмом које је предано 17-ог октобра 1765³⁸ царици-краљици. У њему се директно супроставио мишљењу већине тадашњих аустријских државника, а поготово Угарској државној канцеларији, гдје се одобравало Петацијевим поступцима; тако је и Бартенштајнов наследник у председништву Илирског дворског изасланства, барон Колер, у једном писму царици од 12-ог новембра 1769. нашао за потребно да истакне „изузетну хришћанску принципијелност” грофа Петација, због које је морао отрпети „много неугодних оговарања”, он је, по Колеру наводно „био сигуран” у своје судове, јер би се - „по раније прихваћеном приједлогу, који је он дозволио карловачком православном владици улаз у жумберачко подручје - сада шизма проширила уз непроценљив губитак много хиљада душа.”³⁹

Овај нетолерантни католички генерал организовао је уз помоћ поунијаћених бискупа, окрутно прогањање; православни свештеници били су, по Петацијевој заповједи, злостављани и

³⁵ Вурцбарх, Биог. лексикон, том XXII, 64.

³⁶ Грко-унијатски владика Василије Божичковић га у свом извештају од 29. децембра 1759. „vir Sane inter caetera de Religione catholica optime meritus”.

³⁷ Упореди: Бартенштајн, ц. 74, 75, 76, 77, 90.ж

³⁸ Прилог XVIII

³⁹ Упореди: Колерс у даљем тексту.

затварани у тамнице, гдје су морали проћи све страхоте мучења.⁴⁰

Додуше, године 1735. поново је један православни свештеник, Симеон Филиповић, био постављен за владикау, али ипак су православци морали предати манастир Марчу унијатским бискупу. Народ и свештенство су протестовали, па кад то није користило, поново се прихватише оружја. Православни владика Филиповић, био је окривљен да је организовао ову буну, па је Угарска 1751. године због тога наредила истрагу против њега и објавила је закон, чиме је и правно била укинута јурисдикција српског митрополита над марчанским подручјем, а што је сасвим противрјечило привилегијама, које су свечано биле дате⁴¹ даље, да једино прибићком бискупу припада правосуђе над читавим народом „грчког” обреда, како над унијатима, тако и над „шизматичима”, затим, да се митрополиту нареди, да не смије вршити никакво правосуђе ни у троједној краљевини, ни унутар њених граница над народом „грчко-источног” обреда итд.

У свом говору, краљица је похвалила сталече за њихову горљивост према религији, потврдила је раније законе, према којима су у троједној краљевини само римокатолици смјели бити земљопосједници и одредила, да се православним владикама и митрополитима не смије дозволити на територији троједне краљевине вршење правосуђа над „грчко-источним клером” и народом итд. (Види Szalay, л. ц. п. 19)

Ове насилне мјере ипак нису могле народ да смире. Ратове које је на почетку своје владавине водила Марија Терезија, захтјевали су од Аустрије, да насилно неустраје на унијаћењу Срба. „Та Вараждинци су били”, како Бартенштајн отворено признаје, као граничари у оно вријеме одлични војници, у сталним тешким ратовима врло потребни, па се пита лежи ли то у интересу државе да им се, прије успостављања мира, одузима против њихове воље

⁴⁰ Чапловић, ц. стр. 24.

⁴¹ Исто, 25. Уопште, расправе Угарског сабора о српским стварима (питањима, приликама) су са израженим непријатељством. Тако се у „жалбама” које су поднели далматинско-хрватско-словенски посланици, наводи да је католичка религија „која једина може да егзистира у Троједној краљевини” угрожена од „староверних”, досељених из Турске. Да су „староверни” запалили манастир Марчу, да су беснели против унијата и зато клечећи моле своју владарку „да уклони шизматичке епархије.” Да једино владици из Свиднице припада јурисдикционо право над целокупним народом грчке вере, како над унијатима тако и шизматичима”. Да се митрополиту наложи (заповеди, нареди) да не обавља јурисдикцију над народом грчке вере како у Троједној краљевини тако и у њеној Граници, итд. У одговору краљица је похвалила ревност сталеча за праву веру, потврдила раније законе да у Троједној краљевини поседе могу имати само римокатолици, и да несједињеном митрополиту на територији Троједне краљевине не треба дозволити никакву јурисдикцију како над народом тако и грчким свештенством, итд. Упореди Szalay с. 19. и даље.

то мјесто (манастира Марча, који је без сумње припадао правослачним Србима).⁴² То се збило тек „након успостављања мира који се сматрао сигурним”.

Шта више, тако дуго док је трајала ратна потреба, власт је настојала да изиђе у сусрет жељама Срба. Будући да је (пропис) Г. А. 46. 1741. био супротан привилегијама, свечано признатим Србима, то је Марија Терезија 24-ог априла 1743. издала путем тајне канцеларије, а 18-ог маја исте године и путем Угарске дворске канцеларије поновну потврду и признање српских привилегија, уз ограничење, да тиме не буду повријеђена права осталих, као и уз клаузулу: „српски народ уживат ће тако дуго своја права и слободе док год непоколебиво устаје у вјерности и послушности према Нама и Нашој пресвјетлој кући”.⁴³

Овако држање Двора, пуно протурјечја у поступку према правослачним Србима, може се објаснити политичким приликама за вријеме првих година владавине Марије Терезије. Њој је првенствено морало бити стало до тога, да осоколи на одбрану борбене снаге свију народности својег угроженог царства, да их одржи на окупу, па је она због тога поклањала, натјерана нуждом тадашњег часа, привилегије на све стране, који би у мирнијим околностима и у зрелије премишљање морали изгледати протурјечни или чак неприхватљиви.

Србима је то постало јасно оног дана, кад су царски и краљевски комесари на српском народном конгресу 1744. године барон, фелдмаршаллајтнант Енгелсхофен (... Freiherr von Engelshofen) и гроф Патачић објавили сакупљеном свештенству и народу „-озбиљну и одмјерену заповјест владаричину у сврху потпуног укидања српских епархија у Северину или Марчи, у Хрватској”. Марија Терезија, мислила је тим једноставним потезом предухитрити и све касније захтјеве за запосједањем тих епархија од стране православних владика. Но, она се преварила; 1748. на српском народном црквеном конгресу, поново је било говора о томе, да се запосједну „хрватске” епархије. Тадашњи царски комесар, барон Л. Енгелсхофен, питао је, да ли се под тиме мисли на карловачку епархију, или, да то није можда некадашња епархија Северин. Конгресни изасланици му то нису могли (или боље „нису хтјели”) потпуно објаснити, па им је он због тога протумачио, да запосједање испражњених епархијских сједишта није ствар конгреса, те да он вјерује, уколико би они мислили заузети епархију.

⁴² Бартенштајн, 1. ц. 75.

⁴³ Szalay 1. ц. 53. Уосталом ова потврдна одредба налази се у потврдном декрету Карла VI, од 10. априла 1745. Упореди: Черниг, III, 127.

Северин, да се они још морају сјећати, да је приликом објаве привилегија (1744.), као прво била објављена забрана Њеног царског краљевског величанства.⁴⁴

Упркос томе, Срби су упорно писали молбе, тражећи да им се одузете епархије врате. Због тога су казали царском комесару; који је био упућен на изборни конгрес године 1749., барону фелдмаршаллајтнант Хелфрајху (Christian Freiherr von Helfreich), у датим му инструкцијама, под тач. 16., да након избора митрополита треба преговарати с истим, и, ако буде потребно, с осталим владикама, у погледу северинске епархије и приволети их на пристанак, да се иста потпуно одстрани. Тако се и збило. И будући да је барон Хелфрајх и више од савета Енгелсхофовог, који је био добро упознат са српским предметима, потврђивање новоизабраних митрополита условио таквим њиховим пристанком, на то су пристали не само владике него и изасланици конгрес, да се северинска дијецеза укине, те подијели, према једном ранијем предлогу барона Енгелсхофа, међу сусједне бискупије Карловачку и Костајничку.⁴⁵

Упркос томе православци су и даље задржали манастир Марчу, па унија није знатно напредовала, без обзира на најразличитије насилне мјере, у Славонији, Хрватској и у припадајућим им пограничним дијеловима. Шта више, сталези троједне краљевине били су присиљени, приликом сазива угарске скупштине године 1751. да се у својим „жалбама” опет сјете на првом мјесту српских црквених ствари и да замоле за строго извршавање одлуке Г. А. 46. 1741. „Будући да владика или такођер такозвани шизматски бискупи” - речено је у томе - „не само да не попуштају у својој урођеној дрскости, држећи се и даље чврсто своје вјере, него чак и умножавају своје цркве, из камена граде праве а и подижу из рушевина и старе католичке цркве, те под том исприком оптерећују народ наметима; надаље, будући да се мјешају у подјелу сакрамената међу католицима, заводе католике на шизму, но чланове властитог племена држе подаље од католичке религије, покушавајући унијате привући себи, а то изазива највећу срибу код католика и доводи до вјечне пропасти много хиљада душа; будући да би за спречавање свега тога, и у сврху да

⁴⁴ Упореди Дневник (Диариум) о Српском народном сабору 1748. године, у Архиву Угарске дворске канцеларије, Илирски списи из 1748. године, бр. 27. Оригинал.

⁴⁵ Упутство барону Хелфрајху, у Архиву Угарске дворске канцеларије, Илирски списи, из 1749. године, оригинал. - Хелфрајхов извештај из Карловаца, од 26. јула 1749, исто ту, оригинал. - Енгелсхофенов Дневник из 1748. године и његово писмо Хелфрајху (из Нуштра, 23. јула 1749), исто ту. - Енгелсхофен по овој препоруци има у виду „поред службе и интереса и част католичке вере” која ће (даљим постојањем грко-несједињене епархије у Марчи) од тога имати штету.

се грко - неунијатима тзв. патријарсима не би дозволило вршити у споменутим земљама било какво правосуђе над клером и над народом тога обреда, као најбоље средство послужило би то, да се шизматичке владике, које стоје под његовим вођством, одатле удаље; зато сталези на кољенима моле да се одмах удаље владике и тзв. бискупи Плашкога (Карловца), Костајнице и Пакраца, без обзира на подијелене им потврде, које су без сумње биле засноване на лошим обавештењима, а подијелене у доброј вјери...”

Овај захтјев, који одише духом нетолеранције и мржње, владарка је одбила уз објашњење, да треба додуше казнити све прекршаје што их почине православни свештеници, тако и покушаје завођења унијата „на шизму”. Али што се тиче привилегија, датих православним свештеницима, оне требају остати на снази и даље у пуној мери. Као што, наравно, не вриједе оне привилегије, које су биле усвојене незаконито, тако се с друге стране не може допустити, да би се укидале оне привилегије, које се заснивају на споменутим законским одредбама, на свечаним одобрењима, подијеленима народу кад се он подвргао Круни и кад је био примљен у састав земаља. И то већ зато се не смију укинути, што су издане касније, него оне законске одредбе⁴⁶ и зато што су биле стављене у употребу уз тако много краљевских потврда.⁴⁷

Међутим, да би се барем с једне стране задовољило горљиве поборнике католичанства, добио је заповијед гроф Петаци да заузме на силу манастир Марчу. То се збило године 1753. Гроф Петаци протјерао је калуђере из манастира, што су га они били саградили на темељу царских привилегија, те га је предао присталицама уније. Протјерани монаси отишли су у манастир Лепавину.⁴⁸ Бартенштајн примећује о овим збивањима: То, што је учињено, сасвим је исправно и добро; али додаје да је гроф Петаци након тог успелог насиља могао „проширити унију и да је тиме могао постати још заслужнији и достојнији награде”.⁴⁹ Позорница тих збивања био је Жумберак, у којем ћемо касније поново срести тог човјека и коме ћемо се моћи вратити након овог небитног удаљења.

Већ смо раније казали, да би даљни разлог томе, што је дошло до промјене мишљења код барона Шерцера о православцима у жумберачком подручју уопште, а посебно према српским

⁴⁶ Хрвати су се позвали на Законска акта . 40:1635, 90:1659 и 46:1681.

⁴⁷ Салаи, I. ц, II, 25-26.

⁴⁸ Чапловић, I. ц, II, 25-26

⁴⁹ Бартенштајн, навед., 75-76.

калуђерима у Гомирју, могао лежати у утицају унијатског свештеника (касније бискупа) Гаврила Палковића. Ту претпоставку довољно потврђују догађаји у бискупији и манастиру Марча, будући да је жумберачко подручје потпадало под правосуђе унијатске бискупије. Прилика за присталице уније се појавила 1750 године. Наиме те су године, убрзо један за другим умрла два брата Марко и Теодор Прушчевић, свештеници српске православне цркве у жумберачком подручју; након њихове смрти, хтјела су два монаха из манастира Гомирје, Гаврило Мусулин и Макарије Вишњић, наставити духовни рад, као што су и за вријеме, док су оба свештеника (сада покојна) још били болесни, обављали њихове службе. Био је то, како је горе већ напоменуто старински обичај, да монаси из манастира Гомирје врше обреде код својих вјерника у Жумберку, уколико би умрли православни свештеници, и тако дуго док се не би нашли потребни свештеници из средине домаћих.⁵⁰

Шерцер је тај обичај једноставно забранио, а његов подређени официр Јохан Пенцингер (Johann von Penzinger), додуше пожелио је „пријашње здравље” смртно болесном свештенику Теодору Прушчевићу, али, истовремено је наредио једном поручнику, да се одмах упути чим Прушчевић умре, онамо, и под тешком одговорношћу да има све запечатити и о томе поднијети извештај. Ако би попу Прушчевићу постало веома зло, и ако би он желио да му се пружи сахраменти умирућих према „хришћанском обреду” то у Жумберку постоји „свештеник, вјешт и упознат с Вашим обредом, Гаврило Палковић па нека тога доведу (официр је био такођер православно Србин) умирућем, а православне монахе нека се одмах истјера”.⁵¹

Као што је било споменуто Гаврило Палковић био је поунијађени свештеник. Мајор Пенцингер хтио је православног свештеника мучити и понизити тако, да би он од умирућег Прушчевића измамио признање да признаје примат папе. Био је то јасан глас за присталице уније да из тог подручја потпуно истисну православно цркву. Почео је прави погром против оних ускока, који су остали вјерни православној цркви. - „Страни свештеници” - тако су се жалили православно жумберчани - присиљавају нас да јавно, приликом исповједи и вјенчања признајемо римо-католичку цркву и папу, те да прекинемо везе с нашим црквеним властима.⁵²

⁵⁰ Прилог II

⁵¹ Прилог V

⁵² Прилог II

Аустријске власти нису подносиле ни домаће православне свештенике. Нећака горе именованог Теодора, по имену Јанко Прушчевић, посветио је за ђакона српски митрополит, и као такав хтео је (Јанко) служити свом народу. Али пуковник Пенцингер га је, путем унијатског свештеника Палковића, покушао придобити за ствар уније, јер би онда, он, Јанко Прушчевић, могао без много труда да убједи своје Жумберчане да прихвате унију. Међутим, ђакон је ту понуду одбио уз коментар: „Како из његове куће до сада још нико није постао унијат, тако то неће постати ни он”. Иза тога су Јанка Прушчевића одвели, као окорјелог злочинца, под војничком пратњом у Карловац и тамо га ставили у ланце. Несрећник је ускоро умро у тамници гдје су га претходно подвргли страшним мукама. Затворске власти ускратиле су му последњу молбу: да му доведу православног свештеника; овако, оставили су га без вјерске утјехе, те му ни у смртном часу нису скинули ланце.⁵³

Барон Шерцер, кога је због тога позвало Дворско ратно вијеће на одговорност, сматрао је да није крив, а као потврду за своју невиност споменуо је „злогбног унијатског свештеника, именом Брушевић, који је покушао да агитује у народу у корист православне цркве.” Зато да су га позвали пред црквени суд у Загреб гдје је занијекао чињенице и јавно је дао, да се оправда, „Professione fidei”. Истина је да црквени суд није успео искоријенити отров из његовог срца, те је за вјеровати да је умро као православца. Услијед његовог штетног дјеловања били су заведени многи Жумберчани, те да их тамо још има, без сумње „због учења овог човјека”. Али по Шерцеру, се све то збило потајно, протузаконито и „у крајњој мери кажњиво” и не може оправдати српског митрополита што присваја право духовног правосуђа у жумберачком подручју.⁵⁴

Због тог протјеривања православних свештеника, због злостављања истих, као и због вјерске присиле коју су вршиле војне власти у жумберачком подручју, карловачки владика Данило Јакшић, обратио се својом жалбом свом митрополиту Ненадовићу, а тај царици - краљици. Ова насиља власти у вјерским стварима морала су изгледати тим чуднија, пошто је царица још 22-ог октобра 1751. дала објавити путем четири највиша мјеста на двору, да она „никада неће трпјети да би итко од њених вјерних српских поданика био угњетаван противно изданим им привиле-

⁵³ Прилог XI

⁵⁴ Прилог XII

гијама, или да би чак био присилно натјеран да прихвати унију”.⁵⁵

Упркос томе, нови карловачки владика нипошто није био поштеђен којекаквих смицалица и неугодности. О особи и карактеру владике Данила Јакшића, пише у једном тајном извјештају царског комесара, грофа Хадика, који је био на Српском црквеном конгресу 1769., сљедеће: „Јакшић је у црквеним стварима беспрјекоран, примјерни духовник, има сасвим чист животни пут, те се показао веома марљив при новом уређењу и уставу ради подизања земље”. Добročинитељ „готово претјерано добар домаћин” у своме „начину мишљења недокучив, у својим идејама својевољан, те умије користити своје заслуге”. Он се хвали својом приврженошћу за аустријски двор; говори нешто мало латински.”⁵⁶

Бартенштајн често хвали скромно понашање владике Јакшића, његову понизност, његово „мирољубиво понашање”, његово „поштење и честитост” по којима је омиљен чак и код оних, који иначе „тој нацији уопште нису склони”.⁵⁷

Тако је нпр. један гроф Петаци, Јакшићу давао раније велике похвале, чак и писмено.⁵⁸

И још године 1765. спомиње Бартенштајн владика Јакшића као „веома мирољубивог и заслужног” човјека којему је „због тога и Њено величанство исказала милост једним златним ланцем.”⁵⁹

Зато Бартенштајн владика препоручује у свом спису из године 1761. као могућег наследника митрополита, а тако је и царица означила владика Јакшића, након смрти митрополите Ненадовића године 1768., на трећем мјесту, као особу повјерења, за митрополитску столицу.⁶⁰

Владика Јакшић имао је, након што је године 1751. био именован, многобројне тешкоће и проблеме које је ваљало рјешити. Његова потврдна диплома именовала га је само за владика карловачког и сењског и у дистриктима „Lisca i Corbavia”, но подручје жумберачко није споменуто. Владика Јакшић се на то потужио те је молио дворског ратног савјетника да се њему додијели и то подручје и да му се о томе изда дозвола.⁶¹ Његов захтјев подржао је и митрополита.

⁵⁵ Прилог VII

⁵⁶ Извештај грофа Хадика, Архив Угарске дворске канцеларије, списи Илирске дворске депутације из 1768. године. Оригинал.

⁵⁷ Бартенштајн, I. ц, 130.

⁵⁸ Прилог XVIII

⁵⁹ Прилог XVIII

⁶⁰ Види: Одлуку на Протокол Илирске дворске депутације од 26. децембра 1768. године. Архив Угарске дворске канцеларије, Илирски списи, из 1768. године.

⁶¹ Прилог VI

Али Дворски ратни савјетник затражио је о томе захтјеву сагласност заповједајућег барона Шерцера. Шерцер је изјавио, 25-ог априла 1752., да је та молба без основа, јер полази од погрешне претпоставке да су „жумберачки становници од увијек припадали православној цркви”. Sichelberg или Жумберак је међутим, од почетка насељавања „увијек био одан унијатској грчкој цркви”, сви свештеници који су овдје били на служби да су били све „до сада одани унијатском обреду, те да је служба Божја била служена на такав начин”.

Бискупи, „који су били на служби у свим тим мјестима”, по Шерцеру такођер су се у свако доба подвргавали унијатској цркви и да се не може наћи „ни најмањег трага” томе да би православна црква „икада” имала духовну правосудну власт у жумберачком подручју. А као најбољи примјер за ту тврдњу говори чињеница, да се ни сам карловачки митрополит не може похвалити, да би за вријеме својег дјеловања под Шерцеровом командом (од 1747. године) вршио и најмањи „*actum jurisdictionis ecclesiasticae*” (акт духовног правосуђа) у жумберачком подручју, него да је „увијек био забрањен најстроже приступ у Жумберак православним свештеницима”.

Митрополита, дакле, треба једном за увијек одбити, јер је његова молба без икакве основе. Истовремено, требало би митрополиту објаснити, да се ни он, нити карловачки владика Јакшић не могу мијешати у духовне ствари жумберачког подручја у којем се „никада није толерисао неунијат”, него да се, каже у својој завршној бесједи Шерцер, имају задовољити устоличењем у Карловачком генералату заједно с подручјем „*Lissa i Corbavia*”.⁶² Дјелећи Шерцеров суд, обратио се новоименовани грчко-католички бискуп Гаврило Палковић Угарској дворској канцеларији и замолио је, да се православном карловачком владици не дозволи духовно правосуђе над жумберачким подручјем. Дворска канцеларија потпуно се сложила с молбом бискупа Палковића, да, пошто православни владика до тада није имао духовну власт у жумберачком подручју, се не може ни у будуће дозволити, у интересу вјечног спасења толико хиљада душа и присталица свете уније, никакво правосуђе у том подручју карловачком „неунијатском бискупу Јакшићу”, а уколико се можда то већ било десило, то би се такво одобрење накнадно имало укинати.⁶³

⁶² Прилог XII

⁶³ Прилог IX

Упада у очи нетачност података, које је Шерцер изнио. Жумберачки ускоци прије тога су припадали само православној цркви; унија датира овдје много касније последије насељавања у 16. и 17. вијеку. Православни Срби су у овом подручју имали стално своје посебно свештенство или су их опет подмиривали монаси из манастира Гомирје, којима је барон Шерцер још године 1747. потврдио слободан улаз и излаз у жумберачком подручју.

Противно издатој заповиједи аустријског двора која је била потврдила привилегије православних Срба у Жумберку, (23-ег октобра 1751.), дворско ратно вијеће тиме, очито није било нарочито импресионирано, да у тој ствари подузме даљње кораке, па је остало све при том Шерцеровом извјештају.

При таквом стању ствари наравно да је владика Јакшић узалуд чекао коначно рјешење своје жалбе. Но, пошто је, након бројних жалби, примио вијест од бечког министра за Илирске нације, Карла Јос. Аренгија (Karl Jos. Aenghy), у којем га овај обавјештава да ће Њено величанство најприје послати комесаре у жумберачко подручје, ради пописа православаца, Аренги му је савјетовао да се за сада да устоличити барем за Карловачки генералат и за придодане му крајеве Лику и Крбаву; Јакшић је послушао овај савјет и 31-ог августа 1752. објављено је у цркви у Плашком свечано устоличење.

Овом приликом он је ипак предао комесару, одређеном при устоличењу, - командирајућем генералу барону Шерцеру, писмену изјаву којом истиче своје право на жумберачко подручје и у истој изјављује чином заклетве, да не може оставити православне становнике тога подручја без духовне бриге и, будући да се ни пошто неће мијешати у унијатску прилику, па нека краљица изволи дати да се ствар испита по неком комесару те раздвоји православце од унијата, како би се народ ријешио толиких брига.⁶⁴

Истражна комисија која им је била обећана, није била упућена нити 1752. године нити касније. Узроци томе били су немири, који су у то вријеме често избијали због покушаја насилног унијаћења Срба у Жубмерку. Владика Јакшић, имао је при смиривању тих устанака великих заслуга, а за то је и стекао споменуто аустријско високо одликовање. Разумљиво је да ни владика ни митрополит нису сматрали за опортуним у таквој ситуацији инсистирати са захтјевом у вези оне вјерске комисије. Таква би истрага проузроковала код народа, који се једва био примирио, нове немире.⁶⁵

⁶⁴ Прилог X

⁶⁵ Прилог I

Митрополит Ненадовић и владика Јакшић нису могли ни у сну помислити да ће њихов помирљив и умјерен став седамнаест година касније бити употребљен као аргумент против њихових жалби. Наиме, предсједник Илирске дворске депутације, барон Колер, који је у свом излагању од 12-ог новембра 1769. указивао на то, да је већ 1758., требало да се постави питање зашто се митрополит пожалио тек осам година након што је била издата забрана из године 1750., и због чега се тако дуго подносило ћутке угњетавање, које се сад поново ставља на дневни ред. Јер, ако се у току осам година не износи жалба против неке одредбе која изгледа неправедна, то се да наслутити да, или није било разлога за жалбу или, за жалбу није било довољно правне подлоге. Из онога што је раније изнето, види се да карловачки митрополит и владика нису у току осам година ћутали о жумберачком проблему, па изгледа несхватљиво како то да је барон Колер могао тврдити тако нешто, када су сви списи о догађајима у Жумберку спорног доба били Колеру познати, којџе је он чак и приложио својем излагању. Барон Колер се у тој афери мање исказао као праведан и разборит државник, а много више као пристрасни судија, који је у својој претјераној бризи за спас душа жумберачких православаца нанио тим истима многа зла, а то ће бити још јасније показано у даљњем излагању.

Самовољност и бахатост војних власти произвеле су праву збрку у црквеним односима у Жумберку; православном владици и његовом свештенству нису дозволили рад, а унијатски бискуп је био именован, али није имао папине потврде о додјели бискупије. Горе смо видјели, да је Марчански бискуп Зорчић, приликом пријелаза на унију, добио наслов „Свидничког бискупа”, те да је био викар Загребачког римо-католичког бискупа. Једнаки положај имали су и његови насљедници. Сада се настојало испословати и неку самосталну бискупију за унијатског бискупа, који је такођер имао назив „Прибићки” или „Марчански”, „Лепавински”. Главни његов саставни дио требало је бити жумберачко подручје, па је због тога новопостављени бискуп чешће носио назив „жумберачки бискуп”. Сједиште му је било у Прибићу. У том смислу подузети су били кораци у Риму након именовања бискупа Палковића; но, на одлуку о том питању требало је чекати прилично дуго.

У међувремену пријатељи и заговорници Уније, су се бојали да ће православном свештенству ипак успјети да задрже дио Жумберка у својим рукама, а оне, који су већ признали унију, да би их могли придобити за православље.

Због тог страха барон Шерцер се обратио дворском ратном вијећу с молбом да би се, намјесто оне двојице тек умрлих православних свештеника, поставила два унијатска свештеника и да им се одмах повисе примања. Кад је било одржано заједничко савјетовање Дворског ратног вијећа и Угарске дворске канцеларије, примјетили су представници из Угарске да, колико они знају, у читавом жумберачком подручју постоје само три унијатска свештеника, од којих је један недавно именован Марчанским бискупом. Али будући да до тога дана исти није примио од папе потврду, то он нити може увести у обред нове свештенике, нити може покренути пописивање душа насељених у његовој црквеној области. Код таквог стања ствари не може се поуздано распознати, колико би ту требало поставити душебрижника. Према томе, нека се причека било с каквом даљњом одредбом док не стигне папинска потврдна була за бискупа Палковића. На то је пристало и Дворско ратно вијеће. Владарка је ипак одлучила, да се закључак тог заједничког савјетовања од 26-ог априла 1752. има послати и генералу барону Шерцеру да се о њему изјасни.⁶⁶

У његовом стручном мишљењу које је потом поднио, Шерцер се опет показао као горљиви заговорник црквене уније; у жумберачком крају, по Шерцеру су била постављена од давнина четири унијатска свештеника, да се тамо налази пет до шест хиљада душа. Да су жупе, због мањкавог смјештаја и помањкања потребних животних намирница, готово се распале, те да се за онај крај не може придобити ниједног доброг свештеника. Због тога тврди Шерцер, многи су пришли православлу, и да се показало као потребно упућивање неодложно онамо бискупа Палковића, пошто он може и тамо дочекати папинску потврду; у међувремену да се бискупија обнови dobrим свештеницима, а због њеног бољег одржавања, да треба прије свега изградити четири жупна двора; за то тражи Шерцер четири стотине форинти, а потом да треба жупницима дати примања; да се у противном треба бојати, да ће прићи православлу, ако не цијело подручје, а оно више од пола Жумберка.

О том Шерцеровом стручном мишљењу одржано је 24-ог маја 1752. поновно заједничко савјетовање Дворског ратног вијећа и Угарске дворске канцеларије на коме су похвално се изразили о Шерцеровом раду на одржавању и проширивању уније у Жумберку. Присутни су изјавили да ће колико о њима овиси, помоћи Шерцеру у његовом даљњем раду. Међутим, што се тиче бискупа

⁶⁶ Прилог VIII

Палковића, он још увијек нема дозволу од папе, а без ње он се не смије мијешати у вођење црквених ствари, јер би тиме починио незаконитост, те би га неизоставно слиједила казна. Папски двор могао би га оцјенити непогодним за бискупску част или би га чак могло ставити „у вјечни затвор”. Због тога мора се нужно причекати потврда из Рима и тек тада треба предузети на испрavan начин предложени попис.⁶⁷

Упада у очи како на оба савјетовања, - која су по важним стварима дотичала интересе „Илирске нације” нису била позвана „дворска посланства из Трансилваније, Баната и Илирије” названа заједничким именом „Илирско дворско посланство” које је од 1746. године било основано за све ствари, које се тичу „рачанске или илирске нације - као независна дворска канцеларија”. Владарка је сада одлучила, по горњим приједлозима са заједничких савјетовања Дворског ратног вијећа и Угарске дворске канцеларије у погледу жумберачких послова да су приједлози „по себи добри”. Будући да је наређено, да се „све религиозне и духовне илирске ствари поднесу Кенигсегу, то се читава та тачка у погледу Жумберка има упутити њему и тамо их расправити у присуству представника Дворског ратног вијећа и представника Угарске дворске канцеларије”.⁶⁸

Према томе, стварно вођење жумберачких црквених спорова било је повјерено Илирском дворском посланству, коме је тада био предсједник Карло Фердинанд гроф Кенигсег - Ерпса.⁶⁹ Било је одређено да сједницама тог дворског мјеста присуствује по један члан Дворског ратног вијећа и Краљевске угарске дворске канцеларије. Илирско дворско посланство под предсједништвом грофа Кенигсег - Ерпса једногласно је признало, да се она забрањена приступа православних свештеника њиховим вјерницима у жумберачко подручје има поништити јер се она сасвим противи

⁶⁷ Прилог VIII

⁶⁸ Прилог VIII

⁶⁹ Да је гроф Кенигсег - Ерпс (рођен 1696, умро 20. XII 1759, упореди Вурцбах, том 12, 229) тада био предсједник Илирске дворске депутације види се не само из ове одлуке, него и из Бартенштајновог извештаја од 29. августа 1759. (прилог XIII) и његовог посебног захтева од 17. октобра 1765 (прилог XIII). У овом штампаном спису „Кратки извештај итд.”, 35, 25. II 1755. он грофа Кенигсег-Ерпса управо означава као „тадашњег предсједника Илирске дворске депутације”.

Др Јиричек је, дакле, био у заблуди у „Представљању односа грчко-несједињене хијерархије у Аустрији, на основу списка”, Беч, 1860. када на с. 14. као предсједник Илирске дворске депутације наводи: 1746. грофа Ферд. Коловрата, 1760. барона Бартенштајна, 1767. барона Франца Колера. најновије објављен спис: „Les Serbes de Hongrie” (Срби у Угарској) наводи, нас. 134, грофа Кенигсег-Ерпса као „предсједника Илирске депутације”, али пак на страни 124. наводи да је Коловрат стајао на челу Илирске дворске депутације од 1746. до 1760. На основу расположивих списка, редослед предсједника Илирске дворске депутације је: 1746. гроф Коловрат, 1751. гроф Кенигсег-Ерпс, 1759. барон Бартенштајн, 1767. барон Франц Колер.

привилегијама православних вјерника. Али тада се вјеројатно заборавило о тим закључцима обавјестити Дворско краљевско ратно вијеће, па закључак није био спроведен,⁷⁰ као што смо то већ горе напоменули.

У међувремену несметано је настављено постепено потискивање православља у Жумберку. Године 1758. поднијели су поновно тридесет и један Жумберчанин у име „читавог становништва жумберачког подручја грчког обреда, непоунијаћених, вапијућу жалбу” карловачком владици у којој, након што описује муке и притиске од године 1750., изјављују: „Сада видимо, да јавно над нама врше садашњи поунијаћени свештеници насиље над нашом религијом, јер они отворено употребљавају насиље против наше вјере и источњачке цркве, те нас покушавају одвратити од наше вјере и цркве, а ми имамо у виду наше претке и саму нашу несаломљиву вјерност у којој желимо да продужимо, и убудуће живјети и мријети; па ни живи ни мртви не мислимо одустати од наше источњачке цркве и вјере нити мислимо промијенит нашу вјеру”. У тој привржености властитој цркви ове вође жалбеника показују хвале вриједну толеранцију према њиховим поунијаћеним саплеменицима. Они изјављују, да немају било шта износити против унијата, као „синова римо-католичке цркве који хоће признавати папу изнад својег црквеног поглавара”, они само моле владика „најпослушније” нека то јави митрополиту, у каквој се вјерској нужди налазе, како би митрополит најпонижније замолио Њено величанство, да она не допусти да их се насилно поунијаћује, него да их се остави на миру у њиховој источњачкој цркви, те да им се дају свештеници њихове вјере, као што су их они имали пре толико много година па све до 24-ог новембра 1750. године”.⁷¹

Ово писмо послао је карловачки владика 6-ог септембра 1758. свом митрополиту у Карловцу, а овај је, са своје стране, приложио ове списе, као и прилоге о пријашњим догађајима у Жумберку, својој молби Величанству од 15-ог децембра 1758., и истодобно владарки дао опширни опис црквених прилика у Жумберку. У писму се поред описа насиља над православцима и над њиховим светшенством, позива и на свечано додијељене привилегије. Митрополит надаље подноси Монархињи слиједеће молбе: „а) да се укине забрана православним свештеницима да раде у Жумберку; б) да се дозволи карловачком владици, на основу датих привилегија, да поставља у Жумберку свештенике и да та-

⁷⁰ Прилог XVIII

⁷¹ Прилог II

мо ц) врше одговарајуће правосуђе на основу- *exstatuto ecclessiae* - црквеног статута и датих привилегија". Ако би то изазвало забринутост код присталица уније, нека се онда, по правилима Бихарског комитета⁷² пошаље непристрасна комисија на лице мјеста „која би онда, у присутности митрополита или његовог помоћника, спровела истрагу о стању унијата и православца, како би на добро вашег царског краљевског величанства, био уведен у земљи мир и ред”.⁷³

У карловачкој команди, барона Шерцера наслиједио је дивизијски генерал гроф Петаци. И он је био фанатични присталица римо-католичке цркве, и он је наставио прогонити православце. Слабије од себе, своје противнике, Петаци је немилосрдно прогонио, док се јачима од себе додворавао, па је тако успио да обмани и саму владарку. Једино се Бартенштајн није дао обманути „сталним наметљивостима и потајним клеветањима честитих вјерних слугу” него је износио сваком приликом одлучно своје пријекоре грофовом дјеловању.

Гроф Петаци ишао је, међутим, својим путем. Оне православне свештенике који би кренули у Жумберак, да тамо крсте дјецу и врше службу Божју међу православцима, дао је бацити у тамнице и наредио да се с њима окрутно поступа. Немилосрдно су те несрећнике батинали, оптерећивали их са тешким ланцима и затварали у ужасне казамате. Као покриће за ту нехришћанску раду служила им је изрека „земља је уједињена и према томе овуда не би смио ступити ниједан неунијат”. Овај грофов пример слиједили су и други. Тако је неки поунијаћени свештеник дао привезати православног свештеника, због тога што је исти пружио својој мајци на умору причест, попут коња у стаји за преграду и присилио га да у њој једе и пије.⁷⁴

Гроф Петаци ишао је још и даље у својој мржњи према православцима. Противно једној царској одлуци из године 1737., по којој су били дозвољени бракови православних с унијатима, али под условом да православни Срби ни најмање не смију ометати

⁷² И у жупанији Бихар, након поновног освајања Великог Варадина, несједињени су били у већини, све док свакојаким смутњама (смицалицама) и насилно овде није покренуто унијаћење. Детаљс о овоме оставићемо за неку другу прилику. Треба само споменути, да је након поновљене молбе српског митрополита и владике из Арада најзад 1754. изаслана дворска комисија ради пописа. И, шта се испоставило? У епархији Велики Варадин од 8667 домаћина и 14420-оро деце само је 255 домаћина и 431 дете по имену (формално) било унијата. Уосталом, упореди: Бартенштајн, I. ц. 64-65, Чапловић, II, 49-53.

⁷³ Прилог I

⁷⁴ Бартенштајн, I. ц. 76, 88.

своју унијатску жену у слободном исповједању њене вјере, Пета-ци је забранио самовољно ове бракове; и чак је прогласио да су то отмице жена и хтио је да их се кажњава смрћу.

Барон Бартенштајн примећује на то сасвим исправно да се из тога „више него довољно може препознати колико је опасно, ако се власт остави у рукама људи који не посједују толеранцију и државничку мудрост”

Јер „како год је с једне стране крајње пожељно прихваћање праве вјере, римокатоличке, искуство је с друге стране, показало да служећи се насиљем, онда је та намјера, ма како да је по себи хвале вриједна, узвишена, осуђена на неуспјех”.⁷⁵

Исте ријечи изговорио је Бартенштајн и при расправи, које су се односиле на српске националне и црквене послове. Јохан Криштоф барон Бартенштајн⁷⁶ (рођен 1689. умро 6-ог августа 1767.), учествовао је од године 1753.⁷⁷ У готово свим разговорима који су се тицали уређења и вођења српских послова. Томе је, нарочито након што је преузео Предсједништво илирског дворског посланства (1759.) посвећивао посебну бригу. Бартенштајн је на српско питање гледао са политичког становишта. Србе је цијењено због користи, које је царевина имала од српских граничара. Граничари су били одани интересима Монархије, која је поштовала њихове привилегије као праведну награду за ту вјерност у одбрани царства. Србе је, монархија могла користити и против могућих унутрашњих непријатеља; коначно Двор се бојао да спроводи политику насилног црквеног унијаћења код Срба зато, јер је био забринут да руски двор не би трпио, да се злостављају његови истовјерници, него би, напротив, могао и да интервенише, а то би могло довести до далекосежних политичких посљедица. И Бартенштајн је присталица црквене уније; и он то унијаћење убраја у благонаклоност судбине, која је задесила српску нацију; он се међутим противи насиљу; Бартенштајн се заузима увијек, за умјереност и благост, лукавост и стрпљиво наговарање.

Бартенштајн не види у српским придошлицама под патријархом Арсенијем Чарнојевићем „протјеране избјеглице”, него се ту ради о слободним људима - а не мали број међу њима су бо-

⁷⁵ Бартенштајн, 1. ц. 73, 74.

⁷⁶ Упореди: Арнет, Јохан Криштоф Бартенштајн и његово време („Архив за аустријску историју”, том 46, стр. 1-124). Витез плем. Арнет у овом раду брзо прелази преко Бартенштајновог става према српској цркви и црквеној унији, с опаском да Бартенштајново ревносно залагање у корист Срба заслужује посебно разматрање. Ова мала студија нека такође буде мали допринос томе.

⁷⁷ Бартенштајн, 1. ц. 35.

гати - који су се дали наговорити да пријеђу из Турске, уз опасност по свој голи живот и имовину, овамо под нашу власт.⁷⁸ Он подсјећа на то, у вријеме кад их се позивало да пријеђу у нашу царевину, унија се није ни помињала. Дата су, већ у позивном писму, најчвршћа увјеравања не само да им се неће било какве потешкоће у извршавању њихове вјере, него напротив, да им се дозвољава свака слобода, коју под Турцима нису имали. Никоме дакле тада „није падало на памет показивати да православцима оспорава слободу савјести и да их се сили на прихваћање уније, као што је то услиједило у касније доба. Турци их нису ометали у вршењу њихових вјерских обреда. Они никада не би прешли у Аустрију, да су знали, да ће овдје имати далеко мање слободе него што су под Турцима уживали”.⁷⁹ Бартенштајн не заборавља заслуге што су их Срби стекли од времена њиховог доласка овамо, па до закључка Карловачког мира. Признаје им, да у вријеме Текелијевих и Ракоцијевих немира, захваљујући помоћи Срба, посједи нашег владара знатно су се увећали.⁸⁰ Па ипак, те заслуге Срба непрестано доводе у сумњу, или их се чак и поричу. Бартенштајн је далеко од тога да их хвали више но што то они заслужују, напротив залаже се за строго кажњавање Срба, ако су прекршили закон без обзира на углед особе; истовремено да им не суде особе које су пуне предрасуда и мржње према Србима. Суд треба препустити потпуно опрезно искусним и поштеним људима; да се не суди ником ко није био саслушан, и то свестрано и темељито, јер, макако да је неко потпуно увјерен у поузданост своје сумње, сумња ипак, сама по себи нема снагу непобитног доказа.⁸¹

Бартенштајн, бавећи се и даље са Србима, обраћајући се цару Јосифу, каже, да не може да разуме одакле та мржња према православцима, и жеља да их се поунијати. Овај дух нетолеранције и борбености није ни приближно присутан у акцијама католичке цркве против њених далеко опаснијих непријатеља, а то су лутерани и калвинисти (којих је сада у Угарској знатно већи број него католичког свештенства).⁸² Бартенштајн је против сваког претјераног изражавања религиозности. Ако се поштују лутерани и реформисти, онда још веће признање заслужују православци, који су у вјерским стварима толико блиски католицима и који су много у прошлости користили - као и у садашњости - католичкој

⁷⁸ Бартенштајн, 1. ц. 25.

⁷⁹ Исто, 15-16, 32

⁸⁰ Исто, 17

⁸¹ Арнст, Бартенштајн, 212.

⁸² Бартенштајн, 1. ц. 8, 11.

вјери и који убудуће могу пружати обилну помоћ против њихових најопаснијих вјерских противника... Он подсећа на то како пажљиво пруски краљ⁸³ прати све што се код нас догађа, како би приписао нашем двору склоност прогањања оних, који у вјерским стварима заступају другачија мишљења... „како жустро се руска царица заузима за своје истовјернике што се налазе у нашим земљама, те, толики се труде на руском двору, како би дознали све што се догађа православцима, па да то онда вјешто користе, како би створили раздор између оба двора.“⁸⁴

Противници Срба и њихове цркве су, с једне стране, претјерано горљиви присташе уније, а међу њих убраја Бартенштајн, као што смо видјели, у првом реду генерала Петација и њему сличне. Осим тога, ту су католички свештеници у Угарској који су такође непријатељски настројени према православним Србима. Од времена кад је поново ојачала католичка црква, односно, кад се повратило њено некадашње богатство, у Угарској католици уместо да признају заслуге Срба, који су они стекли бранећи хришћански свијет од исламске опасности, почели су да поступају са православцима као са непријатељима. Ова љубомора и страх од странаца попримили су такве размјере, да није било никаква ријеткост да католичка црква даје предност лутеранима и реформистима у свим спорним стварима у односу на православце, под условом да су рођени Угри.⁸⁵ Бартенштајн настоји пронаћи узроке те несклоности Угра према православним Србима, он испитује вјерске разлике које постоје између католика и православца, и дошао до закључка да главни извори томе непријатељству имају политичку позадину. Срби су, наиме, од времена борби за пријестоље између Фердинанда и Јована Запоље увијек били на страни аустријске владарске куће.⁸⁶ И, на крају, у противнике Срба треба убројити и Угарску дворску канцеларију. Она је попријеко гледала на привилеговани положај православних Срба, и остала је досљедна у непријатељству према Илирском дворском посланству, тако дуго док оно није укинато. Све ове намјере противника

⁸³ Не треба заборавити да је Бартенштајн свој спис писао крајем 1760. а довршио у јануару 1761. године. Упореди: Бартенштајн, 1. ц. Предговор, VII

⁸⁴ Бартенштајн, 1. ц. 89.

⁸⁵ Бартенштајн, 34

⁸⁶ Исто, стр. 12. Ференц II Ракоци, путем прогласа од 9. августа 1703, позвао је Србе да му се прикључе, давши им највећа обећања, у супротном ће их „у Угарској потпуно утаманити“. Упореди: „Századok“ (Столећа) 1. ц. 545. Исте понуде поновио је српском Патријарху Черновићу 6. септембра 1704. Модерни национални политичари до данас жале што су Срби истрајали у својој верности и одбили револуционарни савез. Упореди: „Les Serbes de Hongrie“ (Срби у Угарској), 88-89.

православни Срба дошле су до пуног изражаја на примјеру Жумберка.

У тој ствари просљедило је Илирско дворско посланство 8-ог јанура 1759. митрополиту молбу, у вези забране од 24-ог новембра 1750. Дворском ратном вијећу, да би оно „истражило право стање ствари и тако ријешило ову жалбу”. Истовремено је Илирско дворско посланство, уживајући подршку исповједника Њеног величанства, упутило захтев подмаршалу грофу Петацију у вези четворо свештеника који су били, ни криви ни дужни, заточени и злостављани - да их треба ослободити. Уз то грофу Петацију су изјавили да се не слажу с његовом максимом (von dem »unirten Erdreich«) о уједињеном земаљском царству.⁸⁷ Гроф Петаци се, међутим није одазвао ни на тај захтјев, него је настављао да прогони жумберачке Србе, који су остали вјерни православној цркви.

Због тога је гроф Петаци и оклијевао с одговором на питање, које му је упутило Дворско ратно вијеће. Карловачки владика Јакшић више није могао подносити терор који се врши над Србима и његовим православним свештенством, па се упутио у Беч, да би лично убрзао сређивање спорних ствари. У тој мисији није успио. Онда се карловачки митрополит обратио Двору, гдје се опет позва на своју молбу од 15-ог децембра 1758. - да се укине забрана, којом је православним свештеницима био забрањен приступ у жумберачко подручје. Ову митрополитову молбу прослиједило је Илирско дворско посланство 28-ог априла 1759. Дворском ратном вијећу уз напомену, да се предмет покрене и јави о постигнутом успјеху. У свом одговору од 5-ог маја исте године, Дворско ратно вијеће се испричава Илирском дворском посланству, због закашњења и додаје, да је тај предмет још 11-ог јануара 1759. предат подмаршалу грофу Петацију, како би овај могао да састави темељит и студиозан извештај. Тек 30-ог маја 1759. могло је Дворско ратно вијеће прослиједити Илирском дворском посланству пристигли извештај грофа Петација.

И шта је садржавао тај извештај? Са завидном мирноћом пустио је Петаци да протекну мјесеци, па да тек онда објасни својим претпостављенима, како је пронашао да је дотичну жалбу митрополита Павла Ненадовића већ 15-ог априла 1752. ријешило Дворско ратно вијеће приликом устоличења новоименованог владике православног обреда, Данила Јакшића. Петаци тврди, да је Дворско ратно вијеће послало жалбу сада већ покојном генералу барону Шерцеру, да напише своје мишљење, и да је Шерцер 25-ог ап-

⁸⁷ Бартенштајн, I. ц. 76.

рила 1752. то и учинио, па би се према томе та ствар могла сматрати ријешеном. Стога је Петаци, сматрао да је довољно ако шаље препис тог извештаја и да се позове на исти.⁸⁸

То је био чудан начин да се оправда. Петација су позвали да се изјасни о пропустима за које га терете, а он се брани тако, да шаље извештај својег претходника од прије седам година. Разумије се да такав начин подношења извештаја није могао задовољити Двор. Зато је Њено царско и краљевско величанство упутило писмо Дворском ратном вијећу у којем наређује да „у вези жумберачког подручја, које се налази у карловачком генералату има да јој напише специјални извештај”.

Дворско ратно вијеће поднијело је Њеном величанству тражени извештај 25-ог августа 1759. У Њему стоји да су примили митрополитову жалбу као и пропратну опаску Дворске депутације у којој се предлаже да се изађе у сусрет српским притужбама, јер је поступак карловачке генералне команде свакако супротан привилегијама које су биле подијељене илирској нацији и нарочито слободном исповједању вјере; даље, да је Дворско ратно вијеће због тога позвало грофа Петација да поднесе извештај, и да је он тек након што је био опоменут послао - умјесто личног извештаја, мишљење својег претходника из године 1752.

Дворско ратно вијеће послало је Петацијево писмо заједно с ранијим Шерцеровим извештајем Илирској дворској депутацији. Оно са своје стране нема ништа против, ако прво, споменуто Илирско дворско посланство, које то најбоље мора знати, налази да је жалба митрополита Павла Ненадовића оправдана и да се укине забрана издата године 1750, по којој православни свештеници не смију служити у Жумберку и то под условом да се православна црква не мијеша у ствари унијата, а поготово да се не усуде исте наговарати да пређу у православну вјеру.⁸⁹

- Краљица је предала то излагање дворског ратног вијећа Бартенштајну, који је у свом специјалном предавању 29-ог августа 1759. изјавио, да се слаже у погледу жалби митрополита с приједлогом Дворског ратног вијећа. „Забрана приступа православним свештеницима у Жумберак мора се укинути, јер је сасвим противна привилегијама које је православна црква добила и које је већ признало Илирско дворско посланство на челу са грофом Кенигсег-Ерпсом (Königsegg-Erps).⁹⁰

⁸⁸ Прилог XII

⁸⁹ Прилог XII

⁹⁰ Прилог XIII

Том приликом се вјероватно заборавило обавијестити о томе Дворско ратно вијеће. Бартенштајн предлаже одлуку, коју је прихватила и Краљица, да се „издата забрана има повући, али се додаје услов, да се не смије никог ко жели одвраћати од уније под претњом строге казне”.⁹¹

Због ове владаркине одлуке издао је Дворски ратни савјет 3. септембра 1759, писмени налог грофу Петацију у којем га упозоравају у погледу „жалбе православних владика и митрополита на забрану из године 1750.”, да је сад дозвољено додуше карловачком православном владици, да одмах постави своје свештенике у Жумберку, али да се православна црква не смије уплитати у прилике унијата, а још мање, да их не смије наговарати да приђу православној цркви. Генерал треба пазити да се ова наредба поштује.⁹²

Пет дана касније та одлука саопштена је и митрополиту Павлу Ненадовићу, гдје му се посебно објашњава да он треба упозорити своје свештенство да се нипошто не смије уплитати у послове жумберачких унијата.⁹³

Тиме се чинило да је повољно била ријешена жалба православног свештенства поводом унијаћења Срба у Жумберку, иако се није узело у обзир онај дио захтјева којим се тражи да се пошаље комисија која би имала задатак да попише православце и унијате. Та околност касније је остала без посљедица. Али чак и онај дио ријешења који је био повољно ријешен поново је био доведен у питање уплитањем Мађарске дворске канцеларије.

Повод за то пружила је жалба новоименованог гркокатоличког бискупа из Свиднице, кога је у новембру 1759. посветио мункачки бискуп унијатског реда, Василије Божичковић. Он је као и његови претходници, хтио бити устоличен у тзв. жумберачком подручју. Но гроф Петаци му је објаснио да без специјалне одредбе Дворског ратног вијећа не може предузети то устоличење. Бискуп Божичковић обратио се због тога 29. децембра 1759.⁹⁴ Угарској дворској канцеларији, а та није пропустила да спроведе потребне припреме у погледу устоличења свидничког бискупа.

Али, будући да су се ствари, које смо горе испричали ради укидања забране из године 1750., одиграле без знања Угарске дворске канцеларије, то се иста најприје обратила ради објашњења Дворском ратном вијећу, које је онда дало Угарској дворској канцеларији опширна објашњења о расправама и одлукама по тој ствари.

⁹¹ Прилог XII, XIII.

⁹² Прилог XV.

⁹³ Прилог XV.

⁹⁴ Прилог XVI.

Угарска дворска канцеларија, након што се тако упознала са стањем ствари, послала је одговор 8. фебруара 1760.

У погледу формалности, позива се Дворска канцеларија на »Exitactus« протокола о заједничким састанцима, који су раније били одржавани сваке сриједи између Дворског ратног вијећа, Комесаријата и Краљевске угарске дворске канцеларије.⁹⁵ Надаље, не може се оставити незапажено то, што жумберачко подручје, иако не спада под угарску јурисдикцију у црквеним стварима, међутим припада загребачком бискупу, који је подређен угарском калочком надбискупу. Коначно, да се године 1752, спремао приједлог, којим би се жумберачким унијатским свештеницима пружила помоћ из Угарске »Cassa Paogochorum«, па зато, при новом претресању жумберачких прилика године 1759. није требало искључити Угарску дворску канцеларију.

Но што се тиче саме бити ствари, ту се Угарска дворска канцеларија позива на Шерцеров извјештај, усваја његове изводе и додаје; „Осим тога црквено правосуђе, које рашански митрополита све више и више проширује, те би требало обратити више пажње”.⁹⁶ Ако би се сада митрополиту признало правосуђе, које раније „није имао у жумберачком подручју, то би се ускоро појавиле тако штетне посљедице по читаву државу, и у таквом обиму, да би се томе тешко могло доскочити расположивим средствима”. Јер да је вјерски нагон по себи веома осетљива ствар „ако је неки бројни народ вјешто вођен одређеним вјерским учењем, да не кажемо чак слијепо, то ће доиста бити потребно да се његово свештенство што ефикасније ограничи”. Никада није пожељно толико проширивати српске националне привилегије, јер се „у том случају на крају не би могло ускратити црквено правосуђе у читавој Угарској”.

Угарска дворска канцеларија зато се нада да ће Краљица, у погледу митрополитовог захтјева на Жумберак, остати „код прве одредбе, из године 1750.” те да се због тога измијени одредба, упућена грофу Петацију од 3. септембра 1759.

Међутим, ако би се Краљица томе противила, онда нека тај проблем заједнички расправе Дворско ратно вијеће, Угарска дворска канцеларија и Илирско дворско посланство; након тога би те три институције требале „заједнички саставити извештај,

⁹⁵ Види овај „извод” у прилогу VIII

⁹⁶ Упореди горе 310, пасус 1.

како би на основу њега Краљица могла донијети непроменљиву одлуку”.⁹⁷

Управо зато изгледа чудно, што Угарска дворска канцеларија ставља у питање митрополитово црквено право над свим правослачним вјерницима, кад је познато, да му је право било изричито признато у привилегијама и потврдама, које су биле дате с највишег мјеста 21. августа 1690., 11. децембра 1690., 11. априла 20. августа 1691., 4. марта и јуна 1695. итд.⁹⁸

Уплитање Угарске дворске канцеларије није уосталом прошло, а да није имало утицаја на Краљицу. Марија Терезија је наредила, по жељи Угарске дворске канцеларије, ново саветовање о жумберачком проблему. Оно је било одржано 14. марта 1760. под предсједањем Угарског дворског канцелара грофа Палфија (...grof Pálffy). Судјеловали су, осим предсједника Илирског дворског посланства, барона Бартенштајна, још и дворски савјетници Колер, Светић (Koller, Szvetics), у име Угарске дворске канцеларије и Тронпауер («Тронпауер»), у име Дворског ратног вијећа.

Први је говорио Бартенштајн, и изјавио да се може сложити са свим ставовима, који су садржани у излагању угарске канцеларије од 8. новембра, будући да, по њему, није било никаквих повода у жумберачким стварима за супротне одредбе онима, које су раније биле донијете.

Након Бартенштајнове бесједе⁹⁹ председавајући Угарски дворски канцелар је примијетио, да се сада ради само о два питања: а) да ли се грко-католички бискуп свиднички има устоличити у Жумберку и б) какав став заузети у односу на карловачког православног владику и његове вјернике, који живе у Жумберку.

У погледу првог питања, комисија се ускоро сложила у томе да свиднички унијатски бискуп треба бити устоличен у жумбера-

⁹⁷ Архив Угарске дворске канцеларије, Илирски списи из 1769. године. Након овог извештаја Угарске дворске канцеларије Бартенштајн је био у заблуди када је у свом посебном извештају од 17. октобра 1765. (види прилог XVIII) ствар представио тако као да је укидање забране из 1750. године такође последица заједничког става трију дворских канцеларија и готово је несхватљиво како је могао даље да тврди да „је овај закључак, сачињен од Угарске дворске канцеларије као реферат уручен двору” и потом да је „уручено и олобрено”. Са овим Бартенштајновим излагањем су у супротности документи, а његову забуну треба приписати погрешном сећању.

⁹⁸ Упореди: горе, 283, 284.

⁹⁹ Угарски краљ Лудвиг II је због празне државне благајне, још пре битке код Мохача, одбрану Далмације и Хрватске предао у руке свом шураку, каснијем Римском цару и краљу Угарске и Бохемије (Чешке) Фердинанду Аустријском, и у ту сврху му уступио утврђена места Зенг (Сен), Крупну, Клис, Лику и Јајце. Фердинанд се побринуо за немачку посаду и за новац, а Турци су претрпели више пораза. Упореди: Хитцингер, I. ц. I, 16.

чком подручју попут његових претходника. Што се другог питања тиче, постигла се сагласност да:

а) Карловачки православни владика смије ако се ради о неком хитном послу да путује у Жумберак али му се не дозвољава да се тамо стално насели (*fixum Domicilium*),

б) ниједном унијату није дозвољено да пређе у православље, али се зато дозвољава православцима да се поунијате,

в) ако би неки православни свештеник успио наговорити неког унијата да пређе у православље онда се обојица требају оштро казнити и протјерати из генералата,

г) православним свештеницима који живе у Жумберку треба се дозволити вјерска слобода према постојећим прописима,

д) будући да није познато колики је број православних свештеника у Жумберку, да се њихов број мора прецизно утврдити,

ђ) исто тако могло би се пописати, након што се ситуација смири, становништво Жумберка и да тако добијемо прецизну слику о броју унијата и православца.¹⁰⁰

Краљица је одобрила једноставном изјавом „Плацет” ове једногласно прихваћене закључке који су митрополити били саопштени, при чему је добио и упуте. Инструкције је добио и грко-католички бискуп свиднички, да се понаша мирољубиво и мирно.

А што се тиче закључака Комисије, морамо се без сумње, сложити са Бартенштајном кад каже, да се по свој прилици ни у самоме Риму не би водила толика, а камоли још већа брига за унију, исто тако толику срогост према православцима никада папа није тражио ни од Републике Венеције.¹⁰¹ Укратко да је поступак Венеције према православним ускоцима пун уважавања и далеко праведнији. Због тога постоји бојазан, да ће се православци, који долазе из Турске, убудуће искључиво насељавати на подручјима која стоје под влашћу Венеције, гдје уживају потпуну вјерску слободу, насупрот томе, у нашим земљама свакодневно су изложени неугодностима и притисцима.¹⁰² Бартенштајн је том приликом изразио забринутост, да ће људи из карловачког подручја „почети да прелазе на подручје које је под влашћу Венеције, а то им је због близине, сасвим лако учинити”. Бартенштајн је сматрао, да је угрожен важан државни интерес, број становника,

¹⁰⁰ Архив Угарске дворске канцеларије.

¹⁰¹ Прилог XVIII.

¹⁰² Бартенштајн, кратки извештај итд. стр. 24-25.

који је по његовом гледању условљава моћ државе,¹⁰³ због претјеране строгости према православцима. Зато није гајио никакве симпатије према вјерским фанатичима, који упркос штетности њиховог дјеловања по државне интересе, нису одустали од својих непријатељских поступака против православаца. Међу те спадао је у првом реду гроф Петаци. Он је био тај, који не само да се успротивио послушати заповјед Дворског ратног вијећа, након што је забрана за православце у Жумберку из године 1750. била укинута, него се чак жалио Краљици, да је та наредба пропаст по унију у жумберачком подручју, као и за четворицу католичких свештеника, који се тамо налазе. Краљица је тиме била толико дирнута, да је наредила да се одржи горе описано засједање и савјетовање трију дворских канцеларија.¹⁰⁴

Али чак и овакви, многоструко пооштрени закључци трију дворских канцеларија који су одржавали нетолеранцију према православцима, за грофа Петација чинили су се недовољно строги према српској православној цркви. У том послу много му је помагао и унијатски бискуп Божичковић са својим клером. Жалили су се Угарској дворској канцеларији, која са своје стране није пропуштала прилику, да би владарки приказала, како је наводно угрожено католичанство у карловачком генералату, а посебно у жумберачком подручју. Приказивали су побожној Краљици како су, донијетим одлукама, „отворена врата за отмице девојака, за њихово срамоћење и небројено других нџдјела, врло штетних по вјеру и по општи мир, да су православци у кратко вријеме отели наводно више од двадесетак дјевојака, да православни светшеници силују католичке жене, да мужеве шаљу своје жене, ако сумњају да би се оне могле вратити католичкој вјери, у Турску“.¹⁰⁵

¹⁰³ При промишљању, да ли по једногласном мишљењу свих цивилизованих народа већи или мањи број становника користи или штети латичној држави, постоје сви разлози да се извуче закључак да стално ваља бити обазрив и покушати спречити одлазак становника из Царско-краљевских наследних земаља у Турску или суседне хришћанске земље. С друге стране треба их у Царско-краљевске наследне земље намамити на различите начине, зависно да ли су мирна или ратна времена“. „Кратки извештај итд.“ 19. „... Уместо да је Ерар извукао корист од развојачења Славоније, протерани су добротројски људи из те краљевине (у Русију), да би се на местима која су обрадили (оплеменили) и на којима су становали узгајало више волова, иако је већи број становника највече богаство владара и државе“. Исто, 38-39.

¹⁰⁴ Прилог XVIII

¹⁰⁵ Прилог XVII Емиграцију жена у Турску потврђује уосталом и несједињени владика из Карловца, на 28. седници Српског црквеног сабора 12. јула 1764. при расправи о „ширењу порока бигамије“, те додаје да „жене често напуштају мужеве и емигрирају у Турску“. Он, владика, је мишљења да би се „овим мужевима могло дозволити да се ожене другом женом, а да се оваква жена,

Ове жалбе „понизних свештеника из Карловачког генералата” пренела је Угарска дворска канцеларија 13. марта 1760. Краљици, а она је предала барону Бартенштајну, да о томе да своје мишљење. Бартенштајн је на то поднио 20. марта свој извештај. На почетку свог реферата Бартенштајн каже Краљици, да је забринут, да Угарска дворска канцеларија не појача притисак против православних Срба, настојећи да им укине њихове привилегије. Управо зато, јер сматра да је таква активност Угарске дворске канцеларије у супротности са интересима монархије. Више пута се обраћао дворском и државном канцелару Кауницу (... Freiherr von Kaunitz) преко барона Биндера, да изрази свој став о том питању.¹⁰⁶ Сада се не ради само о Жумберку, већ се хоће подврћи читав Карловачки генералат угарској јурисдикцији, »tam in Ecclesiasticis quam Spiritualibus«, и тиме га изузети вишем надзору Дворске канцеларије.

У вези жалбе због отмице дјевојака итд., а тиме и постављени проблем бракова између унијата и православаца, Бартенштајн не разумије зашто би из такве дозволе „да се смију вјенчавати људи који то узајамно желе, морало одмах протумачити као отмице дјевојака и уморства”. Он не схвата, како то, да се такве притужбе могу чути само на рачун „православаца, а не и код лутерана и калвиниста и зашто то бива само у Карловачком генералату”.

Бартенштајн, међутим много лакше може разумјети зашто се Угарска дворска канцеларија послужила ријечју „наводно се догодило”. То је „природна мјера опреза, да би се избјегло заслуженом кажњавању” у случају ако се све наведено покаже да је без икаква темеља.

Исто тако стоји и са оптужбама против жумбечких Срба, да они своје поунијаћене жене шаљу у Турску. И та неистина имала је да послужи унијатској пропаганди и њеној борби против српске православне цркве у Жумберку. На тај начин се жељело,

уколико се врати, осуди на заслужену смртну казну. С тим предлогом је упознао и митрополита, али одговор није добио”. И владика из Бача потврђује емиграцију српских жена и наводи да се „жена која смигрира и која се уда за Турчина мора ...”, пре но што се овом (њеном ранијем супругу) дозволи да се ожени другом”. Упореди: Дневник грофа Хадица са Српског црквеног сабора 1769. у Архиву Угарске дворске канцеларије, бр. 149. из 1769. године. Оригинал.

- Изјаве владика бацају јасно светло на моралне и социјалне прилике у јужним крајевима Аустро-Угарске средином прошлог века, а доказује да разлоге емиграције жена не треба тражити само у религиозним мотивима.

¹⁰⁶ Барон Фридрих Биндер Кригелштајн (рођ. у Вецлару. 1708, умро 1782) уживао је особито поверење дворског и државног канцелара Кауница, који је много користио Биндеров свестрани таленат. Од 1753. Биндер је дворски саветник и референт Тајне дворске канцеларије. Упореди: Вурцбах, биограф. лексикон, том I, 398.

поништити одлуку Дворског ратног вијећа, којом се дозвољава карловачком православном владици приступ у жумберачко подручје. Истина је, међутим ово: ма колико да Угарска дворска канцеларија и дио католичког свештенства дизали повику на карловачког владику, нису се усудили да наведу, ни усмено ни писмено, ма и један примјер који би га могао теретити. Исто тако нису се потрудили да наведу примјер у прилог своје оптужбе, да је неки православни свештеник силовао неку католикињу”.¹⁰⁷

Мјеру је превршила по Бартенштајну, молба неких католичких свештеника, који због „толиког мноштва отетих дјевојака и уморстава итд. и ради спаса католичке вјере и мира”, траже да се нареди женама поријеклом из католичких фамилија досељених из Босне да оне морају - „нешто мало измјенити на својој одјећи”. „Морам признати” дословце каже Бартенштајн - „да ми тако шта не би никада пало на памет, те сам читајући то, био у недоумици, да ли да се смијем или да плачем, јер ми се чинило да за тај случај вриједи она „Parturiunt montes, nascitur ridiculus mus” .¹⁰⁸

Бартенштајн на крају закључује, да је савршено јасно како све то не води другом циљу него да се преда власт Угарској дворској канцеларији, а да се уклони надлежност Дворске и Државне канцеларије, не само за жумберачко подручје него и за читав Карловачки генералат; Бартенштајн на крају каже, да му његово здравствено стање не дозвољава, да тако нешто омете, али он мисли да је ствар толико крупна, да се барем сада свакако треба да чује мишљење Тајне дворске и Државне канцеларије.¹⁰⁹

Након овога Бартенштајновог реферата Краљица је власторучно дописала: „Након што сам прочитала реферат и Угарске канцеларије, одлучила сам, да се и од бискупа затраже информације и кад исте стигну, да ми се поново о томе поднесе заједни-

¹⁰⁷ Ова наведена оптужба је и касније увек потезана против несједињеног свештенства и навела је карловачког владику Јакшића да на седници Сабора 12. јула 1769. затражи „да се мешовити бракови убудуће потпуно забране, јер само дају повода нејединству једног и другог свештенства”... Пошто је до таквих бракова чешће долазило одвођењем (отмицом) девојака у Турску и склапањем брака тамо, а та одвођења су често доводила до убистава између обостраних рођака, „сва та одвођења требало би забранити поштреним прописима”. Дневник Сабора из 1769. године. Архив Угарске дворске канцеларије, Илирски списи из 1769. године.

- Одвођење (отмица) код Јужних Словена није, уосталом, верска него много више етнографска (национална) особина.

Упореди: Чапловић I, стр. 174 - Хитцингер I, стр. 263.

¹⁰⁸ И у свом „Кратком извештају” осврће се Бартенштајн (стр. 24) на ову измишљотину („маскараду”) називајући је „веома глупим (недогупавним) и несхватљиво-невероватним изговором” и исказује чуђење што се желело да се Карловачки генералат, у интересу унијаћења, подреди угарском свештенству, као „да су немачки надбискупи и бискупи из Унутарње Аустрије мање заинтересовани за очување уније”...

¹⁰⁹ Оригинални извештај у Архиву Угарске дворске канцеларије, прилог бр. XVIII

чки реферат; ad potitiam, може се све предати Државној канцеларији”.¹¹⁰

Док се ствар уније користила, у највишим круговима монархије као средство у политичке сврхе, гроф Петаци је на лицу мјеста несметано наставио своју работу. Директно је оптужио све три дворске канцеларије, које су донијеле горе наведене закључке, због „религиозне хладноће”. Да не би морао извршити наређење, у погледу поништења забране из године 1750, оптужио је карловачког владику, коме је како каже Бартенштајн раније изрицао само похвале и то не само усмено већ и писмено. Владика Јакшић, позван због тога на одговорност, тако се увјерљиво оправдао, да се не може отети утиску, а да не осудимо оштро његовог тужитеља. Бартенштајн који је то саопштио Краљици, додаје, да се Петацијеви поступци баш не поклапају добро са схватањем поштења и части и ни за шта на свијету не би волио да њега оптуже за тако шта.¹¹¹ После ове Бартенштајнове интервенције, Краљица је 18. октобра 1760. потписала резолуцију, којом се поново наређује грофу Петацију да стварно објави и спроведе одлуку од 3. септембра 1759. Петаци се на то није базирао: објављивање је изостало, али зато је наставио да присиљава уз помоћ својих војника, који су се налазили у жумберачком подручју, православце „да својим потписом покажу да су за унију” и забрањивао је карловачком владици и његовом свештенству приступ у Жумберак. Сваки пут када би покушао да оправда такву забрану, Петаци би испао неујерљив и смијешан.

Карловачки митрополит жалио се због тога 1. маја 1761. Краљици и молио да се обустави таква работа, очито супротна одлукама Двора, а посебно је навео изнуђене потписе, које треба прогласити неважећим. Како је и даље остало по старом, владика Јакшић је такођер писао Краљици у јулу 1761. гдје наглашава да се увијек придржавао закона и да му никада није ни пало на памет да се мијеша у унијатске ствари, а још мање да неког наговара да пређе у православну вјеру. Но колико год се понашао „опуштено”, сабрано и мирољубиво, све то ипак није било довољно да Петаци поштује и спроведе резолуцију од 18. октобра 1760, - него је дао да његови официри врше насиље над Србима у Жумберку,

¹¹⁰ За Марију Терезију, као „пословног човска” државе, карактеристичан је закључак на тој Резолуцији, који гласи: „Да ми се месечни извештаји о рацким (српским) стварима достављају редовније, пошто их већ дуго нисам видела”. Ова владаркина опомена је нови доказ уверењу које су имали сви они који су се бавили овом женом, да је Марија Терезија имала целокупан преглед како великих тако и малих ствари што се тицало управљања њеним великим царством.

¹¹¹ Прилог XVIII

како би, ако не већ милом а онда силом спровео унијаћење. Петаци није дозволио Владици ни на његово усмено ни на писмено тражење, да путује по Жумберку.¹¹²

Владика Јакшић моли да се нареди Петацију да и он мора поштовати закон и да се изнуђени потписи прогласе неважећим.¹¹³

Приликом одласка граничара у рат, марта 1761. кад је генерал, викар унијатског бискупа, тражио писмена изјашњења од жумберачког батаљона и од њихових присутних рођака, на отвореном простору код Прибића, којим потписани¹¹⁴ под заклетвом признају за себе и за своје породице, да желе живјети и мријети по „старом грчком обреду, у правој католичкој вјери под римским папама и да никада неће признати ни прихватити друге бискупе ни свештенике, него садашњег бискупа Божичковића и његове наследице истински сједињене с римском црквом”.

Сада Гроф Петаци увјерава, да је ово изјашњавање било саввим добровољно и да то присутни официри могу да потврде. Ипак, увјеравања грофа Петација у тој ствари не може се узети за сувише озбиљно, јер како би се један граничар, смио супроставити свом официру!

Овакви случајеви нису се међутим, догађали само у Жумберку. Православне граничаре су током војни силили да посјећују католичке цркве. Наводно је и та наредба потекла од грофа Петација.

Тако се у једној жалби, владика Јакшић позива на писмо, што му је послало један заставник, а потписали се три десетара, пет разводника и двадесет осам војника, сви православне вјере, из војног логора код Gerstedorfa (Шлеска). Ових 37 Жумберчана заклињало се, у писму које носи датум 12. августа 1761, у истинитост своје жалбе, да су господа официри присиљавали православце, да иду у римокатоличку цркву. Гроф Херберштајн (Herberstein) им је усмено изјавио, да мора тако поступити по наређењу свог фелдмаршала Петација. 37 потписаних Жумберчана именују до посљедњег заставника Јанка Гвозденовића, који се на-

¹¹² У свом одговору на владичин захтев од 20. јуна 1761. Петаци тражи од владике „да за кратко сачека с путовањем, док се из Лике у Слуњску регименту (пук) не врати пуковник плем. Вукашевић”, и Петацијева наредба Владици да се ради „одобрења уласка у Жумберак обрати команди пука, пошто је она службено надлежна”. То је очигледно био лош изговор, да би се забранио приступ.

¹¹³ Архив Угарске дворске канцеларије, Илирска дворска депутација, бр. 247, из 1769. године.

¹¹⁴ Потписано је 187 имена, међу њима много мушкараца од 60 до 100 и више година, с мало изузетака истина, највећи број их је само ставио крст. Упореди: препис у Архиву Угарске дворске канцеларије.

рочито истакао у присиљавању да иду на богослужење у римо-католичку цркву.

Напада их из засједе у тренутку кад „потајно полазе на службу Божију”, говори им „да су као Турци”, они не знају да ли он поступа самовољно, или по заповједи. Зато моле владикау, да то све изнесе Њеном величанству, јер они не желе да приђу унији, већ им је намјера да остану у вјери својих предака.¹¹⁵

Владика Јакшић шаље жалбу Краљици, молећи је да се православцима у Жумберку и на ратиштима призна слобода савјести и вјере.¹¹⁶

Честе притужбе карловачког владике нису остале без одјека на Двору. Двор међутим, више није био спреман да изађе у сусрет оправданим жалбама православаца. Напротив читав жумберачки проблем требало је ријешити повољно по ствар уније, али све се треба извести лукавије и уз мање буке. У том смислу послало је Дворско ратно вијеће дворског савјетника барона Плетнера (Freiherr von Plöttner) Илирском дворском посланству, гдје се разговарало о молби карловачког владике у вези вршења пописа, како би се утврдио тачан број православаца и унијата. Плетнер је предложио да се попис одгоди до закључивања мира, јер тренутно знатан број жумберчана судјелује на далеком европским ратиштима. Барону Бартенштајну, као предсједнику Илирског дворског посланства, било је јасно да тај приједлог циља само на то, да се грофу Петацију пружи више времена за извођење своје намјере.¹¹⁷

Бискуп Божичковић, Свиднички или Прибички, очито је слабо марио за духовне потребе својих вјерника. Жумберачки унијати који су судјеловали у рату, остали су без унијатског свештеника. Онда свакако није за чуђење, да се о њима бринуо православни војни свештеник из Слуњске пуковније, а „глупим жумберчанима” како је изјавио изнервирани гроф Петаца, више је стало до форме обреда него до саме вјере. То исто важи и за православце. Велика већина жумберачких војника, немајући унијатског свештеника, приклонила се православном свештенику а не римо-католичком. Тиме су и поунијаћени Жумберчани јасно показали да је њихова приврженост унији површна и да кад им се пружи стварна слобода избора, су у дубини душе остали вјерни српској православној цркви. Због тога је потпуковник гроф Херберштајн

¹¹⁵ Архив Угарске дворске канцеларије, препис. Уз 37 потписа стављено је 11 печата.

¹¹⁶ Исто, препис

¹¹⁷ Прилог XVIII.

(Herberstein) издао 20. октобра 1761, писмену забрану жумберачким унијатима, да иду у „влашку цркву”, а умјесто тога им је наредио да иду у римо-католичку. Карловачки бискуп унијатске вјере замолио је Херберштајна да не допусти да „још ово мало унијата који живе у Жумберку, да се отуђе и пређу у влашку вјеру”. Да би жумберачке унијате придобио за „влашку вјеру” у томе се посебно истиче православни свештеник Гајо Михаиловић, који се налази у њиховом батаљону, „неуморно радећи на тој ствари”.

Гроф Херберштајн је зато свештенику Михаиловићу најстроже забранио да даље ради са жумберачким унијатима, јер да он није ту да мисионира.

Уједно изјављује гроф Херберштајн, да је гроф Петаци послао два официра, два Гвозденовића, жумберачкој чети. Њихов задатак је да контролише жумберачке унијате, да редовно посјећује римо-католичку службу Божију, будући да на ратишту није било унијатског свештеника.

Само чињеница, да је наиме, према изјави самог унијатског бискупа, у жумберачком подручју 1761. живјело веома мало унијата, добијају с једне стране, на тежини и важности жалбе и тужбе православног владике, док с друге стране, извјештаји Петација и других официра из Карловца, унијатских бискупа из Свиднице и коначно писмени реферати Угарске дворске канцеларије пријављује се у сасвим другом свијетлу, односно губе много од своје увјерљивости. Уједно, овим нам се даје права слика жумберачке стварности, односно у којој мјери је вршено насиље над православном црквом у том подручју.

Дворско ратно вијеће издало је грофу Петацију, 27. септембра 1761. позив, након савјетовања одржаног код Илирског дворског посланства, да се изјасни о писменим жалбама владике Јакшића. Петаци је то учинио 7. новембра 1761, у Карловцу, изјавивши да га жалбе владике чуде и да их не разумије. Петаци спомиње како му је читав проблем постао јаснији одкако је добио писмо заставника Гвозденовића упућено унијатском бискупу Божичковићу.

Из њега је видљиво, како је Слуњски православни свештеник настојао наговорити два десетара из жумберачке чете, иначе унијате, да прихвате православну вјеру. Они су то одбили учинити.

Из тога јасно произилази да се тај православни свештеник огрешио о наредбу Двора, односно, да се православна црква неће мјешати у ствар унијата: из писма, ипак остаје нејасно да ли иза те протузаконите работе доиста стоји православни свештеник, или иза те акције стоји брат тога свештеника „стари капетан”

Михаиловић, који такође борави на ратишту.¹¹⁸

Писмо завршава тврдњом, да то није једини случај, да православно свештеници крше закон, већ да је то готово у њих правило, да се служе разним смицалицама и триковима, све у циљу, како би жумберачке унијате превели у своју вјеру. Често се, на примјер, дешава, да унијати, кад одлазе на службу Божију код православаца, „влашки” свештеници не само да измаме од њих потписе на празним листићима (*carta bîsncha*), него им још говоре, да их њихови унијатски свештеници varaју.

Петаци истиче овај случај, који посебно оптерећује, да су, наиме, православни свештеници отворено говорили Жумберчанима, како је карловачки владика Јакшић од Њеног величанства већ добио дозволу у вези права српске православне цркве и да је већ одредио свештенике, који имају да служе у Жумберку. Ова Петаццијева жалба била је међутим, сасвим без основа, јер је Двор својим одлукама од 3. септембра 1759. и 18. октобра 1760. недвосмислено потврдио владици оне привилегије због којих га сада Петаци оптужује.

Какве су, природе били прекршаји, за које гроф Петаци терети владика Јакшића, добро се види из извјештаја капетана Ловоцког (*Lowocki*) Петаццију, из Купчине, датираног 20. октобра 1761. Ту се тврди, да је Јакшић, приликом посјете Жумберку, наредио „у селу Брашљевици, да му се отвори црква; у Љијешћу је владика дао сеоском одборнику Јанку Хераку 17 круна, да би сазвао људе, па им је овако скупљеним објавио како је с високог дворског мјеста примио писмену дозволу, да може несметано долазити у Жумберак и да ће се идућег дана саставити комисија која има утврдити ко је унијат, а ко православац”.

Знамо да је и у овом случају поступак владике Јакшића потпуно коректан и у скалду с одлукама Двора. Насупрот томе је питање, да ли је исправно поступио гроф Петаци. Он, наиме није хтио објавити краљичину дозволу православној владици и његовом свештенству, којом им се одобрава неометан приступ у Жумберку.

Кад је Петаци утврдио, да се више не смије оглушити о наредбу Дворског ратног вијећа, одлучио је да се послужи варком.

¹¹⁸ Уосталом, постоји сведочанство овог капетана Михајловића („Предстраже у шуми код Шеленберга, октобра 1761”) у коме се потврђује да се потпуковник Хелберштајн ни најмање није супростављао несједињеној вери, нити против ње издавао нарџења. Несједињени су увек своју службу боју одражавали по обичају, увек ишли у цркву код свог свештеника и на несједињене празнике правили параде, а били су ослобођени војног занимања („екзерцира”). - То потврђују и капетан Јосиф Живковић и римо-католички капетан Ферд. Хибер.

Он је, наиме, слободан приступ владике и његовог свештенства у жумберачко подручје протумачио као „пропутовање” и дао објавити да ово „пропутовање” владике није забрањено”. Али, с друге стране, да владика при томе не смије обављати никакве вјерске послове, јер, коначно, он има дозволу само за „пропутовање”. Петаци је дао упуте својим официрима, да ако би владика „скренуо с главног пута у намјери да оде у неко село, како би по православном обичају служио, официр који ће га пратити, има задатак да га у томе спријечи”.

Петаци је, дакле, допуштење које је владика добио, да слободно може ићи у Жумберак, схватио као неко „пропутовање” уз везану маршруту, под војно-полицијском пратњом и контролом.

Зато не зачуђује чињеница, имаћуји у виду патње кроз које су прошли православни свештеници, да су и они, у одбрани од на сртаја уније, посезали за недозвољеним средствима, како би учврстили своје вјернике у православљу. Тако се не може одобравати, поступак православних свештеника, кад би се нашли са Жумберчанима на сеоским сајмовима оближњег крањског подручја или по кафанама, знали их частити вином и наговарати да својим потписима потврђују, да се враћају у вјеру својих очева, како је то Петаци јављао дворском ратном вијећу. Такав је поступак, међутим, био разумљив. Исто тако је разумљива и мржња, која је била присутна код православних свештеника у односу на унијате, који нису показивали намјеру да се врате у крило српске православне цркве.

„При ниском степену њиховог образовања” - жалио се капетан Ловоцки, - „они, православни свештеници, псују без имало стида јавно и гласно на улици, против католичке религије”. Ловоцки наводи једног православног свештеника, који му је казао да су католици и унијати гори од лутеранаца. Војно-полицијска пропаганда успјела је и у том пограничном подручју, вјерске осјећаје злоупотребити и распламсати. Кад су се нападнути стали бранити, то им се веома замјеравало, док се, с друге стране, официрима који су били за унијаћење православаца, гледало кроз прсте.

Ту лежи и кључ за разумјевање Петацијевих поступака, односно, он је добро знао да развој ситуације иде њему у прилог, јер његови извјештаји о опасностима по ствар уније произвели су свременом жељени учинак код Марије Терезије и код особа из њене најближе околине. Међу њима нарочито се истиче тајни секретар кабинета Игнац Фрајхер (Ignaz Freiherr von Koch) (1707-1763, који је имао велики утицај на Марију Терезију, и од кога је

тражила савјет не само за своје кућне прилике, него и за државне послове. О њему извјештава тадашњи пруски посланик гроф Родвил, да је „веома побожан”.¹¹⁹ „Коху се има захвалити”, о чему пише каснији предсједник Илирског дворског посланства, барон Колер (Koller),¹²⁰ да је Петаци имао толико успеха у спречавању ширења православне („шизматичке”) вјере у Жумберку.

Након закључивања Хубертсбуршког мировног уговора (Hubertsburger Friedensvertrag), карловачки митрополит је сматрао да је наступило повољније вријеме за њега и његову цркву. Обратио се опсежним писмом Краљици и у њему навео 22 тачке своје жалбе.

Прва од тих тачака односила се на жумберачко питање. Митрополит се у томе позвао на дате привилегије и на обећање да ће Двор извршити попис православца и унијата.

У међувремену, грофа Петација на мјесту заповједника карловачког генералата замјенио је генерал барон Бек (Freiherr von Beck). Петаци је у току своје службе успио готово у потпуности, да оствари своју намјеру, односно, да Жумберчане поунијати. Зато, када је барон Бек преузео дужност, на питање Дворског ратног вијећа могао је мирне душе казати, да је стање у Жумберку мирно и да није чуо нити за једну притужбу против унијатског бискупа, нити да му је познато да би и један Жумберчанин изразио жељу за православним свештеником. Жумберчани, кад је у питању вјера мисле само на материјалну добит. Све у свему, на почетку своје службе Бек је срео шест фамилија које су се изјасниле као православне, а на крају само три.

Ако се сада упореде ови Бекови извјештаји с онима од унијатског бискупа Божичковића, које је посвједочио и гроф Херберштајн, да у Жумберку живи „само мало унијата” (nur wenige Unirte), онда се мора признати да је Петацијева метода унијаћења постигла за само неколико година одличне резултате.¹²¹

Марија Терезија је наредила да се поново одржи заједничко савјетовање у вези митрополитове жалбе, тј. савјетовање Угарске дворске канцеларије, Дворског ратног вијећа и Илирског дворског посланства. Састанак је одржан 10. октобра 1765, под предсе-

¹¹⁹ Упореди: Вурцбах, Биограф. лексикон, том XII, с. 181... и даље.

¹²⁰ У једном извјештају од 2. нов. 1769.

¹²¹ Прилог овоме је епархија Велики Варадин, у коју је несједињеном свештенику и владици из Арада ускраћен приступ. Тамо изаслана истражна комисија је утврдила, пошто ни католичко свештенство није бринуло за верску поуку наводно поунијатених, па су се несједињени (по изјашњењу Бартенштајна) „делом претворили у аријанце а делом некршћане, који о стварима вере нису имали никаквог знања”. Бартенштајн, I. п. 65.

дањем Угарског дворског канцелара грофа Ференца Естерхазија (Ferenc Eszterházy). Учествовали су предсједници Дворског ратног вијећа гроф Даун (Leopold Graf von Daun), Илирске дворске депутације (барон Бартенштајн) затим угарски подсекретар гроф Фекете и дворски савјетници фон Марк (von der Mark), фон Хитнери (von Hittner), те секретари фон Крепел (von Krepel) из Илирског дворског посланства и von Skultety из Угарске дворске канцеларије. У погледу захтјева, да се у Жумберак пошаље комисија, која ће извршити попис православаца и унијата, изузев Бартенштајна, сви други су били против тог митрополитовог предлога, јер да би тај попис могао нарушити мир и ред који сада влада у Жумберку и да би можда могло доћи до побуне. Зато се, у интересу очувања и јачању мира и благостања предлаже, да се у Жумберак пошаљу „још неколико унијатских свештеника, чиме никако не би биле погажене привилегије православаца. Том мјером би се још лакше могло спасти барем дјецу од заблуда њихових родитеља, који су одрасли у незнању. Тиме би се могли довести на прави пут и све њихово даље потомство, које би чврсто пригрлило унију”. Барон Бек добио је задатак, да се ради тога договори с унијатским жумберачким бискупом о средствима, која су потребна у ту сврху, те да о томе поднесе извјештај. Одлучено је, да сви они унијати, који студирају у Риму, а рођени су у Жумберку, да се позову што је могуће прије кући, ради јачања унијатске цркве.¹²² Из овог се закључка јасно распознаје утицај Угарске дворске канцеларије, која није била склона православној цркви. Из реченог је јасно, да унијаћење у Жумберку није пустило у то доба дубље коријење, јер се иначе не би противили захтјеву митрополита, да се у Жумберак пошаље комисија, коју је Краљица била одобрила, у вези пописа православаца и унијата. Присталицама уније преостала је нада да ће им успјети да барем дјецу „ослободе заблуде”, у којој живе њихови родитељи. И то нам говори, да су Жумберчани у великој већини и даље били православни.

Један од оних, који је уочио ову нелогичност био је предсједник Илирске дворске депутације барон Бартенштајн. С обзиром на чињеницу да је био надгласан, Бартенштајн се осетио принуђен да писмено изрази свој став («separat votum»)¹²³.

Митрополит, наравно, није могао бити задовољан с оваквим рјешењем жумберачког проблема и устрајао је на томе да се има послати, комисија, која би извршила попис становништва према

¹²² Упореди: Препис записника у Архиву Угарске дворске канцеларије.

¹²³ Прилог XVIII

вјерској припадности. Дворско ратно вијеће, коначно је 12. новембра 1766. наредило генералу Беку да предузме потребне припреме у вези пописа православаца и католика (*unitis et non unitis*) у Жумберку. Барон Бек, наредио је преко команданта Слуњске пуковније барона Прајса (*Freiherrg von Preiss*) пуковнику фон Лецењиу (*von Lezzeny*), који је био командант у Жумберку, да преко својих официра испита право стање у Жумберку, па да поднесе поуздан и тачан извјештај и да савјесно изврши попис православаца који живе у Жумберку. Карловачки митрополит, међутим тражио је такву комисију, у којој би учествовао и он, или његов замјеник, а то су били и закључци мјешовите комисије од априла 1760., које је одобрио и двор. И Бартенштајн је у својем »*serapat votum*« из године 1765. - изричито нагласио да се попис унијата и православаца има „обавити уз учешће обеју страна”. И на крају, Дворско ратно вијеће није наредило барону Беку, да сам спроведе попис, него само да га припреми. Међутим, доведено пред свршен чин, Дворско ратно вијеће је признало резултате пописа. Пуковник Лецењи је у Карловцу 26. јануара 1767. објавио, да је савјесно и тачно извршио попис становништва у Жумберку и да је утврдио, да су сви становници присталице уније, а да су само двије фамилије односно четири особе православне. Сви официри¹²⁴ који су судјеловали у попису, изјавили су свечано, да су савјесно обавили дужност, а да су им православне фамилије казале, да уживају потпуну вјерску слободу и да у том погледу нису имали никаквих приговора.

Овај извјештај је барон Бек послао 24. јануара 1767. Дворском ратном вијећу, 17. фебруара 1767. Илирској дворској депутацији уз напомену, да је попис који је предложио митрополиту, извршен.

Након тога се о жумберачком питању није разговарало двије године, односно, све до одржавања Српског црквеног конгреса, 7. октобра 1769. у Сремским Карловцима. Као краљевски комесар био је присутан гроф Хадик и такођер новоизабрани митрополит Јован Ђорђевић, који се захвалио Двору за привилегије које ужива српска православна црква, а онда је Хадик у дат спис, састављен на српском језику, који садржи и »*Nations gravamina*« (притужбе). Хадик је скупу дао до знања, да има озбиљне замјерке према овом спису, јер није у скаладу с правилником конгреса. Осим тога, не може свако подручје имати једнаке притужбе, те да је свако требао сам усмено изнијети притужбе на конгресу. Бачки владика, који је био аутор тих жалби, изјавио је да оне, додуше, долазе из различитих подручја, али да су сажете у једну из прак-

¹²⁴ Међу њима се налази и нама већ познати потпуковник гроф Херберштајн

тичних разлога. Изказавши још једном своје неслагање с тим списом, гроф Хадик је напустио конгресну дворану.

Хадик је дао, да се из српског оригинала састави кратки извод на њемачком, вратио спис митрополиту, подсећајући га још једном, да га у тој форми разних разлога „никако“ не може прихватити. Митрополит Ђорђевић је то предвидео и дуго је оклевао да га потпише. На то се одлучио, тек након многоструког притиска и пребацивања, да показује склоност према унији. За ствар православних жумберчана нарочито се енергично заузео стари владика костајнички.¹²⁵

Заповједник Карловачког генералата, барон Прајс написао је 11. јануара 1769. реферат у коме стоји, како у читавом Жумберку постоји „само једна једина кућа“, која признаје српску православну цркву. Сви остали становници Жумберка привржени су унији. То важи и за три чете Жумберчана, које у потпуности стоје на страни уније. Због тога карловачки команданти нису дозвољавали православној владици из Карловца, да посјећује Жумберак. Та забрана била је нужна, „јер је унијатској цркви требало дуго времена да очврсне“, па они који су прихватили унију, могли су лако, с појавом православног свештеника, да отпадну од уније и врате се у вјеру својих предака. Овом се работом жељело дати времена унијатском бискупу, да неометано ради на јачању уније.¹²⁶

Из свега се добро види, да црквена унија у Жумберку није произашла из слободног увјерења и одлуке него из војничке присиле. Вештачко храњењу биљку чувају од сваког додира с противницима; јасно им је, наиме, да би она, овако беспомоћна, без туђе помоћи, веома брзо увенула. Послије деветнаест година унијаћења, власт је још увијек узнемирена, јер у „пространом“ Жумберку постоји још једна православна фамилија. Зато се барон Прајс пита да ли би било пожељно преселити и ту фамилију, а за такав корак власт се може послужити и најмањим поводом.¹²⁷

Вратимо се спису, који је предат Хадику на Црквеном конгресу у Сремским Карловцима. Тачка број десет гласи: У жумбера-

¹²⁵ Упореди: Оригинални извештај Хадика од 10. октобра 1769. у Архиву Угарске дворске канцеларије, списи Илирске дворске депутације, бр. 221. из 1769. године.

¹²⁶ Препис у Архиву Угарске дворске канцеларије.

¹²⁷ Исто. од Прасја споменута породица је иста она из 1767. године. Број чланова се, рођењем деце, са 4 попео на 8. Уочљива је изјава у тексту споменуте „женске особе“ (удовице у последњем рату умрлог хусара), чији је брат био грчко-несједињени свештеник у Личкој регименти и чија стара мајка живи код друга два брата у Жумберку, да ју је мајка „заувек одвратила од сједињене жумберачке вере“. Прозелитизам се првенствено пробијао до оних које благослове. То је готово увек случај.

чком подручју требало би спровести попис становништва, како би се утврдило ко је унијат, а ко православац.¹²⁸

Гроф Хадик је посебно био похваљен од двора због свог паметног и опрезног иступа на Црквеном конгресу у Сремским Карловцима.¹²⁹

Краљици је у име Илирског дворског посланства послао извјештај у вези жумберачког питања, њен предсједник барон Франц Колер (Franz Freiherr von Koller), датиран 12. новембра 1769.¹³⁰

Барон Франц Колер био је прије тога дворски савјетник при Угарској дворској канцеларији, али се бавио од 1749. српским црквеним приликама.

Због својих заслуга био је уздигнут у баронски сталеж и то 26. новембра 1758. у Угарској, а 6. јануара 1759. и у аустријским¹³¹ земљама. Након Бартенштајнове смрти, Колер је ступио на чело Илирског дворског посланства, које је основано 1746; и оно је имало задатак, да се бави свим питањима која се тичу српског или илирског народа.¹³²

Главна сврха била му је ипак та, да се привилегије које су дате српском народу, стварно и поштују, а нарочито да се помаже српска црква и школство. Двор је те привилегије додјелио као знак признања за доказане ратничке врлине српског народа и вјерност Срба према Круни. Док се прва три предсједника Илирског дворског посланства - гроф Коловрат (Graf von Kolowrat), Кенигсег-Ерпс и барон Бартенштајн - гајили симпатије према Србима и најенергичније бранили њихове привилегије и права,¹³³ дотле је барон Колер увијек био спреман да им ограничи повластице, а посебно кад је у питању српска православна црква. То је оправдавао својом бригом и потребом, да заштити интересе „доминантне” религије и да унапреди ствар „свете” уније. Колер такође показује извјесну одбојност, или боље омаловажавање, да се не каже презир према српском народу и његовом свештенству. Знао се неуморно распричати, кад год би му се дала прилика о „суровом”, „необразованом” и „поквареном” српском свештенству или о „глупом” народу који је бескрајно „дрзак и

¹²⁸ Архив Угарске дворске канцеларије. Илирска дворска депутација. бр. 224. из 1769. године.

¹²⁹ Одговор од 27. октсбра 1769. у Архиву Угарске дворске канцеларије, Илирска дворска депутација, бр. 234, из 1769. године.

¹³⁰ Оригинал у Архиву Угарске дворске канцеларије, Илирска дворска депутација бр. 247. из 1769. године.

¹³¹ Вурцбах, Биогр. лексикон, том XII, 349.

¹³² Јиричск. I. ц. 14; Хелферг „Аустријска основна школа”, том I стр. 74. је у заблуди када успостављање ове институције ставља у 1767. Сагласношћу од 13. децембра 1765, на основу извјештаја барона Колера Илирска дворска депутација је добила нови Статут.

¹³³ Особито и против примедби Угарске дворске канцеларије. О томе се развила жучна препирка још под председништвом грофа Коловрата између двеју дворских канцеларија, и то пред владиком. Упореди: списе који се могу наћи у Архиву Угарске дворске канцеларије. Наговештај о томе налази се код Јиричека, I.ц. 14, 15.

охол". Имајући у влади таквог представника за српске црквене послове, разумљиво је, да се није могло очекивати много у погледу жалби које је српска православна црква покретала у вези и ради жумберачког питања.

Барон Колер, у свом излагању, надаље говори, како је, проучавајући списе, утврдио, да је заиста чудно, што је православни владика из Карловца на забрану приступа у Жумберак из 1750, одговорио тек 1758, - дакле осам година након издавања забране. Зашто је владика толико дуго ћутао? Или није имао разлога да се жали, или није могао доказати да су његове оптужбе оправдане. Било ово или оно, оптужбе православне цркве потпуно су без основа.¹³⁴

Надаље, одмах је требало јасно казати, да је Жумберак раније припадао крањском војводству. Већ би и та чињеница била довољна, да се одбије митрополитово позивање на српске националне привилегије, будући да оне никако не могу важити, односно, постају безпредметне јер се ради о крањском подручју.¹³⁵

Барон Колер пише дословце, да овако стоји са често спомињањем Жумберком: недавним пописом утврдило се да у њему живе четири православна вјерника, а сада их има, због у међувремену новорођене дјецe седам (?). Због тих, сада седморо душа, водили су се дуготрајни и непотребни спорови, који су се чак жељели представити, као да су од изузетне важности по нашу државу.¹³⁶

У стварности, ради се о неважном проблему, који би се временом ријешило сам од себе. Лукави и вјешти потези покојног митрополита Павла Ненадовића, а са тим у вези стоји жеља српске православне цркве за ширењем свог утицаја, као и - с тиме повезаним - повећањем црквених прихода, видљиви су и превише јасно,¹³⁷ а да би се дозволило да се та нечасна работа и даље настави.

Очито, да се може посумњати у вјеродостојност послатих тужби, кад се у подручју, и то војничком, налази само четири ду-

¹³⁴ Управо смо горе (304. и даље) показали колико барон Колер није био у праву са том дијалектиком. Митрополити и његов представник у Карловцу ипак нису ћутали осам година.

¹³⁵ Ни овај аргумент није необорив, како је даље (284-286) показано. Жумберачки диштрикт је сматран интегрисућим делом хрватске Војне границе, особито Слуњске регименте, и у њему су важиле све нормe (прописи) осталог дела граничног подручја.

¹³⁶ То је очита неистина: није се радило о 1769. години, нити о само 4 присутне особе, које су биле православне, него о већини становника Жумберачког диштрикта, који су православци, где је по личном сведочењу унијатског владике још 1761. године „било врло мало унијата“ (види горе, 337).

¹³⁷ Карактеристична су та „или“. Треба упоредити судове Бартенштајна и Хадика о владици из Карловца (види горе, 300).

ше које припадају православној цркви, и кад се та група састоји од двије старије жене, једног јединог слуге и једног инвалида. Намеће се, дакле, сама по себи мисао, да их је све измислио карловачки владика, имајући у томе пуну подршку покојног митрополита.¹³⁸ Када се буде одлучивало и закључивало о даљним захтјевима православних Срба и њихове цркве.¹³⁹ Двор би се морао најодлучније заузети за ствар свете уније и вјечно спасење неколико хиљада душа, које живе у Жумберку. Да би се то постигло, морало би се тражити, да се од сада та тачка више не остави отвореном, односно, да се једном за увијек онемогући православној вјери опстанак у Жумберку.

Да би се, дакле, питање Срба у Жумберку и њихове православне вјере коначно ријешило, Илирско дворско посланство најпонижније предлаже Краљици, да изда декрет који би владици јасно дао до знања, да, ако настави да пише жалбе да ће се то од сада кажњавати, јер је тај проблем овим декретом ријешен. Овим би било забрањено не само владици већ и његовим наследницима да доведу у питање овакву одлуку Двора, под претњом, да у супротном, односно, да непоштовање краљичине воље повлачи за собом најтежу казну. Тај декрет требало би послати новоизабраном митрополиту Јовану Ђорђевићу и дописати, да та забрана важи и за њега, а ако би је прекршио, да би и он био строго кажњен, а да је исто тако одговоран и за могуће преступе карловачког владике. Укратко, да се клони сваке активности када је у питању Жумберак.

Илирска дворска депутација, у вези Жумберка, предложила је Двору ове тачке:

1) Пошто је Жумберак раније припадао крањском војводству и тиме, у црквеном погледу, горичкој бискупији, то одатле произилази захтјев да се испита да ли је тамо све сређено, у погледу црквеног права (*jurisdictio ecclesiastica*), за прибићког унијатског бискупа. Исто тако треба провјерити да ли је папска була била уредно стигла, како би се избјегле све даљње сумње око прибићког унијатског бискупа, односно, да се избјегне сваки приговор да би његово устоличење могло бити незаконито (*ex illegitimo Spiritualis Jurisdictionis Exercitio*).¹⁴⁰

¹³⁸ Недостојан је почетак, којим барон Колер настоји да ствар тако усмери као да се од почетка радило о ове четири особе. Што он при томе сумњичи и потказује збиља мало доприноси искрености његове намере.

¹³⁹ Наиме, на Српском народно-црквеном сабору, 1769. године.

¹⁴⁰ Ово је подсећање свакако стигло мало касно, пошто су унијатске владике за Жумберачки дистрикт наименоване и потврђене већ 1752. године.

2) Водити рачуна да се позове довољан број унијатских свештеника за жумберачко подручје, а да се тиме ипак не оптерећује становништво. Око тога, власти би требале да се посаветују с прибићким унијатским бискупом, да се напише опширни извјештај о броју цркава и њихових дотација и да ли постоји потреба за градњом нових цркава и да се наведу трошкови.

3) Тих неколико преосталих православаца не треба вријеђати, већ их треба оставити на миру све дотле док не наиђе повољан тренутак када и ти седморо сами затраже да се приме у унију.¹⁴¹

4) Требало би нешто учинити, да се поправи материјално стање Жумберчана. Земља је у том подручју најслабија, дајући најмање плодова у читавом Карловачком генералату. Сигурно да је, материјална оскудица главни разлог, да у том крају живе просјечно најнижи људи. Додуше, Жумберчани се и не узимају за тешку службу на турској граници. Због сиромаштва, у којем се становништво налази, било би пожељно да им се и на друге начине изађе у сусрет.

На крају, барон Колер одаје признање грофу Петацију, да је успио учинити много, упркос „многобројним препрекама“, које је морао савладати. Да је он, према захтјеву¹⁴² који је раније примио, дозволио карловачком православном владици приступ у жумберачко подручје, сада би ту у великој већини преовладала православна вјера. Да је овај одвратан план осујећен заслуга припада поред Петација и барону Коху и друговима који су га свердно помагали.

Краљица је, све у свему одобрила Колерово излагање, али је додала да за сада не може да изда предложени декрет. Умјесто тога предлаже да се сачека и тако добије на времену, а у међувремену, нека се устраје код досадашњих мјера и нека се употреби све, како би се и они малобројни жумберачки православци привели унији.

Краљица заправо одобрава приједлоге, да се православна вјера у Жумберку потпуно искорјени. Оно, што њу спречава, да то и отворено каже је бојазан да би тај декрет могао оставити лош утисак код православних поданика, јер како би могла да оправда тај декрет, који стоји у потпуној супротности са привилегијама које је она раније више пута потврдила, дајући Србима у Жумберку

¹⁴¹ Ово мирољубиво опредељење дошло је нешто касно. И Колер га је прихватио само зато што је веровао да унију „код увек множећег се граничарског народа“ више не могу да угрозе „малобројни“ несједињени. Ускоро ће се показати да је само тај мотив овде био меродаван.

¹⁴² То није био само „захтев“ него су биле две изричите наредбе царице-краљице, којима се супростављала верска ревност Петација и његових истомишљеника. потпуну вјерску слободу.¹⁴³

потпуну вјерску слободу.¹⁴³

Колеру, међутим, ни то није било довољно, па је Краљици још једном износио своје разлоге у погледу уније у Жумберку. То је учинио 1. децембра 1769, јављајући Краљици, да га на овај корак наводи истинска потреба да се ослободи „сваке” одговорности пред строгим судом Божијим, а то му искушење и и због његове дубоке старости, ионако убрзо предстоји. Пре свега, (објашњено је) и барон Колер понавља да се српске привилегије не могу односити и на Жумберак, пошто он раније није припадао ни Угарској ни Хрватској, него Крањском војводству, те да је тек пре кратко вријеме био додијељен Карловачком генералату као пуста земља, (*velut res pro derelicto habita*).¹⁴⁴

Барон Колер, у својој жељи да нађе потврду за своју слику о карловачком владици као пропагатору српске православне цркве и то по сваку цијену, наводи примјер, да се тај црквени високо-достојанственик много трудио, да прошири своју јурисдикцију и на Трст.¹⁴⁵

Конечно Колер указује и на ову чињеницу: више православно свештенство, труди се, има томе већ више година да добије и привилегију, односно, право на оставштину од оних лица која су без насљедника (*ius caducitas in laicos sui Ritus vi privilegiorum*). Српска православна црква покушала је да ту молбу изгради на темељима своје традиције и обичајног права, као и на многобројне резолуције Двора, које су им обећавале да ће се њихове молбе позитивно ријешити. На последњем конгресу 1769. године њихова молба, била је одбијена. Ова одлука правне државе је природна, јер је у складу са њеним законима и води интересе државне благајне и велепосједника, осигуравајући се од свих даљњих захтјева »*per positivam resolutionem regiam*«. ¹⁴⁶

¹⁴³ Прилог XVIII.

¹⁴⁴ Ова Колерова тврдња није необорива и побија се приказом насељавања и становништва Жумберачког дистрикта, на почетку ове „Студије”. Упореди: горе, 277. и даље.

¹⁴⁵ Карловачки владика имао је духовну јурисдикцију и над Трстом и предузимао је тамо канонске визитације својих верника. Упореди: Бартенштајн, 1. ц. 28-30.

¹⁴⁶ Захтев српског митрополита и на световно наследно право (кадуцитет) над својим верницима заснива се на Привилегији, коју је преко Угарске дворске канцеларије издао Леополд I 20. августа 1691. године, у којој стоји: „Ако је неко од њих грчког закона лишен порода и сродника, такав сав иметак оставља архиепископу и цркви”. Упореди: Чапловић II 33. Сходно томе, проистекла је одлука од 15. јуна 1693. да „предмети из заоставштине у Бармату без наследника умрлог грчког трговца, на основу српских Привилегија, припадају грчкој цркви”. Черниг III. том 2. 94.

- Барон се у завршној речи позива да говори за добробит вјере, за ширење свете уније («*Vopum religionis et incrementum sacrae unionis*») и најодлучније се залаже да се карловачком владици забрани, и то са највишег мјеста, приступ у Жумберак. Уколико се Краљица не одлучи на такав корак, карловачки владика би могао помислити, да још увијек има наде да избори његово наводно право. Да ли је оправдано да се придаје толика велика пажња због четири бједна становника жумберачке крајине, међу којима је само један мушкарац, који би био способан за војску.¹⁴⁷

Да би умирио Краљицу због лошег одјека који би декрет могао имати код њених вјерних православних поданика, јер се коси са раније датим привилегијама, Колер¹⁴⁸ јој предлаже да Њено величанство нареди и митрополиту и карловачком владици, да спорни декрет не смију изнети у јавност.

У завршној бесједи Колер још једном најпонижније моли Краљицу да одобри предложени декрет.¹⁴⁹ Колерова интервенција је овај пут имала успеха и царица Марија Терезија (*María Theresia*) издала је резолуцију: „Овим одобравам издавање декрета предложених у предходном излагању, уз додатак, да се декрет задржи у тајности”.

- Барону Колеру сада се журило. Успио је да декрет буде написан већ 8. децембра 1769. и да се одмах пошаље грофу Хадику, а овај да га уручи митрополиту и карловачком владици »*in originali et copia*«, уз напомену, да најтачније морају поштовати наредбу „која је израз наше” коначне одлуке. Наредбу треба да задрже, дотични, „само за себе”, и да се њоме не служе у јавности.” Овако

Право на световни кадуцитет укинато је расписом од 7. новембра 1729, без да је то прихваћено. Митрополит и народ су тврдокорно остајали при њему, и тек је 24. јула 1769. године упућена одлука (рескрипт) грофу Хадику да „се народ с претензијом на световни кадуцитет потпуно одбија”. Види о овоме опсежне расправе и реферате у Архиву Угарске дворске канцеларије, Илирски списи, бр. 119. и 128. из 1769. године. Упореди и: Бартенштајн, 1. ц. 93. и даље.

¹⁴⁷ Неодрживост ове аргументације је очигледна. Прво се отворена самовоља проглашава давање права, потом су са црквеним Сабором постигнута решења (одлуке) и прописи стављају у исту раван са самовољним прописима командујућих генерала. Коначно, разметљиво се полаже право као чувар вере, под „чврстом руком бога”. Због четири „јадна” граничара нећемо више... трошити речи.

¹⁴⁸ Бартенштајн је био у праву: за интерес црквене уније ни сам Рим није могао учинити више нити на то ревностније пазити од групе државника Марије Терезије. Чак и нерођено поколење православних чинило им се као грех (злочин) и опасност по дело унијаћења. То је пропаганда тих Шертерса, Петација, Палфија, Кохова, Колера итд. Против нерођених душа. Чудна је та духовна и морална заблуделост иначе поштених и способних људи.

¹⁴⁹ Оригинални Колеров извештај, у Архиву Угарске дворске канцеларије, Илирски списи, бр. 280, 1769. године.

је окончан деветнаестогодишњи спор због уније у Жумберку.¹⁵⁰

Власт је из почетка осуђивала незаконитости, које су предузимане против српске православне цркве, премда је јасно да то није чинила увјерљиво и искрено. Временом власт је почела отворено да подржава унијаћење, као оправдану и свету дужност, иза које стоји моћна Круна.¹⁵¹

Тако је жумберачко подручје, у почетку настањено искључиво православним ускоцима, у вјерском погледу припојено католичкој цркви. Међутим, у осталим крајевима Хрватске војне крајине, унија није имала неког успјеха, премда су се и тамо много трудили, а то посебно важи за вараждински генералат. Жумберачка унијатска бискупија, касније је била укинута, а сам Жумберак био је, у црквеном погледу, подређен Крижевачкој унијатској бискупији.

Према попису из 1869. нападно је несразмерна разлика у односу унијата и неунијата према укупном броју становништва. У читавој бившој Војној крајини, унијати броје само 0,57%, а у Хрватској и Славонији чине тек 0,30% становништва, а православца у Војној крајини има 53,84% и у Хрватској и Славонији 14,17%.¹⁵² И Хицингер (Hietzinger) примећује¹⁵³ да у Карловачком генералату број унијата 1845. износи пет мушкараца који су углавном из Жумберка и служе у Слуњској пуковнији. Наводи и да се број унијата у пуковнијама много смањило у поређењу с ранијим стањем. Такав случај нарочито важи за Вараждинску пуковнију гдје је, како смо горе видјели, унијаћење започело прилично рано. Та појава се лако може објаснити. По Хицингеру многи су се вратили вјери својих предака, односно, српској православној цркви.¹⁵⁴ Да је то било могуће треба захвалити времену толеранције у коме је владао цар Јосиф (Joseph), који је овдје као и иначе на свим подручјима у Хабсбуршкој монархији дјеловао у правцу већих слобода.

¹⁵⁰ Прилог XIX

¹⁵¹ Хитцингер п.ц. I, 261. је у заблуди када тврди да је код унијаћења „братска поука била једино средство за постизање циља”.

¹⁵² Упореди: Келети, *Hazánk és Népe* (Наша отаџбина и народ), Pešta, str. 343. У Слуњској регименти (пуку) којој припада и Жумберачки дистрикт, римо-католика је 45,50%, несједињених 45,35%. Остатак, значи око 9% од 68.825 душа су унијати. Исто, 346. 40.

¹⁵³ А. Д. I, 247-248.

¹⁵⁴ Надаље, многи поунијаћени поступно су приведени римској вери, како су то попови (правосл. свештеници) у прошлом столећу предсказали својим саплеменицима и верницима. Нпр. Жумберачка компанија броји 4087 душа. Грко-католика (унијата) је 2070, грко-источних (несједињених) 228 и римокатолика 1789. Упореди: „А тогу. kora országainak Helységnevtára” (Лексикон места (насеља) змаља угарске круне”) служб. (званично) издање, Будимпешта 1873.

Тек у наше вријеме, када је изгласан Конкордат, било је забрањено залагати се за црквену унију државно-полицијским средствима. Тако они крајеви, који су били масовно поунијађени у јужној Угарској, у ранијој Банатској војној крајини и у Ердељу, постепено се враћају својој ранијој православној вјери. Надамо се, да се сада у Аустроугарској неће више вратити времена, када су владари и владе сматрали својом дужношћу, да воде црквено вјерску пропаганду.

ПРИЛОЗИ

I

Молба митрополита Павла Ненадовића Њеном
величанству
(1758. 15. децембар)

Ваше царско и краљевско апостолско величанство нека ми нај- милостивије дозволи да изнесем Вашем царском краљевском величанству с најдубљим страхопоштовањем оно, што ми је писао мој карловачки владика Данило Јакшић, под велико А и Б - жалба православних (graeci non uniti Ritus) војника Карловачког генералата из Жумберка, који се жале да су их почели од 1750. ометати да слободно живе у својој православној вјери и забрањивати њиховим свештеницима, да живе и дјелују у Жумберку. У жалби се посебно наглашава чињеница да има томе више од двије стотине година како су се доселили у овај крај и да су до 1750. уживали потпуну вјерску слободу. Доказ додат под Б - у жалби Жумберчана, да су у Жумберку службу Божју увијек обављали православни свештеници над својим вјерницима, а кад би неки од домаћих свештеника био слободан, онда би дошао неко из манастира Гомирје. Заповјест коју је издала Команда у Карловцу 24. новембра 1750. дословце гласи: „Циљ ове забране је заштита унијата, које православни свештеници ни на смрти не остављају на миру, већ их силе да пређу у „грчку вјеру”. Међутим, онај који је издао ту заповјест издаје се сасвим јасно, да је присталица уније, а то не доликује њему који није мисионар него војник. Ц - Православни свештеници у Жумберку изложени су сталном притиску да се поунијате, а пошто они то одбијају онда их понижавају и злостављају. Монасима из манастира Гомирје брани се приступ у Жумберак, премда би они могли показати исправе; Е - Генералске команде која им дозвољава слободан приступ у Жумберак и то у

сваком случају, кад затреба. Према привилегијама под Ф - из године 1706. признато им је и право да тамо скупљају милостињу.

Па ипак, најправеднија Монархиња! Привилегије које су Ваши славни преци додијелили Вашој вјерној и најпослушнијој Илирској нацији, и које је Ваше царско краљевско височанство више пута најмилостивије потврдило а нарочито параграф који мојим вјерницима дозвољавају пуну вјерску слободу и где стоји записано: »*Archieppus et per eum constituti Epipi... bis in civitatibus et villis Rascianos Sacerdotes subordinandi*«.

Поврх тога Ваше царско и краљевско величанство нам је дало увјерење честим најмилостивијим декретима, у којима се каже да се над Србима неће вршити никакво вјерско насиље, односно, да се неће присиљавати на поунијаћење. Наредба, међутим, изнета под Ц - и забрана свештеницима моје цркве да посјећује своје вјернике у Жумберку, стоје у потпуној супротности са Вашом вољом и мишљењем, а документи Б, Д, Е, Ф то јасно потврђују и доказују. Прилог Б - недвосмислено говори, да се српска православна црква не уплиће, како неки тврде, у унијатске ствари. Једино што Срби желе јесте, да по сваку цијену сачувају своју вјеру.

Кад је Вашем царском краљевском величанству стигла моја најпослушнија и најпонижнија молба, у вези укидања забране под Ц - а која је и сада на снази, омогућило би карловачком владици, да поставља свештенике у Жумберак, који би се бринули за вјерски живот жумберачке дјече, а владици, да се одмах дозволи да врши црквено правосуђе, које му на основу датих привилегија и припада. Уколико би овдје неко хтио приговорити како би се овим наводно могла учинити штета интересима унијатске цркве, у том случају нека Ваше царско и краљевско величанство најмилостивије одреди, на основу *cottus Bihariensis*, непристрасну комисију која би на лицу мјеста извршила попис, у којој би могао бити присутан ја или онај коме би дао моју пуномоћ. Тиме би се коначно успоставио мир, који би био од највеће користи за државу и за оне који служе Вашем царском и краљевском величанству.

Ваш најоданији
Paulus Nenadovich
m. p. Erzbischof und Metropolitа
(Оригинал у архиву Краљевске дворске канцеларије,
илирски списи из године 1769. бр. 247.)

II

Препис једне писмене молбе,
коју су жумберачки православци предали
карловачком владици Данилу Јакшићу
(Плашки, 1759. 5. август)

Преузвишеном и милостивом владици!

Више од двије стотине година је протекло како су наши преци стигли из Турске у ове крајеве и тако дошли под највишу заштиту аустријског Двора, настанивши се не само у Жумберак, него су послужили као примјер великом броју своје православне браће, који су се повели њиховим примјером, те се тако многи Срби из Турске преселили у Гомирје, Врбовско, Моравице, Дрежнице, Оточац, Плашко, Тржић, Бриње, Брлог, Бељак и у више других села.

Пошто су наши преци, били први који су се настанили у Жумберак, гдје су одмах подигли своје цркве, у којима су служили наши свештеници, дотле су Срби који су касније прешли из Турске у ове крајеве, у прво вријеме били и без цркве и без свештеника, те су им наши жумберачки свештеници вршили богослужење. Временом су и ти Срби посвуда подигли цркве, добили властите свештенике, па им онда више нису били потребни свештеници из нашег Жумберка. Сада се ситуација измјенила, односно, кад нам у нашем Жумберку недостаје домаћи свештеник, долазе нам свештеници из тих мјеста, нарочито из манастира Гомирје. Захваљујући оваквој помоћи наша се вјера одржала у потпуности, све до 1750, када су у кратком временском раздобљу умрли, један за другим, два свештеника наше вјере по имену Марко и Теодор, обојица презимена Хрушчевић. Послије њихове смрти остала су код нас два свештеника из манастира Гомирје, Гаврило Мусулин и Макарије Вишњић, који су већ и раније обављали црквене послове за вријеме болести прве двојице. У томе није било ничег необичног јер то се догађало више пута и раније, да нам, у недостатку нашег свештеника, пошаљу неког из манастира Гомирје, који су вршили своје дужности на најбољи начин. Но, сада су их одмах отјерали, као што се то довољно јасно види из приложеног списка од 24. септембра 1750.. Умјесто њих, међутим, послали су нам друге свештенике, који нису наше вјере и ти нас странци сада присиљавају, пригодном исповјести и вјенчања, да се морамо заклети на вјерност римокатоличкој цркви и да признамо папу као врховног црквеног поглавара, који стоји изнад наших. Ми сада

видимо, да се над нама врши отворено, најгоре вјерско насиље и то од стране садашњих свештеника, који отворено наступају против наше вјере и Источњачке цркве. У тој својој непоштеној работи, ти странци иду чак тако далеко, да покушавају нас Жумберчане одвратити од вјере наших предака, односно од нас самих. Они, међутим, заборављу да је наша вјерност православној цркви чврста и несаломљива и да смо спремни да у вјери наших предака и даље живимо и умремо, без обзира на све могуће препреке које би нас на нашем путу могле задесити. Остајући одани својој вјери никако не значи, да ми имамо нешто против оних који желе бити синови римо-католичке цркве, односно, да признају папу као врховног црквеног поглавара и да су присталице уније.

Ми желимо само толико, да најпослушније замолимо Ваше високо достојанство, које као владика уживате, да пренесете Његовој екселенцији, нашем митрополиту ову нашу биједу и вјерско насиље, које се над нама врши, како би Његова екселенција наш митрополит нас сироте Жумберчане, који нисмо унијати, могао препоручити милости Њеног царског и краљевског величанства и најпонижније молити, како Најузвишенија не би дозволила, да нас, сироте, не присиљавају да се поунијатимо, те да нас не одвраћају од наше цркве и вјере, него да нас пуне да у миру живимо у нашој вјери, да се нашим вјерницима дају свештеници какве смо имали све до 24. септембра 1750., те да би могли живјети и умријети у тој нашој вјери, као довјека вјерни поданици Њеног царског и краљевског величанства.

Но ми немамо ништа против оних који су унијати или који хоће добровољно постати унијатима, односно, ми не говоримо у име унијата, него само у наше име, који нисмо унијати, те убоги очекујемо помоћ Божју и милост Њеног царског и краљевског величанства.

Ово заговарају сви становници Жумберка, који су православне вјере, који нису унијати, и они који јесу и који нису потписани.

На крају долази тридесет и један својеручни потпис, међу којима један водник, а остали вјероватно обични граничари.

III ПРЕПИС

Ми, Ханибал, Алфонс, Емануел, Св. римског царства кнез од Портије и Витербурга (Wütterburga), владајући гроф Ортенбурга (Orthenburga) и Пругнера итд., коморник Царског и краљевског величанства, дворски пуковник насељених земаља, кнежевске грофовије Горице и генерал-пуковник Хрватске и Приморске крајине итд.

Установљујемо овим, што су нам изложили игуман Василије и његови монаси из манастира Гомирје, да морају, - будући да не посједују ни земљу ни вриједности, тражити као сиромашни свештеници за себе намирнице у читавој Крајини (како су и навикли), па такођер и у Жумберку и, како им је од старине било у свако доба дозвољено, да се упуте и у тамошњи крај ради скупљања милостиње. Тако смо дозволили, уследивши молби која је на мјесту и оправдана, игумана и његовим монасима из манастира Гомирје, да смију просити у нашим крајевима, те смо хтјели заповиједити службено, путем генерала, господи нижим и вишим официрима ових Крајина, због њихове најпонижније, често спомињане молбе, да им ни најмање не праве сметње него да им дају сву подршку. Написано у Карловцу 18. маја 1706.

Л. С. Госп. Кнез од Портије
И ја дозвољавам да просе
милостињу у Жумберку.
Карловац, 26. Септ. 1721.
Барон Кулмер

Л. С. потврђујем: гроф
Јосиф Рабата (Josephus Rabatha)

IV ПРЕПИС

Калуђер из Гомирја показао ми је привилегије, из којих се јасно види да је манастиру признато право, да код својих вјерника у жумберачком подручју прикупљају милостињу.

Тадашњи командант господин поручник Тупац морао је без одлагања, да врати вино монасима, које им је заплијенио господин капетан Пелцингер. То важи и за убудуће, да им не чините никакве сметње у прикупљању милостиње. Карловац, 16. август 1747.

Леополд Барон Шерцер
L. S. Leopold baron Scherzer
General Feld Wachtmeister

V

Забрана улаза у жумберачко подручје
за православне свештенике
(1750. 24. новембар)
„Преведено с хрватског”

На основу наредбе нашег заповједника, генерала барона Шерцера, коју сам примио службеним путем, упућена господи натпоручницима Јакши Тупачу и Јанку Пауновићу, наређује се, да морате код компаније господина грофа Парасаидера и Ресовелт објавити - од куће до куће, да се не смију усудити, од данашњег дана и недеље, нити Ви сами, нити било који од подређених Вам војника или граничара, под пријетњом најоштрије казне, да примите на стан калуђера у Вашим кућама, ма одакле он дошао. Још ће се оштрије казнити онај, ко дозволи православном свештенику богослужење за народ или код жумберачког батаљона. Уколико би се у Жумберку појавио неки православни свештеник, морате га одмах, било то дању или ноћу, протјерати, макар имао или могао показати неки декрет високог господина генерала, или неки спис. На то се не смије обраћати пажња, него таквог треба одмах послати к мени.

Успут, дознао сам, да свештеник Теодор Прушчевић лежи веома болестан, те му желим да што прије оздрави. Међутим ако би он умро, онда се одмах морају послати оба натпоручника, и под претњом тешке казне уколико не изврше наређење, требају све запечатити и да ми се након тога јаве.

Ако би свештенику Теодору позлило, те би затражио сакрамент по хришћанском обреду познајем попа који се разумије у Ваш обред. Зове се Гаврило Палковић. Њега морате одмах позвати, а калуђере, ако би се случајно ту нашли, да се брзо одстране. Мора се поступити само тако и никако другачије. Жумберак, 24. септембар 1750.

Јохан Пенцигер
Johann Penczinger
Obrist Wachtmeister

VI

Писмо Дворског ратног вијећа
послато Генерал-Feldwachtmeisterу Барону Шерцеру
(Беч, 1751. 13. октобар)

Ми смо истоме, осмог прошлог мјесеца, јавили, да је Данило Јакшић најмилостивије именован и потврђен за владику грко-источног обреда, за Карловац и Сењ те за подручја Лике и Крбаве, као што то поближе исказује потврдна диплома. Али сада исти подноси писмено тражење да му се изда потребна дозвола, како би могао долазити и у жумберачко подручје. Прије него се владици изда тражени декрет, желимо примити од Господина привремени извештај о тој ствари.

Беч, 13. октобар 1751.

Noe Inclyti Consilii Aulac Bellici

VII

Извод из протокола мјешовите комисије
Дворског ратног вијећа и
Угарске дворске канцеларије од
25. априла и 24. маја 1752.

... Представка коју је поднео пуковник барон Шерцер, предата Вашем царском краљевском величанству ради попуне два упражњена мјеста у жумберачком подручју, као и у сврху повећања плата свештеницима који тамо већ служе. Представку је издало Дворско ратно вијеће, а подржала Угарска дворска канцеларија, уз напомену да у читавом жумберачком подручју живе само три унијатска свештеника, од којих је један одавно именован марчанским бискупом, али да још није примио папину потврду. Због помањкања унијатских свештеника, још није састављен списак унијата који живе у Жумберку, те се не може поуздано знати колико је још потребно свештеника за тај крај. Ради тога Угарска дворска канцеларија мисли да се тако дуго, док нови унијатски бискуп не добије од папе своју потврдну булу, и док се не пошаље попис, ништа не предузима, него да се сачека и једно и друго. Тек кад се те двије ствари ријеше, нека се види колики број унијатских свештеника је потребан Жумберку и колико би они коштали бискупску благајну. Заједничко мишљење је, да је природно, да се унијатским свештеницима дају добре плате.

Беч, 26. април 1752.

VIII

Одлука Њеног величанства „Ову тачку послати Шерцеру, како би нам могао изложити своје виђење овог проблема”

О напмени Угарске дворске канцеларије, да у читавом жумберачком подручју, колико је познато, постоје само три унијатска свештеника, и да тамошњи новоименовани бискуп Палковић за сада још не располаже с папином потврдом, те да зато не може одредити нове свештенике, а ни вршити попис унијата.

Пуковник Шерцер нам је, на наше питање, пружио опширан одговор у вези ситуације унијата у Жумберку. На једном мјесту тврди, да су у том подручју одувijek живјела четири унијатска свештеника. Жумберак броји између пет до шест хиљада душа, а будући да немају потребних услова за живот, готово да и није могуће наговорити способног свештеника, да дође и да живи у овом крају. Ту треба да се тражи главни разлог зашто су многи унијати прешли у православље. Зато је потребно, да у Жумберак дође бискуп Палковић и да што прије добије папину потврду, а да бискупију треба попунити са добрим свештеницима, за које ваља изградити четири свештеничке куће. Сваки од њих требало би да добије око 400 форинти, у противном, постоји бојазан, да би, ако већ не читаво, а оно већа половина становништва прешла у православу вјеру.

Неоспорна је заслуга барона Шерцера, да се број унијатских душа у жумберачком подручју повећао. Међутим, у вези бискупа Палковића, који још није службено именован, барон Шерцер, је ту био немоћан, јер за те послове је надлежно црквено право. Не преостаје друго, већ да се сачека потврда из Рима, и тек онда изврши свечано именовање Палковића за бискупа, а потом приступи попису који се не би требао толико бавити пребројавањем тамошњих душа, колико утврђивањем стварних бискупских прихода, како би се видјело, колико му новца треба те да му се пошаље тачна сума, на темељу пажљивог прорачуна.

Беч, 24. мај 1752.

Повољно рјешење Царице, владарке: „Ствар је по себи добра”. Нарешено је да се све вјерске ствари шаљу Кенигсегу (Königscegg), и по једном члану Дворског ратног вијећа и угарске дворске канцеларије.

IX

Попис православних свештеника у Жумберку (Из 1758. године)

Владика Јакшић наводи седамнаест свештеника поименице и додаје: „Прије горе споменутих седамнаест православних свештеника у Жумберку су служили калуђери из манастира Гомирје, о чему најбоље говоре писмене повеље кнеза Портија, грофа Рабате, барона Кулмера, и барона Шерцера и све су оне написане између 1706. закључно са 1746, док није 24. новембра 1750, пуковник, Јохан Пенцингер, наредио да се калуђери морају протјерати из Жумберка.

То се догодило у вријеме, када је последњи домаћи православни свештеник Теодор Прушчевић лежао тешко болестан, - пославши му унијатског свештеника Гаврила Палковића. Прусац није прихватио тог унијата, него се исповиједао монаху Гаврилу Мусулину из манастира Гомирје, и од њега био сахрањен по нашем црквеном обреду.

Послије смрти Теодора, остао је син његовог рођеног брата, Јанко Прушчевић, кога је онда за ђакона поставио митрополит господин Павле Ненадовић. Овог ђакона, унијатски свештеник, уз подршку локалног официра, настојао је наговорити да међу Жуберчанима ради за ствар унијатске цркве. Ђакон се том покушају одлучно супроставио, казавши да до дана данашњег нико из његове куће није никада био унијат, и да то не намјерава ни он, да постане. Због тог „не”, одвели су нашег јадног ђакона, као каквог криминалца под стражом у Карловац. Ту у затвору био је подвргнут најтежим мукама и понижењима. У самртном часу не само да су одбили да му пошаљу православног свештеника, него чак нису дозволили, да му се скину гвоздени окови.

Пошто се нашим свештеницима од 1750. брани да иду у Жумберак, то наши вјерници остају без потребне вјерске бриге, док с друге стране, унијатски свештеници који уживају све привилегије, имају мало посла, јер их наши вјерници не желе.

Данило Јакшић
карловачки владика

Х

Из једног излагања Дворског ратног вијећа у вези ситуације у Жумберку (Беч, 1759, 25. август)

Царица је писала предсједнику дворског ратног вијећа, грофу Хараху (Graf von Harrach-Neipperg), и наређује му, да Јој поднесе извештај о стању које влада у Жумберку. Владарки је Дворско ратно вијеће јавило да им је стигла жалба коју је написао митрополит и то путем Илирског дворског посланства, које са своје стране тражи да се испита, у чему је ствар. Илирском дворском посланству се чини, да се поступак Карловачке војне команде противи привилегијама, нарочито у погледу вјерске слободе. Надаље, од грофа Петација су тражили, и то више пута, да поднесе извештај о спорном предмету. Кад је Петаци коначно пристао да им одговори, мирне савјести је казао, да је узео времена да проучи проблем и да је том приликом пронашао жалбу, коју је митрополит Павле Ненадовић послао Дворском ратном вијећу, а ово је 15. априла 1752. прослиједило генералу барону Шерцеру, који је тражени извештај поднио 25. истог мјесеца, и Петаци држи, да је сасвим довољно да пошаље препис Шерцеровог, извјештаја, који овако гласи: „Тврдње митрополитове, да су становници Жумберка одувјек били привржени православној цркви, су без икакве основе и неистините. Напротив, истина је да су Жумберчани од самог почетка били склони унијатској грчко-источној цркви, а то исто важи и за њихове свештенике. Занимљиво је, да се не може наћи ни најмање трага томе, да је православна црква икада имала црквену јурисдикцију над жумберачким подручјем.

Бољи примјер, који је говорио у прилог наше тврдње, не можемо навести, него што је случај са митрополитом, који је раније био владика шест година у Карловцу, а да нити једном није био у Жумберку. Православном свештенству било је најстроже забрањено улазити у то подручје. Ту забрану из 1750, коју спомиње митрополит, издао је пуковник Петцингер и то на Шерцеров, захтјев.

Није случајно да се спомиње злобни унијатски свештеник, именом Брушчевић, који је прешао у православну вјеру те је покушавао, да и народ наговори да пригрли православље. У Загребу, на испитивању пред црквеним судом, ту је чињеницу одлучно порицао и јавно је изјавио своју приврженост унијатској цркви. Па ипак, мало је вјеровати, да је из његовог срца искорењен отров,

те је за вјеровати да је тај и умро као православац. Његово опако срце завело је многе Жумберчане да пређу у Источну цркву. Не треба ни сумњати у то, да се још и сада тамо налазе многи, који су због учења тог злог човјека, одани православној вјери. Тај зликовац је све то радио потајно и протузаконито, те су стога жалбе митрополита без икакве правне основе. То је исто, као кад би се у Бечу нашло неколико мангупа којима би пошло за руком, да наговоре неке становнике да пређу на њихову вјеру, те да би потом хтјели изнудити, да им се да право правосућа у Бечу.

У нашем случају, довољно је казати, да је црквена јурисдикција у Жумберку додјељена унијатском бискупу, који се зове Палковић. Зато је генерал барон фон Шерцер молио, да се митрополита одбије једном за увијек, јер су његове тужбе лишене сваког смисла, и да му се јасно стави до знања, да се он и карловачки владика Јакшић престану уплитати у жумберачко подручје, гдје се ионако никада није трпјело присуство православаца, него нека се помире са привилегијама које уживају у Карловачком генералату, у који се убрајају такођер и Лика и Крбава.

Такав извјештај, а по коме се ништа није даље одређивало, био је одложен у списе. Крајем маја текуће године, Дворско ратно вијеће послало је од Петација преписан Шерцеров, извјештај на увид Илирском дворском посланству. Дворско ратно вијеће нема ништа против одлуке Илирског дворског посланства, које држи да је захтјев митрополите Павла Ненадовића оправдан, односно, да то што митрополита тражи, да се укине забрана за Жумберак из 1750, која се односи на православну цркву, није без законске основе.

Чињеница је, да је Илирско дворско посланство, најбоље упознато са тим проблемом и оно на крају оштро упозорава митрополиту, да има, додуше право да његов карловачки владика поставља свештенике у Жумберку и да врши црквено правосуђе, али да нема право да се уплиће у унијатску ствар. Нарочито му се строго забрањује да не покушава унијате придобити за ствар православне цркве.

Jos. general von Harrach
Neipperg

ген. Јос. фон Харах-Најлерг

Одлука Царице: „Издата забрана има се повићи уз услов, да нико не смије некажњено, оног који жели да приђе унији, у томе га спречити («in reliquo placet»). Овакав догађај треба јавити Илирској дворској депутацији.

XI

Из једног посебног излагања барона
Бартенштајна Царици-Краљици
(Беч, 1759. 29. август)

Бартенштајн изјављује да се слаже са савјетом Дворског ратног вијећа (види прилог XII) у погледу митрополитових жалби, затим изјављује дословце: „Забрана којом се православним свештеницима не дозвољава приступ у Жумберку, и тиме им онемогући било какав додир са њиховим вјерницима, свакако се мора укинути, јер стоји у супротности са привилегијама, које им је признало Илирско дворско посланство под предсједањем грофа Кенигсег-Ерпса. Ово се мишљење очито заборавило послати Дворском ратном вијећу, дакле, одлука Дворског ратног вијећа по том питању могла би се сматрати неважећом као што слиједи: (затим по горњем спису слиједи царска резолуција владарке, види прилог XII.).

XII

Спис царског и краљевског Дворског ратног
вијећа Фелд маршал-лајтнанту грофу Петацију
(Беч, 1759, 3. септембар)

„Њено царско и краљевско величанство одлучило је и наредило најмилостивије да се опозове и укине забрана приступа у Жумберак за православну цркву, коју је издао Карловачки генералат 1750. због ове забране већ се више година упорно жали православни митрополит господин Павле Ненадовић, посебно због забране приступа у Жумберак за калуђере и свештенике. За узврат православна црква се обавезује да се неће уплитати у унијатске ствари. Укратко, карловачком владици се дозвољава да поставља у Жумберку православне свештенике и да одмах врши црквено правосуђе, код оних становника који припадају таквом обреду, али да му се најстроже забрањује да наговара унијате да пређу у православну вјеру.” Ова се одлука Царице и краљице даје на знање господину... као изјава Њене воље и на крају се подсећа, да се Њена одлука најтачније и спроведе.

XIII

Писмени одговор Двора митрополиту Павлу
Ненадовићу у погледу жумберачких притужби
(Беч, 1759, 8. септембар)

Марија Терезија итд. Ми смо најмилостивије одлучили, након тужбе Твоје преузвишености против забране, коју је 1750. године издала наша војна команда из Карловца за жумберачко подручје у погледу забране приступа у Жумберак за калуђере. Ми смо преко грофа Петација, издали наредбу, да опозове и укине ову забрану, из чега слиједи и дозвола карловачком владици, да поставља у Жумберак своје свештенике, под условом да не раде против унијата, јер, у противном, изгубиће све ове привилегије које се односе на Жумберак.

XIV

Мишљење упућено Царици од барона Бартенштајна,
у погледу унијатских пигања у Карловачком генералату
(Беч, 1760, 20. март)

Најмилостивија Царице, краљице и госпођо!

Ваше царско и краљевско апостолско величанство, сигурно се сјећа, да сам се одмах забринуо, чим сам добио у руке излагање Краљевске Угарске дворске канцеларије од 8. фебруара, што се Угарске тиче, да ће моћи и даље да се угњетавају православни Рашани. То није све. Угарска се залаже, да се Србима укину и оне привилегије, које су они скоро двијесто година уживали и тако стекли утисак, да је држави много стало до њих, због њихових заслуга које су добили одбраном царства. Своју забринутост казао сам барону Биндеру, Дворском и Државном канцелару. Овдје се заправо радило о мојим сјећањима. Дворска канцеларија, међутим, ова моја сјећања није сматрала вриједним пажње, те сам се престао јављати. Након излагања од 8. фебруара, услиједило је за мање од пет седмица и друго излагање Угарске дворске канцеларије и то 13. марта. Њихов ме је садржај још више учврстио у увјерењу, да су моје примједбе сасвим оправдане.

Док се прво излагање бави само Жумберком, друго се залаже, да се под Угарску јурисдикцију стави не само Жумберак, него и читав Карловачки генералат (*tam in Ecclesiasticis quam Spirituali-*

bus) и тиме Дворска канцеларија не би више била највиша контролна инстанца.

Морам признати, када ми је прво излагање допало у руке, рачунао сам с многим стварима, али признајем није ми пало на памет да би се Угарска дворска канцеларија толико осмјелила да тако шта и отворено најави. Јер, иако то и изгледало недужно, што се чека на мишљење загребачког бискупа и калочког надбискупа о једној пријави, која је била поднијета Угарској дворској канцеларији, чим га Ваше царско и краљевско величанство прихвати, Вашим потписом се признаје, да Угарској дворској канцеларији припада правосуђе у црквеним стварима за читав Карловачки генералат. А последице, какве могу услиједити из таквог признавања, након што је готово двије стотине година важило сасвим супротно мишљење и Двора и државних министарстава, о свему томе се може наћи сасвим довољно у мојим сјећањима. Разлог, због чега се још једном осврћем на овај проблем лежи у увјерењу, да он није ствар Илирске дворске депутације, него Дворске и Државне канцеларије.

Моје чуђење је још веће због тога, што се пошло од једне пријаве, која сваком непристрасном, сигурно мора изгледати глупа и бесмислена, а и сама Угарска дворска канцеларија држала ју је за промашеном.

Не намјеравам се задржавати на томе, што потпис те пријаве гласи: »Fidelissimi et obesquentissimi Vasalli Parochi in generalatu Carlostadensi«, јер не могу знати, да ли је овај оригинал неко потписао. Ако га нема онда овај спис друге канцеларије не би ни узеле у обзир.

Исто тако, не намјеравам се задржати на томе дјеломично и зато, јер је необично, да се у некој вјерској ствари свештеници не обраћају, иако се наводно ради о покушају угрожавања католичке вјере, својим бискупима, него једној световној власти, а дјеломично и зато, што молитељи наводно не би знали, да споменути проблеми припадају под правосуђе Дворске канцеларије и Дворског ратног вијећа.

Задовољавам се, дакле, само тиме да укратко оцијеним садржај пријаве тих свештеника.

У њој се дотични проблем приказује са таквом драматичношћу, да „ако се ту нешто одмах не учини, биће то пропаст религије, а душе Жумберчана биће изгубљене и настаће општи немир“. То су изрази, којима су се послужили с намјером, да би се учинио што јачи утисак на побожну Царицу. Ови људи развили су вјештину, да сваку ситницу патетично увеличају.

У излагању, се на примјер, говори о „отмици дјевојака, о силовањима, и о другим многобројним нечасним работама, које православци чине и које су крајње штетне по општи мир”. Додаје се, да су Срби за кратко вријеме наводно отели преко двадесет дјевојака.

Сада не разумијем, зашто би требале дозволе, да се људи смију вјенчати, тумачити као отмице дјевојака, или још горе, да су силоване или чак убијене. Није ми јасно зашто би се такве ствари морале догађати само код православаца, а не и код лутерана и калвиниста, и зашто то само у Карловачком генералату.

Не схватам, како би такве гадости могле остати скривене најближим надлежним црквеним властима, па затим и тамошњим свјетовним властима, односно, како то, да и једни и други могу бити толико немарни, да тако нешто не пријављују.

А још мање ми се чини схватљивим, како то да од двадесетак отмица дјевојака, које су се збиле у последње вријеме и од безбројних других срамотних дјела, није био пријављен ни један конкретан случај, јер без података о конкретном случају не може се никога казнити а ни овим opakим појавама се не може стати на крај.

Далеко лакше могу, међутим, да разумијем због чега су се служили изразом „наводно”. Разлог, наравно лежи и у њиховој нади, да ће избјећи заслуженој казни у случају, ако би се све оно, што су казали, доказало као потпуно погрешним.

Надаље, пријава се бави и са „православним свештеницима, који при вјенчању присиљавају католичке жене да се одрекну своје вјере, а да их њихови мужеви, уколико посумњају, да би жене могле пожељети да се врате католичкој вјери, шаљу у Турску”. Овакво приказивање ствари служи само томе да би се покушало сакрити право стање ствари, односно, да се агресивни поборници уније покажу као жртве, а стварне жртве - а то су православци - да се представе као кривци. Добар примјер за то је њихово настојање да се спријечи истрага о дозволи која је од Дворског ратног вијећа била дата карловачком владици да посјећује жумберачко подручје. Занимљиво, сва та бука и дрека против карловачког владике, а конкретно се ништа није нашло, ни усмено ни писмено, чиме би се могао теретити, - на примјер не усуђује се навести ни један примјер присиле, који је извршио владика или неки његов свештеник над неком католичком женом.

А шта ми се на крају свега тога, још много чуднијим и далеко несхватљивијим чини, то што се након „безбројних отмица дјевојака, силовања, убистава итд. и након што се католичка вјера и мир сматрају угроженим, као једино средство, како би се доскочило

томе злу, нашло се у препоруци за жене, које су са неким католичким фамилијама, прешле из Босне овамо, да требају нешто мало измјенити на својој одјећи”. Морам признати и да сам при читању овога био у недоумици, да ли да се смијем или да плачем, јер ми се чини, да за тај случај вриједи пословица: „Тресла се брда, родио се миш”.

Међутим, све то није усмјерено ни на што друго, него да се, под изговором да се ради о интересима вјере, власт преда Краљевској Угарској дворској канцеларији, а при томе да се укину права које је имала Дворска и Државна канцеларија и то не само у Жумберку него и у читавом Карловачком генералату. Стар сам и слаб, па у овој ствари не могу много учинити, но мислим да је то толико важна ствар, да би сада било најпаметније, да се о томе саслуша мишљење Тајне дворске и Државне канцеларије.

Својеручна одлука Царице-краљице: „На основу реферата Угарске дворске канцеларије, одлучила сам тако, да ми се поднесе заједнички реферат о тој ствари, након што се прикупе информације од једне и од друге стране. Ради увођења у записнике, све се има предати Државној канцеларији. А мјесечне извјештаје о српским ставарима имају ми се тачније достављати, јер их већ дуго није било”.

(оригинал)

XV

Властито мишљење (Serapatvotum) барона Бартенштајна
у вези жумберачког унијатског
питања
(Беч, 1765, 17. октобар)

Након што сам пажљиво слушао излагање, које је расправљало о првој тачци жалбе, оцјенио сам да је нужно навести о томе нешто више појединости, јер нико од присутних није био на ранијим састанцима узвишене Краљевске Угарске дворске канцеларије и хвале вриједног Царског и краљевског Дворског ратног вијећа. Због тога сам и замолио да смијем приложити протоколу и моје скромно мишљење.

Моје излагање састојало би се у овоме: Забрана, по којој ни један православни свештеник не смије крочити у жумберачко подручје, издата 1750. године због тога што су се унијатски бискупи

жалили на православне свештенике, да настоје придобити народ за себе, односно, залажу се да вјерници окрену леђа унији и да пређу у православље. Његова екселенција покојни гроф Кенигсег-Ерпс жестоко се противио тој забрани, јер је сматрао да она није у складу са с привилегијама које су биле додијељене илирској нацији. Истог мишљења било је и Царско и краљевско Дворско ратно вијеће, коме се обратио гроф Кенигсег-Ерпс. На оба ова дворска мјеста сматрало се већ и много раније, него што сам ја ишта о томе и знао, да у рјешавању овог проблема на располагању стоје довољна средства и да зато није потребно да се православцима одузима вјерска слобода. Илирско дворско посланство било је толико успјешно у рјешавању проблема, да је кратко прије избијања посљедњег рата с Пруском умирило у року од једне године четири буне, наиме у вараждинском генералату, у краљевини Хрватској и Славонији, као и у Бихарској жупанији. Оно је стекло много симпатија код граничара и то не само у религиозним, него и у државним стварима. Признавајући то као чињеницу, Ваше је величанство своје ручно ставило најузвишеније потпис »placet« (сагласна), да ту ствар још једном заједнички расправе сва три мјеста тј. Угарска дворска канцеларија, Царско и краљевско Дворско ратно вијеће и Илирско дворско посланство, на једном заједничком засједању 1759. године под предсједањем грофа Палфија (Pálffyja), тадашњег краљевског Угарског дворског канцелара. Засједању су присуствовали у име цијењење Угарске дворске канцеларије, поред грофа Палфија, барон Колер и дворски савјетник Светић, а од стране Дворског ратног вијећа дворски савјетник Тромпауер и ја у име Илирске дворске депутације. Чини ми се, да нема никаквог разлога да се сумња у дворског савјетника Светића, да је превише склон митрополиту и то само зато јер су се на његов предлог сви сложили у томе, да се забрана треба укинути, односно, да се дозволи карловачком владици да поставља свештенике и да води све друге послове у Жумберку, који се односе на вјерске потребе његових становника. Једини услов који се поставља владици јесте, да му је забрањено да се уплиће у ствари уније, а посебно се наглашава да је најстроже забрањено, да се унијате наговарају да пређу у православље.

У складу са овом препоруком, Краљевска Угарска дворска канцеларија поднијела је реферат Двору, који га је прихватио, док је Илирско дворско посланство јавило митрополиту.

Овим су се надали, да је свим странама било удовољено. Но господин гроф Петаци не само да се опирао извршити наређењу, него је још и пребадио Двору, да ће тиме бити уништена и унија

у Жумберку и четворица католичких свештеника који се тамо налазе. Ваше величанство било је дирнуто толиком Петацијевом забринутошћу, да сте наредили да се по том питању мора одржати нови састанак и савјетовање. Састанак је и одржан 1760. године и на њему су учествовале исте особе које су присуствовале и првом.

Сад су се, на овом другом састанку сви здушно трудили да смире скрупуле Ваше савјести, с којима Вас је гроф Петаци оптерећио, те су се с највећим трудом дали на то да пронађу разлоге, којим би оправдали Петацијеву забринутост, те су у том смислу донјели заједничку и једногласну одлуку. Прво, карловачком православном владици није додуше забрањено да у нужном случају путује по Жумберку, али да му тамо није одобрено да се стално насели (*fixum domicilium*).

Друго, да није дозвољено ни једном унијату да пређе у православље, али је зато православцима дозвољено да прелазе у унијатску вјеру.

Треће, ако православни свештеник посјети некога ко припада унијатској цркви, па овај иза тога постане православац онда се тај свештеник као и онај бивши унијат имају строго казнити. Свештеник се мора, поред казне, одстранити из Генералата. Четврто, православним становницима у Жумберку мора бити зајамчена вјерска слобода.

Митрополит је, о одлукама донетим 7. априла 1760. био обавјештен од стране Илирске дворске депутације, док је грофу Петацију о томе јавило Дворско ратно вијеће. Свидничког унијатског бискупа, обавјестили су његове црквене власти уз препоруку да се понаша мирно и ненаметљиво.

За претпоставити је, да ни у самом Риму не би водили толику бригу о унијатима, односно, да ни Његова светост папа није показивао у толикој мјери непријатељско расположење према православцима који живе на територији Републике Венеције и гдје је из Карловачког генералата лако прелазити у подручје Републике, па да тамо уживају далеко веће вјерске слободе.

Ипак све те чињенице нису помогле, да гроф Петаци донекле ублажи свој став. Напротив, он је отишао тако далеко, да је све оне људе, који су били за споразум и компромис, оптужио да су равнодушни и хладни према интересима католичке вјере.

Међутим, он је, да забрана не би била укинута, пронашао други излаз. Карловачког владику, кога је раније хвалио на сва уста и то не само усмено него и писмено, сада оптужио да се тешко огрешио о закон. На основу ове оптужбе, владика је био позван од стране власти на одговорност. Јакшићеви одговори били су,

међутим тако увјерљиви, да представницима власти није преостало ништа друго, већ да оштро прекоре оног, који је подигао неосновану оптужбу. Моје мишљење, да су овакви потези неспојиви са појмовима части и истинољубивости, и не бих желио низашта на свијету, да се нађем у кожи грофа Петација да ме окриве за непоштење.

Барону Плетнеру, бившем дворском ратном савјетнику, било је наређено да спроведе попис становништва у Жумберку, са циљем да се утврди тачан број православца и унијата. Међутим, пошто се у то вријеме знатан број Жумберчанина налазио на европском ратишту, барон фон Плетнер је предложио да се попис одложи, док се не закључи мир.

Овај потез имао је за циљ, да се грофу Петацију да више времена, како би могли спровести своје намјере. Према овом плану унијатском бискупу из Свиднице требало се дати довољно времена да би могао да поунијати све жумберачке православце. Нагласио сам, да је ово унијаћење дозвољено само ако се врши без присиле, с хришћанском благошћу. Но, како изгледа, унијатски бискуп није послушао мој савјет и Жумберачким војницима на ратишту није послао, унијатског свештеника. У овој ситуацији, унијатима је, у њиховим вјерским потребама, прискочио у помоћ православни свештеник из Слуњске пуковније. Након интервенције Петација, гроф Херберштајн је забранио православном свештенику да то даље ради. Царско и краљевско Дворско ратно вијеће било је забринуте оваквим догађајима, па је, издало 27. септембра 1761. закон који је требало ријешити проблем.

Наглашавам, да сам се вјерно држао и чињеница, иако се потпуно не слажем с осталим члановима савјета, исто тако не желим отежавати рјешењу проблема. Једном ријечју, ја јесам за унијатску ствар, али нисам за насиље, као што сам о томе говорио и у априлу 1760.

Мислим, да у рјешавању овог проблема нико није способнији од генерала фон Бека (von Веска), а и Двор има у њега потпуно повјерење.

Не желим да порекнем оно, шта сам годинама говорио, а исто тако не желим да се разликујем од већине осталих гласача, већ само желим да изразим забринутост у вези могућег неповољног развоја, јер би православци могли помислити, на основу ових одлука да су наше намјере непоштене, односно, да се заправо и не мисли озбиљно у вези извршавања датих обећања и привилегија, која су им била пре толико много година и то не само једном писмено потврђена.

За претпоставити је, да би нам у нашим будућим настојањима, на основу овог искуства, пружили слабу подршку, односно, да би изгубили свако повјерење у наше поштене намјере и зато мој савјет гласи, да се сукоб мора избјећи.

Беч, 17. октобар 1765.

Ег. von Bartenstein т. р./оригинал
Кр. фон Бартенштајн, м.п.

Прикази првог издања књиге

ИСТОРИЈА УНИЈАЋЕЊА СРБА У ХРВАТСКОЈ

Дело Јохана Хајнриха Швикера; издавач „Каленић”, издавачка установа Епархије шумадијске, Крагујевац, 1991.

У часопису *Archiv für oesterreichische Geschichte* за 1875. годину, у 52 броју, појавила се Швикерова студија *Zur Geschichte der kirchlichen Union in der croatischen Militärgrenze*. Иста студија, на немачком, појавила се и у сепаратном издању. Њу је сада на српски превео и предговор написао господин Никола Живковић. На то да Швикерово дело преведе и да му после сто и више година посвети пажњу, г. Живковића навели су поред научних разлога и неки лични, могло би се рећи емотивни разлози. Наиме, г. Живковић је из села Драгошевца, недалеко од Жумберка, из краја у којем живе Срби у осамнаестом веку присилно преведени на унију, о чему је реч у Швикеровом делу.

Са чврстим српским националним осећањем, г. Живковић не жели да се повинује званичним хрватским тврдњама да су Жумберчани по народности Хрвати. Он је свестан свог српског порекла и своје српске и православне верске припадности, јер добро познаје историју регије и народа из којих је поникао. Преводом и објављивањем Швикерове студије г. Живковић жели да обавести и своје сународнике, жели и њима да пружи аутентично историографско штиво једног страног непристрасног историчара и њиме разобличи силне неистине којима је натопљена хрватска историографија која се бави Жумберчанима и заобилазећи историјске чињенице тврди да су они од старина „по народности Хрвати”.

Уводним текстом г. Живковић је неколиким примерима показао како и на који начин хрватска историографија, са јасним великохрватским циљем, фалсификује прошлост Жумберка. Поред других примера он је навео и онај из Енциклопедије Југославије (Загреб, 1971. и 1986. год.) у којој се у одредници Унијатска (гркокатоличка) црква каже да су унијати данас, „као комплетна целина настањени (...) једино у Жумберку и по народности су Хрвати...” О томе г. Живковић пише: „А моје село, Драгошевци и сва остала села у западном Жумберку су српска. Тако то иде. Прво нас „Енциклопедија Југославије” прогласи за Хрвате, затим се на њу, као нашу „особну карту” позову правовјерни и дежурни „редари” који имају задатак да среде неколико „смутљиваца”, који ремете

мир, сумњајући у ауторитет „Енциклопедије”, која је успут говорећи за тај свој потпуно промашени подухват, награђена највишим домаћим одликовањем. Да иронија буде потпуна, највише новца за ту установу давала је Србија. Она је донекле финансирала књигу у којој се негира постојање Срба, који живе у Жумберку.”

Г. Живковић скреће пажњу и на литературу којом се користи писац енциклопедијске одреднице па вели: „То су књиге Марковић-Перковић и Нежица, писане на латинском, а објављене у Риму 1940. Обе су писане са стајалишта уније. Препоручују се и три књиге Јанка Шимрака, гркокатоличког бискупа. И то је све !” Иако је незаобилазна, у литератури није наведена поменута студија Ј.Швикера. Није она заобиђена само у Енциклопедији Југославије већ у читавој хрватској историографији у којој је реч о Жумберку, црквеној унији и Жумберчанима као Хрватима. Швикерова студија написана је на основу прворазредних извора из различитих фондова бечких архива. Документи којима се служио настали су из пера учесника у акцијама око унијаћења, како оних који су се залагали за унију тако и оних који су били против ње.

Извори и подаци које је понудио Швикер уопште не доводе у питање српску националну припадност у Жумберку и његовој околини. Исто тако они без двоумљења сведоче о томе да су становници Жумберка и околине по доласку у те крајеве и дуже време потом исповедали православну веру. Међутим, проблем је у томе што Швикер не прикрива ни сву бруталност којом су се на те несрећнике обрушиле претпостављене власти, у првом реду војногранична, али и католичке црквене. На једном месту он је у студији написао: „Нимало се није презало од тога, да се унија шири насилно: православни свештеници били су прогањани и злостављани, те су их по налогу бискупа који су прихватили унију окивали у гвожђе и бацали у тамнице где је највећи део њих изгубио живот од глади и туге.”

На другом месту Швикер је о дивизијском генералу грофу Петацију, који је командовао том облашћу, забележио: „Оне православне свештенике који би кренули у Жумберак, да тамо крсте дјецу и врше службу Божју међу православцима, дао је бацити у тамнице и наредио да се с њима окрутно поступа. Немилосрдно су те несрећнике батинали, оптерећивали их тешким ланцима и затварали у ужасне казамате. Као покриће за ту нехришћанску работу служила им је изрека 'земља је уједињена и према томе овуда неби смио ступити ни један неунијат.' Овај грофов пример слиједили су и други. Тако је неки поунијаћени свештеник дао

привезати православног свештеника, због тога што је исти пружио својој мајци на умору причест, попут коња у стаји за преграду и присилио га да у њој једе и пије,” (стр. 40)

Због оваквих и сличних чињеница које се научно не могу оспорити, Швикер и његово дело су прећуткивани а историја насилно поунијађених Срба је фалсификована у духу агресивних идеја Хрватске католичке цркве и великохрватских шовиниста, који су у припадницима православне вере од најранијих до наших дана видели само шизматике које је, не бирајући средства, требало привести „ правој и јединоспасавајућој Крisticoвој вери.” Због тога су они, пишући историју унијађења православних у Жумберку, али и у другим крајевима где га је било, бежали од истина и од чињеница, са намером да за сва времена скрију брутална насиља, да насиље и злодела прикажу као чин добровољности, чин спасавања заблуделих.

Треба се надати да ће преведено Швикерово дело, које је само један аутентичан фрагмент наше ни мало лаке прошлости која се тиче уније, од сада па надаље постати неодвојиви део научних сазнања, да ће чињенице које је 1874/75. године једном ускостручном кругу сопштио тадашњи доцент за немачку литературу и публицистику на универзитету у Будимпешти постати део сазнања која руше све илузије, које освешћују и отржењују. Посматрана са тог становишта, књига Јохана Х. Швикера, коју је превео и за штампу приредио г. Никола Живковић а издала је издавачка кућа Епархије шумадијске „Каленић”, морала би се наћи у кући сваког српског интелектуалца којем је стало до истине.

Уз све изречене похвале мора се рећи да дело није објављено без приређивачких и штампарских пропуста. Налазимо да је преводилац и приређивач био дужан да преведе и све оно што се налази у напоменама. Морао је да поведе више рачуна о доследности у транскрибовању личних имена. Нисмо спремни да се сагласимо ни са тим што је преводилац и приређивач одступио од оригиналног наслова Швикеровог дела („Историја црквене уније у Хрватској и Војној крајини”). Недопустиво много има штампарских погрешака. Надамо се да ће све то бити исправљено у следећем издању које искрено прижељкујемо, јер Швикерово дело заслужује пажњу српске читалачке публике.

Василије Ђ. КРЕСТИЋ

КАКО СУ НАС УНИЈАТИЛИ

Књига ИСТОРИЈА УНИЈАЋЕЊА СРБА У ЖУМБЕРКУ, коју је пре неколико месеци „НИН” најавио својим читаоцима, најзад се појавила у издању „Каленића” у Крагујевцу. Писац је Немац - Јохан Хајнрих Швикер, историчар, педагог, публициста. Књига је објављена на немачком пре сто двадесет година, а интересантна је и актуелна, као да је данас написана. Пружа нам изванредан преглед начина и метода унијаћења и однарођавања Срба у Хрватској, посебно у Жумберку, на основу оригиналне историјске грађе сачуване у архиви аустријског Дворског ратног већа, Илирског дворског посланства, Угарске дворске канцеларије и многобројне друге литературе тога времена.

Преводилац је г. Никола Живковић, Жумберчанин, који је и сам искусио „благодети” уније. У предговору књиге, навео је додатне драгоцене изворе, који попуњавају празнину нама доступних документа о унијаћењу Срба у Хрватској током осамнаестог века.

Ј.Х. Швикер прати пресељавање Срба у области војне и цивилне Хрватске, Славоније, Крањске, Корушке и Штајерске - од 1463. године. Ова померања и сеобе повезује са претходним турским пустошењима и разбојништвима. Тако су Лика и Крбава опустошене 1514. године што писац назива „првим пустошењем” (дезертум примум). Нешто доцније опустошен је и Карловачки генералат (дезертум секундум). У опустошене пределе, на ничију територију, населили су се пребези - ускоци - из Босне и Старе Србије. Швикер наводи и интересантне статистичке податке. Тако, на пример, гроф Еразмо Турн, капетан бихаћки и командант Хрватске (1530-1541), бележи прелаз из Босне и Србије „3.000 турских поданика грчке вере, на подручје Горјанци, Метлика и Жумберак”. Даје податке о пресељавању нових група ускока у област Жумберка, Плестерја, Костањевца, Метлике и о њиховом организовању на војничким принципима, а на основу уговора између цара Фердинанда и Млетачке Републике из 1617. године. По једном попису после свега седамдесет година (1687) у Жумберку је набројано преко девет стотина „старих кућа”, односно староседелачких породица.

Ово је оквир у који Швикер ставља историју црквеног и државног насиља над православним Србима „Хрватске војне границе” као целине, али се, углавном усредсређује на унијаћење Жумберка.

Насиље је достигло врхунац када је заповедник Карловачког генералата Леонид барон фон Шерцер 24. новембра 1750. године издао налог преко жумберачког заповедника Јохана Пенцингера да се „од данашњег дана ни један официр нити подређени војник или граничар, под пријетњом најтеже одговорности и казне, не смије усудити да у својој кући крије и једног калуђера, ма било откуд тај дошао, а поготово нипошто да би такав вршио било какву духовну функцију ни међу народом код жумберачког батаљона, него, ако би таки неки дошао у овај крај мора се одмах, дању или ноћу, спровести, па чак кад би имао дозволу декретом високог господина генерала Шерцера, или неки други документ, да се на то не обазире, него таквог треба задржати и одмах га послати к мени”.

После овакве наредбе почели су притисци и сплетке. Истичу се захтеви за удаљавање православних епископа из Плашког (Карловца), Пакраца и Костајнице. Сви православни се жигошу као грађански реметилачки елемент. Њихови покушаји да одбране своју веру, да се супротставе унијаћењу, означава се као „ометање унијата и католичке цркве у њеној делатности”. Мешовити бракови између православних и унијата се осуђују и проглашавају за „отмицу девојака”, што је било строго кажњиво по тадашњим законима. Под претњом казне се унијатима забрањивао повратак православљу, али се, насупрот томе, са благонаклоношћу одобравало унијаћење. Жалбе упућиване царици Марији Терезији преко карловачког митрополита Павла Ненадовића, по њеном налогу су разматране на заједничким заседањима Дворског ратног већа, Илирског дворског посланства и Угарске дворске канцеларије, али обавезно без представника „окривљене”, српске стране. Швикер детаљно обрађује такве седнице, одржане 1758, 1759, 1765. и 1769. године. Између редова, индиректно, а понекад и директно, се види дволична улога коју игра и сама Царица. С једне стране се позива на повластице које су њени преци дали „верним српским поданицима”, а са друге стране, хвали усрдност и католичку ревност управљача у Карловачком генералату, а и у осталим високим установама, надлежним да реше „српско питање”.

У команди Карловачког генералата, грофа Шерцера је наследио гроф Петаци. Он је у ширењу уније немилосрднији од свог претходника. Резултати су постигнути. Његов наследник Прајс, заповедник Карловачког генералата, с правом је могао да напише 1769. године, да је „српско питање” решено, да у читавом Жумберку постоји „само једна једина кућа која признаје Српску православну цркву”. Проблем је дефинитивно решен и скинут са листе

проблема који су мучили Царицу и њена министарства. Али, и поред тога, и сам Прајс понавља ранију забрану о уласку православних свештеника у Жумберак, „пошто унијатској цркви треба још дуго времена да очврсне” (стр. 62). Негде у исто време 12. новембра 1769. године, председник Илирског дворског посланства, барон Франц фон Колер, захтева да Беч Србима ограничи раније дате повластице, образлажући овај захтев „бригом и потребом да се заштите интереси доминантне религије и унапреди ствар свете Уније”. Фон Колер се није устручавао да у свом писму говори о „суровом, поквареном и необразованом српском свештенству” и „глупом” српском народу, који је бескрајно „дрзак и охол”.

Како нас и савремени „епитети” српском народу (само у другом контексту), који долазе из Беча, подсећају на речи изговорене и пре сто двадесет година!

Дакле, за само деветнаест година у Жумберку је нестало православља, а од Срба су постали Хрвати, чији су потомци, у наше време (сетимо се само унијатског владике Јанка Шимрака за време прошлог рата!), били милитантнији и крвожеднији него многи од њихове римокатоличке сабраће.

Писац је са карактеристичном немачком педантношћу, на крају књиге, у „Прилозима” у целини навео већи број карактеристичних докумената којима се служио при писању „Хисторије унијаћења Срба у Жумберку”. Навешћемо само нека од њих:

- Молба митрополита Павла Ненадовића Њеном величанству од 15. децембра 1758. године.

- Писмена жалба жумберачких православаца карловачком владици Данилу Јакшићу од 5. августа 1759. године „да се заузме код њеног царског и краљевског величанства... да нас, сироте, не присиљавају да се поунијатимо... него да нас пусте да би у миру могли живјети и умријети у нашој вјери”...

- Забрана уласка у жумберачко подручје за православне свештенике од 24. новембра 1750. године. (Овај датум се узима као почетак краја присилног унијаћења Срба у Жумберку.)

- Писма Дворског ратног већа и разни изводи из протокола о заседањима у вези са „српским питањем”, као и разне представке Царици у Беч њених министара, команданата и сл. у вези са унијаћењем.

Интересантна су и последња поглавља Швикерове књиге из којих се може извући коначан резултат огромних напора, притисака и материјалних средстава државе, с једне стране, и огромног

страдања православног народа, с друге стране. Навешћемо само неке од њих:

Према попису из 1869. године у читавој Војној крајини унијати чине само 0,57%, а у Хрватској и Славонији тек 0,30% становништва. Православних у Војној крајини, на основу истог пописа, има 53,84%, а у Хрватској и Славонији 14,17%.

Број унијата у Карловачком генералату износио је 1845. године према Швикеру, „само пар мушкараца, који су углавном из Жумберка и служе у слуњској пуковнији”. У то време се и у самом Жумберку смањило број унијата. За овакав обрт ситуације треба захвалити толерантној просветитељској владавини цара Јосифа II, наследника Марије Терезије.

Ово је кратак осврт на књигу Ј.Х. Швикера, која је препуна интересантних историјских података и ситуација од пре сто двадесет година, упоредивих са ситуацијама које и наша генерација преживљава, само у другом контексту. Историја Срба на хрватским подручјима није ништа друго него ужасни континуитет збивања. Ништа ново под сунцем! Књигу треба да прочита сваки онај кога интересује сопствена прошлост - и православно и унијати посебно, да би могли да лакше просуђују садашњост и припремају се за будућност”!

И мало критике

И поред свих похвала Швикерове „Хисторије унијаћења Срба у Жумберку”, могу се поставити и извесне замерке. Као што смо видели, унијаћење Жумберка и осталих области у „војној граници”, резултат је притиска на православне Србе од стране ревносних царских управитеља, грађанских и војних институција у Монархији, дискретно подржаваних, или толерисаних од стране царице Марије Терезије. Само понегде у књизи искрсавају личности из католичког, односно унијатског подземља, као споредни актери у игри. На пример унијатски бискуп Гаврило Палковић, довучен из Мукачева у Галицији, који успева да у спор увуче и угарску администрацију, иначе надлежну у споровима на територији Карловачког генералата. Сама Римокатоличка црква, као институција скоро да се и не помиње у овим, за Србе Жумберка, судбоносним временима.

У време писања ове књиге, пре сто двадесет година, Швикер је вероватно и морао намерно испустити из збивања око унијаћења и Ватикан и Римску цркву. Иначе, у „најкатоличкијој” држави, каква је била Аустро-Угарска, књига се сигурно не би могла ни

појавити без озбиљних последица за писца. Не мерењући ово писцу, треба ипак, ради потпунијег разумевања, подвући да је главни и основни подстрекач унијаћења био Ватикан преко загребачког бискупа Петра Домитровића (прва половина 17. века) и љубљанског католичког бискупа Томе Хрена. Петар Домитровић је био директни потомак раније покатоличених жумберачких ускока. Сагласно препоруци Ратног савета у Грацу из 1625. године да „целу територију треба очистити од шизматика”, бискуп Томо Хрен, у чију јурисдикцију су улазиле жумберачке области, добио је одобрење, преко папског нунција у Бечу, да спроведе препоруку „чишћења од шизматика”. Он, бискуп Томо Хрен, је тај који је ангажовао и грађанску власт, првенствено жумберачког барона Парадајзера, и ректора загребачке језуитске школе Петра Љубића, за спремање католичких мисионарских кадрова за православна подручја Војне крајине, укључујући и Жумберак. Без ове спреге Ватикана и грађанских власти, тешко је претпоставити да би процес унијаћења и однорођавања Срба у Жумберку (и шире, у Војној крајини), могао да буде завршен за само деветнаест година!

Јован Олбина

КАЛЕНИЋ 6, новембар - децембар 1991.

АНТИЕВАНГЕЛИЗАЦИЈА РИМСКЕ ЦРКВЕ

Јохан Хајнрих Швикер:
УНИЈА У ЖУМБЕРКУ.
Крагујевац, „Каленић”, 1991.

Издавачка установа Епархије шумадијске објавила је 1991. године дело Јохана Хајнриха Швикера (Johann Heinrich Schwicker) *Унија у Жумберку*. Прво издање ове историјске студије објављено је 1875, односно 1877. године под насловом *Историја црквене уније у Хрватској војној крајини* (Zur Geschichte der Kirchlichen Union in der croatischen Militärgränze). Вредност овог Швикеровог сведочанства историјске прошлости Срба у Жумберку које је објавио „Каленић” је двојака и припада како само аутору Ј.Х. Швикеру тако и преводиоцу и писцу предговора - Николи Живковићу.

Јохан Швикер је рођен 1839. године у Nev-Bascnova, близу Темишвара. Као историчар и публициста бави се истраживањем школских, али и истраживања осталих културно-просветних збивања на просторима Аустро-Угарске. Рано је постао дописник „Prssec-a“, затим уредник „Ungarischzen Schulboten“ и сарадник других угледних листова и часописа тог времена. Првобитно, *Историја црквене уније у Хрватској војној крајини*, објављена је 1875. године у 52. свесци „Archiv für österreichische Geschichte“, а 1877. године појавила се и као посебно издање. Ово знаменито дело са обиљем историјских чињеница казује повест српског народа на просторима Горње Славоније, односно Вараждинског и Карловачког генералата. Исто тако, указује на смишљену и нечасну улогу Римокатоличке цркве и аустријских државних власти на насилном унијаћењу православних Срба тог подручја.

Ову књигу Ј.Х.Швикера је са немачког на српски језик превео и предговор написао Никола Живковић, угледни историчар из Берлина. Живковић је Жумберчанин, рођен у месту Драгошевици, и већ доста дуго истражује проблем уније на свом завичајном простору. Његови текстови, својевремено објављивани у загребачком „Вијеснику“, изазвали су велико интересовање, али и тешке прекоре „ортодоксних Хрвата“.

Због обиља факата и непобитних повесних чињеница, Живковић је оспорио бројна приповедања о Жумберку, посебно тврђење да су Жумберак населили унијати, а не Срби који су на тим просторима примили унију. Штавише, Јанко Шимрак, крижевачки унијатски бискуп и аутор студије *„Лавао Зорчић, марчански владика“*, Загреб 1933, на страни 87. наводи једно Зорчићево писмо у коме овај унијатски епископ говори о свом неуспеху да придобије марчанске калуђере за унију, и поред осталог наводи и њихове речи: „Ми ћемо прије дати своје главе и своје животе, него што ћемо дозволити да нам римски папа буде пастир“. Ове непобитне чињенице и други бројни докази нису могли да добију простор у хрватском „тиску“ а разлог томе је давно знан - истина јако боли.

Уводни гест Николе Живковића је историјска студија која проблем уније сагледава као планско и смишљено дело Римске цркве и политичких власти Аустрије, односно Аустро-Угарске. Као врстан истраживач, Живковић хронолошки прати и приказује прошлост Марчанске епархије и њених архијереја, затим калуђера манастира Марче и Лепавине, као и снажан отпор православних Срба према насилном унијаћењу на просторима Вараждинског и Карловачког генералата.

Унија у Жумберку, или Историја црквене уније у Хрватској крајини, како гласи наслов оригинала појављује се у српском издању после 128 година од првог излагања. Разлог је јасан - нема толико лажи са којима би се могла побити једна истина. Разумљиво је што су ова дела једног Мађаро-Немца рођеног у Румунији избегавали хрватски и већи део римокатоличких историчара, али затшо су то чинили Срби? Због тога појава књиге *Унија у Жумберку* у издању „Каленића”, са изванредним предговором Николе Живковића, јесте дуг према прошлости а наук за садашњост.

мр Слободан Милеуснић
СВЕЧАНИК/ЈАНУАР-ФЕБРУАР 1993/БРОЈ 1-2

РЕГИСТАР

- Аврамовић Гаврило, митрополит, 8.
Албанија, 19.
Амштат Јакоб (Amstadt Jakob), историчар, 4.
Арад, 20, 59
Аренги Ј. Карло (Karl Jos. Arenghy), министар, 35.
-
- Банат, 38
Бартенштајн Јохан (Johann von Bartenstein), барон,
10,15,19,25,27,28,30,33,40,41,42,43,45,46,48,49,51,52,53,60,63,67,82,83,
86,90.
Бач, 51.
Бек Фрајхер (Freiherr von Beck), генерал, барон, 59,60,61.
Бељак (село), 73.
Београд, 19,20.
Беч, 44,77,80,81,82,83,86,90.
Биндер (Friedrich von Binder), барон, 51,83,89.
Бихар, жупанија, 40.
Бихаћ, 24.
Божичковић, унијатски владика, 8,26,46
бискуп, 50,55,56,59
Босна, 20,21,24,52,86.
Бранковић, Павле, Антон и Јаков, српски племићи, 20.
Брашљевица (село), 57.
Бранковић, Павле, Антон и Јаков, српски племићи, 20.
Брегана (река), 16.
Бриње (село), 73.
Брлог (село), 73.
Брушчевић, унијатски свештеник, 32,80.
Бугарска, 19, 20.
Будим, 20.
-
- Валвазор, 16,17,18.
Валтер Фридрих (Walter Friedrich), историчар, 10.
Ваничек Франц (Franz Vaniček), историчар, 10,11.
Вараждин, 24.
Велики Варадин, 20,25,40,59.
Венеција, 16,49,88.
Виница, 17.

Витковић Димитрије, историчар, 8.
Вишњић Макарије, монах, 31,73.
Влах, Walachen, називи за Србе, 12,18.
Војводина, 22.
Вранешки Миле, 5.
Врбовско, 73.
Вујаклија Милан, 5.
Вукашевић, пуковник, 54.
Вуковић, 24.
●
Галер, () генерал, 25.
Гвозденовић, официри, 56.
Гвозденовић Јанко, заставник, 55,56.
Гертенсдорф, () град у Шлеској, 54.
Гламоч, 7.
Глоговница (река), 24.
Гомирје, манастир, 24,31,35,71,73,75,79.
Горијанце, 15.
Грбић Манојло, 8.
Грујић Радослав, историчар, 8,11,13.
●
Далмација, 20,21.
Даун Леополд (Leopold von Daun), гроф, 60.
Драва (река), 15,23.
Драгашевци, 7,13.
Домитровић Петар, бискуп, 6,10.
Дрежнице, 73.
Дунав, 22,23.
●
Ђаковић Исаија, владика, 20.
Ђорђевић Јован, митрополит, 61,62,65.
Ђур, 20.
●
Енгелсхофен (F. von Engelshofen), барон, 28,29.
Ердељ, 22,23,70.
Естерхази Франц, канцелар (Franz Eszterhazy), 60.
●
Живковић Јосиф, капетан, 57.

Жумберак, 4,5,6,7,8,10,11,12,13,15,16,17,23,24,30,34,35,36,37,38,39,40,
44,45,46,47,48,49,50,51,53,54,55,56,57,58,59,60,61,62,64,65,66,67,68,69,
71,72,73,74,75,76,77,78,80,81,82,83,86,87,88,89.

Жупанић Нико, 8.

Загреб, 80.

Запоља Јован, угарски краљ, 43.

Зорчић Павао, марчански владика, 4,6,10,11,18,24,25,36.

Зрински, загребачки бискуп, 24.

Зрмања (река), 24.

Ивић Алекса, историчар, 8,11.

Илирија, 19,21,22,38.

Јајце, 48.

Јакшић Данило, владика 8,9,32,33,34,35,36,44,53,54,55,56,57,73,77,
79,81,89.

Јегар, 20.

Јенопоље, 20,21,32

Јиречек (Константин), историчар, 63.

Јован, пећки патријарх, 6.

Јосиф, цар, 69.

Југовић Григорије, 25.

Карловац, 17,19,30,39,56,61,62,64,71,75,77,79,80,83.

Карловци, 42.

Калник, 24.

Кауниц (Freiherr von Kaunitz), државни канцелар, 51.

Кашић Душан, историчар, 10,11.

Кенигсег-Ерпс Карло (K.Königsegg-Erps), гроф, 38,45,63,78,82,87.

Кински Улрих (Ulrich von Kinsky), гроф, 19.

Клаић Братољуб, 5.

Колер (Franz Koller), барон, 26,36,48,59,63,64,65,66,67,68,87.

Коловрат (Graf von Kolowrat), гроф, 63.

Комоговина, 6.

Коморан, 20.

Корушка, 20.

Костајница, 30.

Костањевица, 17,19.

Кох Ф. Игнац (Ignatz F. von Koch), секретар, 58,59,66.

Крањ, 16.

Крањска, војводство, 15,18,19,22,64.

Красић Владимир, 8.

Крепел (von Krepel), секретар, 60.

Крбава, 15,35,77,81.

Крижевци, 24.

Кулмер, барон, 75,79.

Купа (река), 15,16,22.

Кусрић Живко, 5.

Леополд I, цар, 19,20,21,67.

Лепавина, манастир,30.

Лецењи, (*Lezzeny von*) пуковник, 61.

Лика, 15,35,77,81.

Ловоцки (*Lowoski*), капетан, 57,58.

Лопашић Радослав, историчар, 7,8,11.

Лудвиг II (Лајош II), угарски краљ, 48.

Љијешће (село), 57.

Љубовић Атанасије, владика, 6.

Љуботина Данило, владика, 11.

Мизија, 19,21.

Моравице, 73.

Мијакић Гаврило, унијатски бискуп, 7.

Морлаци, 12.

Македонија, 19,24.

Максимилијан II, цар, 24.

... фон дер Марк, () дворски саветник, 60.

Марковић Рафаило, бискуп, 25.

Марча, манастир, 6,7,10,18,24,25,27,28,29,30,31.

Метлика, 16,17.

Михаиловић Гајо, свештеник, 56.

Михаиловић, капетан, 56.

Моачанин Федор, 8.

Москва, 25.

Мохач, 20,48.

Мусулин Гаврило, монах, 31,73,79.

Ненадовић Павле, митрополит 9,11,32,33,36,44,45,46,53,64,71,79,
80,81, 82,83.

Ниш, 20.

Нуштар (село), 29.

Острогон, 20.

Оточац, 73.

Пелзингер, капетан, 75.

Пенцингер Јохан (Johann von Penczinger),
луковник, 23,31,32,76,79,80.

Пакрац, 30.

Палковић Гаврило, унијатски владика, 6,24,25,31,32,34,36,37,38,76,
78,79,81.

Пазин, грофовија, 16.

Палфи (Pálffy), гроф, 48,87.

Патачић, гроф, 28.

Пауновић Јанко, натпоручник, 76.

Пећ, 7.

Печуј, 20.

Пелзингер, капетан, 75.

Петаци Бенвенуто (Benvenuto Petazzi), генерал, 26,30,33,40,41,44,45,
46,47,49,50,53,54,46,57,58,59,66,80,81,82,83,88,89.

Пијасонић, 24.

Плашко, 35,73.

Плетнер (Freiherr von Plöttner), барон, 55,89.

Плетерје, 17.

Подбрежје, 17.

Поповић Исаија, владика, 25.

Праг, 25.

Прајс (F.von Preiss), барон, 61,62.

Предојевић Гаврило, бискуп, 6.

Предојевић Максим, бискуп, 6.

Прибић, седиште унијатске бискупије, 24,25,36.

Прусија, 87.

Прушчевић Јанко, ђакон, 11,32,79.

Прушчевић Марко и Теодор, свештеници, 11,31,32,34,36,37,
38,76,78,79,81.

Рабата Јосиф (Josphus Rabatha), гроф, 75,79.

Ракоци (Rakotzy), 42.43.

Рашани, 12,83.

Рашка, 19,20,21.

Раци, 12.

Рим, 60.

Рмањ, манастир, 24.

Ротенберг Е. Гинтер (Gunther E. Rothenberg), историчар, 4,9,10.
Рудолф II, цар, 24.
Русија, 50.
Рутени,23.

Сава(река),15,22.
Салај (Szalay), историчар, 27,28.
Светић, дворски саветник, 48,87.
Свидница, 27,45,46,89.
Северин, епархија СПЦ, 28,29.
Сегедин, 20.
Сент Андреја, 20.
Сењ,77.
Серби, Сирфи, Сурфен, називи за Србе, 12.
Силистрија, 19.
Симеон, гркокатолички владика, 6,7,10.
Славонија, 23,24,29,87.
Смедерево,19,20.
Смичиклас Таде, историчар, 10.
Солдо Јосип, историчар, 10.
Србија,19.
Срем, 23.
Сремски Карловци, 61,62,63.
Станојевић Станоје, историчар, 7.
Страдтман (Штратман) (Graf von Stradmann), гроф, 19.
Столни Београд, 20.

Текељи, 42.
Темишвар,2.
Терезија, Марија, царица, 9,10,26,27,28,48,53,58,59,68,83.
Трансилванија, 38.
Тржић, 67.
Тромпауер, дворски саветник, 81,87.
Трст, 67.
Тупац, поручник, 75.
Тупач Јакша, натпоручник, 76.
Турн Еразмо (Erasmus, graf v. Thurn), гроф, 15.
Турска, 50,51,73,85.

Ѓуприлић Мустафа, везир, 19.

Угарска, 20,42,47,63,67,70,83,84,87.

Угри, 43.

Ускочка планина, 15.

Фекете (Fekette), гроф, 60.

Фердинанд I, цар, 12,16,18,43.

Фердинанд II, краљ, 6,22.

Фердинанд III, краљ, 6.

Филиповић Симеон, свештеник, 27.

Фрас Франц (Franz Fras), историчар, 10,17.

Херак Јанко, 57.

Хаксли Олдос (Aldous Huxley), писац, 12.

Хамер, (Hammer) историчар, 20.

Херберштајн, гроф, 54,56,59,89.

Хадик, гроф, 33,51,61,62,63,68.

Хамер, (Hammer) историчар, 20.

Харах (Jos. von Harrach-Neipperg), grof, 80,81.

Хелфрајх (Christian F. von Helfreich), барон, 29.

Херберштајн, гроф, 54,56,59,89.

Херцеговина, 20,21.

Хитнери, фон (von Hittner), свештеник, 60.

Хицингер (Hietzinger), 52,69.

Хрватска, 19,21,22,28,29,67,87.

Хрушчевић Марко и Теодор, свештеници, 73.

Цариград, 20.

Цетина (река), 5.

Чапловић, историчар, 21,22,24,25,27,52.

Чарнојевић Арсеније, патријарх, 18,19,20,21,25,41,43.

Черниг фон Карл (Karl von Czornig), историчар, 10,15,17,18,20, 22,25.

Чрномље, 17.

Швикер Јохан Хајнрих (Johann Heinrich Schwicker), историчар и публициста, 3,8,9,10,12.

Шерцер()барон и генерал 8,9,10,23,24,30,32,34,35,37,40, 44,45,47,75,77,78,79,80,81.

Шимрак Јанко, унијатски бискуп, 4,5,7,8,11.

Штајерска, 15,18.

БЕЛЕШКА О ПРЕВОДИОЦУ

Никола Живковић, рођен 1950. у селу Драгошевици, Жумбрак (данас подељен између Хрватске и Словеније).

Филозофију и историју дипломирао 1977. у Загребу. Од децембра 1978. стално живи у Берлину. Године 1980-1982. похађа постдипломски студиј у Берлину. Сарађује са више српских и немачких листова и часописа. Пише есеје, рецензије и политичке коментаре. Од Швикера управо преводи „Политичку историју Срба у Угарској”. Превео је и есеје Ханса Магнуса Енцербера.

Наслов оригинала:

»ZUR GESCHICHTE DER KIRCHLICHEN UNION
IN DER CROATISCHEN MILITÄRGRÄNZE«
Von Johann Heinrich Schwicker
WIEN 1874

Издаје:

АРХИВ ВОЈВОДИНЕ, 21000 Нови Сад
ИП КАИРОС, Сремски Карловци
МУЗЕЈ СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ
11000 Београд

„КАЛЕНИЋ” издавачка установа
Епархије шумедијске
34000 Крагујевац

Уредници:

Павле Станојевић
Слободан Милеуснић

За издаваче:

Павле Станојевић
Рајко Косијер

Насловна страна:

Бранислав Марковић

Коректура и регистар:

Павле Станојевић

Тираж:

1000 примерака

Штампа:

ЈП „МАТРОЗ”-ПЦ „ШТАМПАРИЈА”
Сремска Митровица

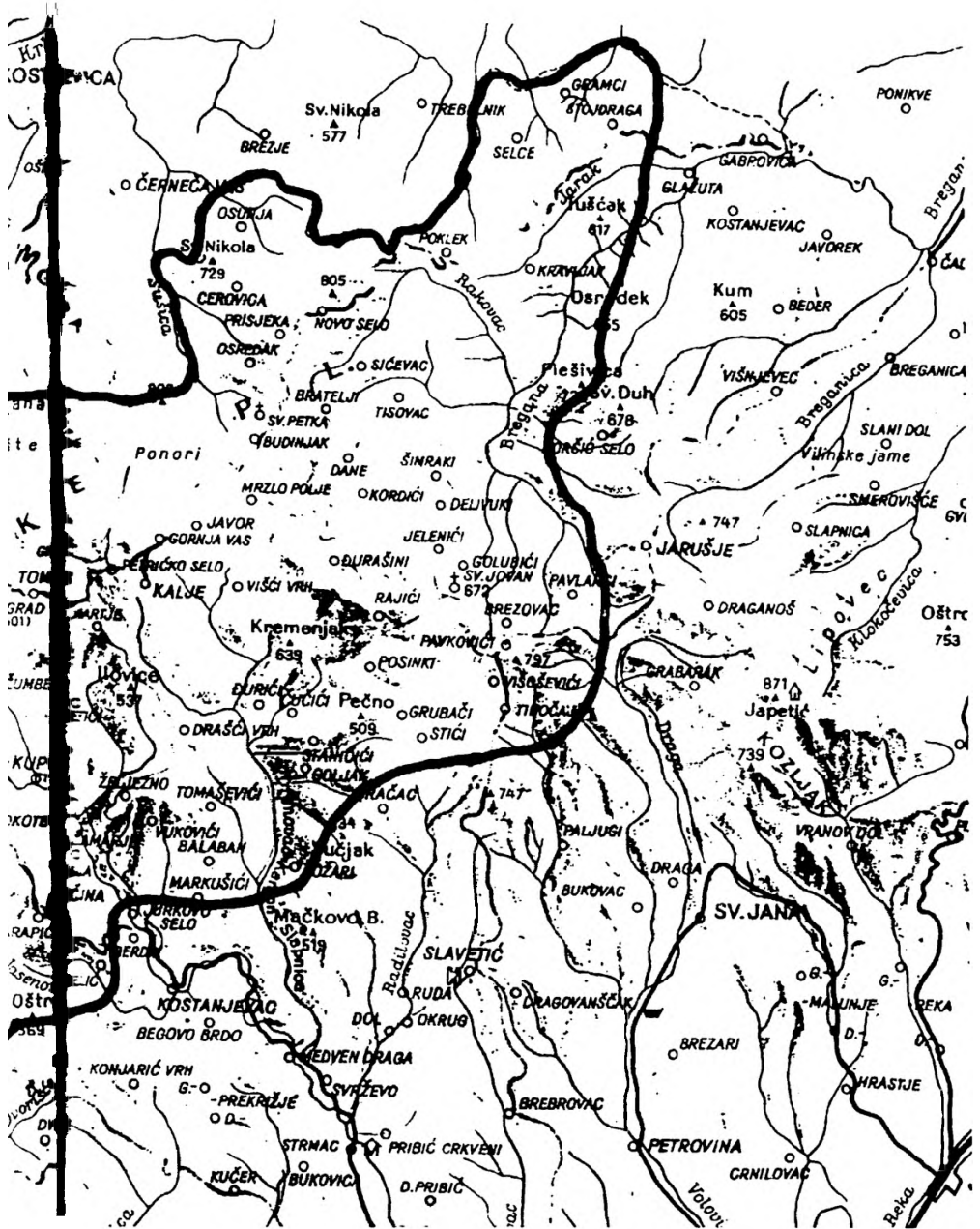
ŽUMBERAK

1:100.000

LEGENDA

- Autoput
- Asfaltirana cesta
- Makadamska cesta
- Ostale ceste
- Željeznička pruga
- Motel
- Dvorac
- Stari grad
- Spomenik
- Crkva
- Planinarski dom
- Spilja
- Termalno vrelo

G. Mercator, J. Blaeu, Karta Slavonije, Hrvatske, Bosne i Dalmacije

Dalle, Amsterdam, oko 1670, kat. br. 36